

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЛА СТРАДА-УКРАЇНА»
ДИТЯЧИЙ ФОНД ООН (ЮНІСЕФ)

ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ «ШКОЛА ВІЛЬНА ВІД НАСИЛЬСТВА» В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Київ 2023

Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»
Громадська організація «Ла Страда-Україна»
Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)

ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ «ШКОЛА ВІЛЬНА ВІД НАСИЛЬСТВА» В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Київ, 2023

УДК 37.015.3:159.922.7](477)(072)
В80

Автори: Андрєєнкова В. Л., Бондар В. І., Войцях Т. В., Матвійчук М. М., канд. пед. наук, Мельничук В. О., Флярковська О. В., канд. пед. наук, Харківська Т. А.

Рецензенти: Байдик В. В, завідувачка кафедри управління освітою Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, канд. психолог. наук;
Легенька М. М, докторка філософії в галузі права, адвокатка, віцепрезидентка ГО «Ла Страда-Україна».

Упорядниці: Андрєєнкова В. Л., Чернець К. О.

Рекомендовано до друку та використання Науково-методичною радою ГО «Ла Страда-Україна», протокол №8 від 6 жовтня 2022 р.

Схвалено для використання в освітньому процесі (рішення експертної комісії з психології та педагогіки від 25.09.2023 протокол №3

Впровадження моделі «Школа вільна від насильства» в закладах освіти/Андрєєнкова В. Л., Бондар В. І., Войцях Т. В. та ін. – К.– 2023. – 160 с.

ISBN ISBN 978-617-8197-13-1

Посібник містить опис запровадження моделі «Школа вільна від насильства» в закладах освіти, відповідні методичні та практичні матеріали. Посібник є логічним продовженням і доповненням навчально-методичного посібника «Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти». Посібник рекомендований керівникам/керівницям та педагогічним працівникам/працівницям закладів освіти, викладачам/викладачкам інститутів післядипломної педагогічної освіти, практичним психологам/психологиням, соціальним педагогам/педагогиням, а також іншим фахівцям/фахівчиням допомагаючих професій та представникам/представницям громадських організацій.

Громадська організація «Ла Страда-Україна»
Київ, 03113, а/с 26, Тел./факс: +38 (044) 205 36 95
E-mail: info@la-strada.org.ua
www.la-strada.org.ua, [lastradaukraine](https://www.facebook.com/lastradaukraine)

Національна гаряча лінія для дітей та молоді:
0-800-500-225 або 116 111;
через соціальні мережі: Telegram – CHL116111
 [childhotline.ukraine](https://www.facebook.com/childhotline.ukraine) [childhotline_ua](https://www.instagram.com/childhotline_ua)
(безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово).

Відеоролик «Діти про Національну дитячу гарячу лінію»:
<https://www.youtube.com/watch?v=jGluZExy9lk&t=1s>

Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні
E-mail: kiev@unicef.org Вебсайт: www.unicef.org.ua
 UNICEFUkraine UNICEF_Ukraine UNICEF_UA

Видання підготовлене в рамках проекту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», який впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда-Україна». Зміст публікацій є виключно відповідальністю ГО «Ла Страда-Україна» і не обов'язково відображає погляди ЮНІСЕФ.

© Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2023
© ГО «Ла Страда-Україна», 2023
© Андрєєнкова В. Л., Бондар В. І., Войцях Т. В., Матвійчук М. М.,
Мельничук В. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А., 2023

ЗМІСТ

Про посібник	5
I. 3 досвіду Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) Хорватії щодо реалізації програми «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» (SEES)	7
II.1. Розробки занять для учнів і учениць 5-11 класів¹	15
Заняття 1. «Небажана поведінка»	16
Заняття 2. «Правила ненасильницької поведінки»	21
Заняття 3. «Права дитини»	27
Заняття 4. «Що спричиняє насильство?»	32
Заняття 5. «Як ми реагуємо на насильство?»	39
Заняття 6. «Запобігання насильству над дітьми»	42
Заняття 7. «Протидія булінгу в учнівському середовищі» ²	47
Заняття 8. «Кібербулінг: способи розпізнавання та захисту»	47
Заняття 9. «Протидія кібербулінгу або лайфхак, як користуватися Інтернетом безпечно»	52
Заняття 10. «Як насильство впливає на нас?»	57
Заняття 11. «Поведінка в конфлікті. Що означає відповідальність за власну поведінку?»	60
Заняття 12. «Критичний аналіз інформації»	71
II.2. Для дітей старшого дошкільного віку³	80
Заняття «Небажана поведінка»	80
Заняття «Дружня поведінка»	81
III. Інструктивно-методичні рекомендації до проведення анкетування «Вимір насильства» серед учнів і учениць 5-11 класів	84
Анкета для учнів і учениць 5-11 класів «Вимір насильства»	85
IV. Онлайн-заняття для учнів і учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та в повоєнний час»	95

¹ Матеріал занять № 1; 2; 4; 5; 10 є адаптованим із джерела «Prevention of peer violence FOR A SAFE AND ENABLING ENVIRONMENT IN SCHOOLS. A programme designed and implemented in Croatia English language edition. Publisher: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS)». Author: Jasenka Pregrad.

² Заняття розміщено в Методичному посібнику «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід». / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: <https://cutt.ly/vXI4edh>

³ Заняття для дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку розміщено в Методичному посібнику «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід». / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: <https://cutt.ly/vXI4edh>

V. Онлайн-заняття для педагогів/педагогинь «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та в повоєнний час»	105
VI. Рекомендації «Як батькам запобігти ризикам домашнього насильства щодо дітей під час війни»	120
VII. Опис досвіду закладів освіти	123
Корисні посилання	158
Інформація про авторів/авторок та упорядників/упорядниць	159

ПРО ПОСІБНИК

Створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти України набуває дедалі більшої ваги. На вирішення цього питання, зокрема спрямовані Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» №195/2020 від 25 травня 2020 р., розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» №174-р від 24 лютого 2023 р., розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» від 7 квітня 2023 р.

Виходячи з завдань державної політики та спираючись на попередній успішний досвід реалізації у 2018-2023 рр. концепції «Безпечна та дружня до дитини школа» (лист МОН «Про затвердження плану заходів щодо реалізації спільного проєкту «Безпечна та дружня до дитини школа» №1/9-204 від 4 квітня 2018 р.), громадська організація «Ла Страда-Україна» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) ініціювала впровадження в освітній процес закладів освіти модель «Школа вільна від насильства». Розміщений у посібнику методичний матеріал апробовано в освітньому процесі закладів освіти в 2018-2023 рр.

При розробці моделі враховувався досвід Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) Хорватії щодо реалізації програми «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» (SEES).

Модель «Школа вільна від насильства» спрямована на:

- забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та перебування в закладі освіти;
- створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації;
- зменшення кількості випадків насильства з боку однолітків;
- залучення дітей до розробки політик і заходів проти насильства;
- підвищення обізнаності про наявне насильство серед дітей, зниження толерантності до насильницької поведінки, залучення дітей, батьків і вчителів/вчительок до створення захисного середовища.

Діяльність складається з двох напрямів:

- створення в закладах освіти системи протидії та реагування на випадки насильства над дітьми (адаптація досвіду Хорватії; програма «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» (SEES) була розроблена та впроваджена в школах Хорватії впродовж 2003-2011 рр.);
- впровадження відновного підходу в освітній процес закладу.

У Розділі I посібника надано стислий опис досвіду Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) Хорватії щодо реалізації програми «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» (SEES).

У Розділі II наведені заняття, які дозволять учням і ученицям зрозуміти важливість дотримання прав дитини, запобігання насильству над дітьми, протидії булінгу, кібербулінгу, відповідальності за власну поведінку, а також допоможуть навчитися критично аналізувати інформацію тощо.

У Розділі III розміщено анкету для учнів і учениць 5-11 класів «Вимір насильства» та методичні рекомендації.

Розділи IV та V містять онлайн-заняття для учнів/учениць, педагогів/педагогинь «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та в повоєнний час».

Розділ VII розповідає про досвід закладів освіти, які впроваджували модель «Школа вільна від насильства».

Цей посібник є логічним продовженням навчально-методичного посібника «Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти» та системної діяльності ГО «Ла Страда-України» на шляху створення безпечного освітнього середовища.

Важливим напрямом діяльності ГО «Ла Страда-Україна» є процес інституалізації створення безпечного освітнього середовища, впровадження відновного підходу в освітній процес, вирішення мирним шляхом конфліктів між учасниками/учасницями освітнього процесу, посередництва та медіації однолітків через комплекс освітніх програм та інноваційні засоби навчання, схвалені Міністерством освіти і науки України:

- Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти. Навч.-метод. посібник / Андреевкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А., та ін: ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с. Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/download/zapobigannya-ta-proty-diya-proyavam-nasyilstva-diyalnist-zakladiv-osvity-navchalno-metodychnyj-posibnyk>;

- Програма спецкурсу з підвищення кваліфікації керівників/керівниць та педагогічних працівників/працівниць закладів освіти «Підготовка фахівців/фахівчинь до впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти» – К., 2023. – 30 с. Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/osvitnya-platforma/programa-spetskursu-pidvyshhennya-kvalifikatsiyi.html>;

- Навчально-методичний посібник «Впровадження відновного підходу, посередництва, медіації та практики функціонування служб порозуміння в закладах освіти» – К., 2023. Режим доступу: <https://la-strada.org.ua/download/vprovadzheniya-vidnovnogo-pidhodu-poserednytstva>

Громадська організація «Ла Страда-Україна» висловлює щиру подяку закладам освіти, які пілотували впровадження системи «Школа вільна від насильства» в освітній процес.

І. З ДОСВІДУ ДИТЯЧОГО ФОНДУ ООН (ЮНІСЕФ) ХОРВАТІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ТА СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА В ШКОЛАХ» (SEES)⁴

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) Хорватії ініціював програму у відповідь на опитування громадської думки в країні, проведене 2003 р. Опитування показало, що насильство серед дітей та молоді є серйозною проблемою в суспільстві.

Програма «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» (SEES) була розроблена та впроваджена у початкових школах по всій Хорватії у період з 2003 до 2011 р.

Цілі даної програми спрямовані на:

- зменшення кількості випадків насильства з боку однолітків у школах;
- сприяння безпечному та орієнтованому на розвиток дитини шкільному середовищу із залученням дітей до розробки політик та заходів закладу освіти проти насильства;
- створення шкільної атмосфери, що сприяє розвитку дитини і, що важливіше, участі дітей у заходах з попередження насильства;
- підвищення обізнаності про наявне насильство серед дітей, зниження толерантності до насильницької поведінки та залучення всіх учасників/учасниць освітнього процесу до створення безпечного освітнього середовища.

Шкільна програма SEES запропонувала сім послідовних операційних кроків для вирішення проблем, пов'язаних із насильством у школах.

Крок 1. Підвищення обізнаності про наявність проблеми.

Крок 2. Визначення елементів захисної системи.

Крок 3. Створення та впровадження захисної системи.

Крок 4. Співпраця з іншими зацікавленими сторонами в місцевій громаді.

Крок 5. Заохочення дітей звертатися по допомогу.

Крок 6. Підтримка шкіл щодо їхнього реагування відповідно до власних шкільних протоколів.

Крок 7. Надання школам статусу «Школа вільна від насильства».

Принципи та підходи впровадження програми SEES включали:

- комплексне включення всіх учасників/учасниць освітнього процесу;
- впровадження відновного підходу (принципу «не звинувачувати»), акцентуючи на спільно узгоджені правила, наслідки та відновлення цінностей, які були порушені, а не на покарання;
- підвищення обізнаності про проблему насильства в суспільстві, у громадах і школах;
- запровадження багаторівневих заходів (загальношкільні-колективні-індивідуальні);
- проведення тренінгів для педагогів/педагогинь щодо алгоритмів виявлення та реагування на ситуації насильства щодо дітей;
- навчання дітей соціальним та емоційним навичкам, необхідним для боротьби з насильницькою поведінкою, а також підтримка дітей агресорів/агресорок, постраждалих від насильства і спостерігачів/спостерігачок;
- інтеграція теми з протидії насильства в звичайні навчальні програми та інші заходи;

⁴ Prevention of peer violence FOR A SAFE AND ENABLING ENVIRONMENT IN SCHOOLS. A programme designed and implemented in Croatia English language edition. Author: Jasenka Pregrad. © The United Nations Children's Fund (UNICEF), 2015. URL: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2016/01/SVAC_handbook_web_100dpi1.pdf

- розширення прав і можливостей дітей та забезпечення їхньої участі в профілактичних заходах (через групи підтримки, медіацію, учнівське самоврядування тощо);
- сприяння підвищенню участі батьків у шкільних заходах;
- забезпечення регулярного моніторингу;
- узгодження процедурних протоколів, алгоритмів для реагування на випадки насильства.

Важливо зауважити, що для того, щоб програма досягла бажаної мети, необхідно заохотити всіх учасників/учасниць освітнього процесу до участі в програмі і через їхню поведінку та дії активно говорити «НІ!» насильству. Важливо, щоб кожен/кожна в школі реагував/реагувала на насильство відповідно до своєї ролі, відповідальності та можливостей. Існує ще один важливий аспект. Доки в школі є особи (особливо дорослі), які НЕ реагують на знущання та насильство, насильницька поведінка отримує мовчазну підтримку. Нездатність реагувати на знущання передбачає мовчазну згоду. Ось чому ключовим гаслом програми SEES, яка впроваджувалася в закладах освіти, було «Не реагувати = схвалювати».

Етапи реалізації програми

Школи-учасниці виконують наступні сім кроків.

Крок 1. Підвищення обізнаності про наявність проблеми

- Вчителі отримують анкету «Булер/жертва» з інструкціями щодо її заповнення.
- Анкетування проходять усі діти віком від 11 до 14 років. Результати підсумовуються та аналізуються для кожного класу класним/класною керівником/керівницею, а для всієї школи – координатором/координаторкою програми.
- Проводяться збори вчителів/вчительок з наступними завданнями: розкриття шкільних результатів, порівняння їх з національними та міжнародними даними, інформування вчителів/вчительок про основи протидії насильству серед однолітків, ідентифікація дітей, які поведуться жорстоко, і дітей, які страждають від насильства, а також планування майбутніх шкільних заходів для вирішення проблеми.
- Всіх учнів/учениць інформують про результати (для свого класу, школи та країни), таким чином проблема стає очевидною та створюються підстави для подальшого обговорення й наступних кроків.

Крок 2. Визначення елементів захисної системи

- Навчені викладачі/викладачки підтримують своїх учнів/учениць у визначенні цінностей, правил і наслідків для їхнього класу та відновлюють ці цінності, коли їх порушують.
- Кожен клас організовує заходи, щоб надати можливість для обговорення з класним/класною керівником/керівницею, визначає загальноприйняті цінності та правила класу, а також погоджується з наслідками порушення правил. Вчитель/вчителька пояснює, як провести процедуру відновлення цінностей. Усі вчителі/вчительки зобов'язуються поважати та впроваджувати ці цінності, правила та наслідки.
- Під час першої зустрічі з батьками вчителі/вчительки інформують їх про рішення школи щодо реалізації програми, їхні зобов'язання стати школою, вільною від насильства, про результати досліджень, цінності, правила та наслідки, прийняті класами їхніх дітей; процедуру відновлення цінностей. Під час обговорення цих питань батькам пропонується зробити свій внесок та дати своє схвалення, їх також заохочують брати активну участь у програмі (як помічників/помічниць у шкільних заходах, фандрайзерах тощо).
- Шкільний координаційний комітет узагальнює результати обговорення і висвітлює цінності, правила та наслідки, схвалені учнями/ученицями, батьками та вчителями/вчительками, на добре помітному місці в школі (наприклад, на шкільному стенді).

Також наслідки опрацьовуються на рівні школи та унормовуються.

- Школа вносить зміни до свого Статуту та відповідних внутрішніх документів. Визначені цінності, правила та наслідки гармонійно доповнюють уже чинні правила, положення тощо.
- Проводиться один із ключових навчальних семінарів для вчителів/вчительок, на якому порівнюються методи дисциплінарного підходу та відновного підходу (відновлення цінностей) як виняткового методу реагування на насильницьку поведінку відповідно до заздалегідь встановлених шкільних цінностей. Цей підхід уникає реагування на винуватця в гнівній, агресивній або звинувачувальній формі, тому що реагування на насильство насильством не є виправданим, ефективним і етичним.

Крок 3. Встановлення та впровадження захисної системи

- Викладачів/викладачок навчають проведенню заходів, спрямованих на те, щоб допомогти учням/ученицям розвивати свої соціальні та емоційні навички, необхідні для боротьби з насильством. Вони також отримують рекомендації про те, як проводити зустрічі батьків і вчителів/вчительок щодо стилів батьківства.
- Усі співробітники/співробітниці школи поінформовані, кожен/кожна мають завдання та обов'язки щодо програми (зокрема весь обслуговуючий персонал).
- Учителі/вчительки-предметники/предметниці проводять «мозковий штурм» про те, як включити теми, пов'язані з насильством, до освітніх програм з предметів.

На видному місці встановлюють «скриньку довіри», яка дозволяє учням/ученицям анонімно залишати свої запитання, думки та пропозиції, пов'язані з темою насильства.

- Різні позакласні заходи, ініційовані учнями/ученицями, батьками або вчителями/вчительками, можуть бути спрямовані на запобігання та зменшення знуцання з боку однолітків.
- Впродовж навчального року школа регулярно організовує соціальні та емоційні тренінги та семінари з означеної тематики.

Теми, що можуть бути включені: «Що підштовхує нас до насильства?», «Як ми реагуємо на насильство?», «Які ми маємо профілактичні заходи від насильства?», «Яка моя відповідальність за свою поведінку?», «Хто я?», «Чи можна бути емоційним/емоційною?».

Ці теми пов'язуються з основними причинами насильства серед дітей: відсутністю емпатії та необхідністю принижувати й контролювати інших; відсутністю навичок соціального опору та самоповаги; мовчазним прийняттям та терпимістю до насильства з боку шкільного персоналу, вчителів/вчительок і учнів/учениць.

У школі в інтерактивній формі проводяться відповідні батьківські збори про стилі виховання дітей.

- Школа продовжує сприяти інтеграції питання протидії насильству в навчальні предмети та позакласні заходи.

У школі в усіх класах проводяться соціальні та емоційні тренінги і семінари стосовно основних причин насильства серед дітей: відсутності емпатії та необхідності принижувати й контролювати інших; відсутності навичок соціального опору та самоповаги; мовчазного прийняття та терпимості до насильства з боку шкільних працівників/працівниць, вчителів/вчительок і учнів/учениць.

Переглядається розподіл обов'язків і відповідальності.

Усі шкільні працівники/працівниці:

- зобов'язані помічати різні ситуації, коли відбувається насильство;
- реагувати відповідно до шкільного протоколу в процесі розгляду випадків насильства;
- послідовно впроваджувати та контролювати узгоджені дії та поведінку.

Директор/директорка та керівні органи школи мають:

- внести зміни до Статуту та інших відповідних нормативних документів про дисциплінарні заходи стосовно насильницької поведінки, шкільних цінностей, правил, наслідків та відновлення цінностей;
- включити зміни до шкільної політики або інших документів, які регулюють правила школи;
- забезпечити простір і ресурси для позакласної діяльності;
- створити систему моніторингу процесу змін;
- організувати чергування в шкільних приміщеннях та шкільних автобусах;
- співпрацювати з місцевою громадою;
- створити умови для виконання програми.

Вчителі/вчительки мають:

- стежити за учнями/ученицями на перервах;
- здійснювати профілактичну діяльність;
- брати на себе відповідальність за дотримання цінностей, правил та за наслідки їхнього порушення, а також за відновлення цінностей;
- передавати знання та інформацію батькам;
- змінювати ставлення дітей до насильницьких дій через навчання та через регулярні навчальні програми і позакласні заходи;
- знайти розділи в постійній навчальній програмі, до яких можна інтегрувати теми насильства та знуцання з боку однолітків, і проводити заняття за цими розділами.

Обслуговуючий персонал має:

- брати на себе відповідальність за окрему територію школи (наприклад, частини їдальні, туалети, частини шкільного двору тощо);
- ознайомитися з основними принципами процедури реагування на насильство (виявлення, звітність, моніторинг, реагування);
- зміцнювати та заохочувати позитивну поведінку серед дітей.

Шкільні психологи/психологині, логопеди/логопедки, соціальні педагоги/педагогині мають:

- надавати професійну підготовку колегам у сфері коригування насильницької поведінки;
- консультиувати та надавати допомогу персоналу;
- працювати з групами підтримки;
- надавати рекомендації батькам;
- проводити індивідуальну роботу з учнями/ученицями, які стали жертвами булінгу, кривдниками/кривдницями.

Крок 4. Співпраця з іншими зацікавленими сторонами в місцевій громаді

- Усі працівники/працівниці виконують свої обов'язки щодо створення безпечного освітнього середовища.
- Школа забезпечує дотримання всіма вчителями/вчительками та учнями/ученицями цінностей, правил та наслідків.

- Учням/ученицям-лідерам/лідеркам пропонується створити групи підтримки однолітків, де навчатимуть навичкам спілкування та соціальному досвіду. Школа також повинна організувати діяльність цих груп і забезпечити постійний нагляд і підтримку⁵.

- Директор/директорка школи та Координаційний комітет проводять зустрічі з різними зацікавленими сторонами в місцевій громаді, щоб залучити їх до програми.

- Підтримка шкіл, які впроваджують програму щодо попередження насильства. Потенційні зацікавлені сторони можуть включати місцеві радіостанції та газети, неурядові організації, блогерів, інфлюенсерів, спортивні асоціації тощо. Необхідно також встановити зв'язки з офіційними державними організаціями та службами охорони здоров'я, до яких може звертатися школа стосовно тих учнів/учениць і батьків, які потребують професійної допомоги та підтримки поза межами навчального закладу.

- Час від часу школа планує спільну діяльність із зацікавленими сторонами спільноти.

- Співпраця з батьками (як окремими людьми, так і групами) оновлюється, оскільки сфера діяльності формується та розширюється, зумовлюючи ефективніші зв'язки між школою та місцевою громадою.

Крок 5. Заохочування учнів/учениць звертатися по допомогу

- Викладачам/викладачкам пропонують курси підвищення кваліфікації з питань протидії насильству (як виявити насильство, як свідки реагують на нього, як поводитися з тими, хто вчиняє насильницькі дії, і як підтримувати тих, хто страждає від насильства). Ці курси проводяться відповідно до шкільного протоколу, враховуючи різні типи насильства, їхній масштаб і частоту, а також процедуру відновлення цінностей.

- Якщо всі попередні кроки виконані, учні/учениці зазвичай самі звертаються по допомогу. Попри це підтримка дітей-свідків у зверненні по допомогу є необхідною та важливою.

- Під час цього етапу школи можуть оцінити свою діяльність, виявити слабкі місця та вдосконалюватись.

- Тренери/тренерки–наставники/наставниці спостерігають за вчителями/вчительками та проводять консультації щодо конкретних випадків.

Крок 6. Підтримка шкіл щодо їхнього реагування відповідно до власних шкільних протоколів/процедур

- Тренери/тренерки-наставники/наставниці разом зі своїми колегами/колежанками допомагають викладачам/викладачкам розробляти індивідуальні програми підтримки для учнів/учениць, які потребують істотної допомоги. Ці програми можуть включати роботу в різних установах та/або постійні заходи в школі (позакласні заняття, підтримку однолітків, консультування тощо). Вони також можуть залучати соціальні та медичні сервіси за межами школи. Найслабшою частиною реалізації програми виявилася співпраця з батьками таких дітей. Це був також один із найменш ефективних напрямів шкільної системи в цілому. Учителям/вчителькам і шкільним фахівцям/фахівчиням потрібна додаткова допомога на цьому етапі.

- Важливо вести записи про окремі індивідуальні втручання. Цей процес частково визначається юридично обов'язковими правилами школи, а частково залишається на вибір кожної школи.

Крок 7. Зробити школи безпечнішими

Досвід свідчить, що реалізація викладених раніше заходів дозволяє школам стати безпечнішими місцями.

⁵ У закладах освіти України це може бути створення служби порозуміння з посередників/посередниць однолітків, медіаторів/медіаторок однолітків.

На думку дітей, критеріями, за якими можна оцінити успішну реалізацію програми, є наступні.

- Чи існує усвідомлення та розуміння наявності проблеми?
- Чи впливають на шкільну політику правила щодо реагування на насильство?
- Чи існує затверджена система профілактики та реагування?
- Чи знають учні/учениці про цю систему?
- Чи використовують учні/учениці систему? Чи пристосована вона до них?
- Чи отримують учні/учениці допомогу, коли просять про це?
- Чи почуваються учні/учениці в безпеці?

У переважній більшості шкіл, де була введена програма SEES, відповідь на всі сім запитань була позитивною. Важливою особливістю програми є те, що вона розвивається поступово. Тому практично неможливо перейти до наступного кроку, якщо попередній крок був виконаний неналежним чином. Кожен крок логічно впливає з попереднього.

Критерії отримання статусу «Школи без насильства»

Під час реалізації програми SEES у Хорватії критерії отримання статусу «Школи без насильства» було нелегко визначити, оскільки вважалося несправедливим встановлювати однакові вимоги для всіх шкіл. Тож критерії були окреслені кількома способами після визначення специфічних показників досягнення відповідно до індивідуальних заходів програми, викладених у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники досягнення за сімома кроками реалізації програми

Кроки	Діяльність	Показники досягнення
1.	1.1. Педагогічна рада → Створено координаційний комітет. 1.2. Проводяться батьківські збори. 1.3. Адміністрація закладу відвідує навчальні семінари. 1.4. Розповсюджуються навчальні матеріали. 1.5. Застосовується опитувальник «булер/жертва» та представляються його результати.	- Кількість зустрічей. - Перелік навчальних матеріалів. - Результати анкетування «булер/жертва».
2.	2.1. Цінності, правила та наслідки визначені для кожного класу та включені до статуту/правил/протоколу школи за погодженням. 2.2. Увесь шкільний персонал поінформований. Розподілені завдання та обов'язки. Досягнуто згоди щодо механізмів і стратегій профілактики та захисту. Організовано спостереження за коридорами та шкільними подвір'ями. Проведено перші батьківські збори. 2.3. Для підтримки однолітків добираються учні/учениці-лідери/лідерки. 2.4. Досягнуто домовленостей про різноманітні творчі гуртки та майстер-класи, які будуть запропоновані учням/ученицям. 2.5. Батьки, які бажають співпрацювати, об'єднуються в батьківські робочі групи. 2.6. Визначено потенційних стейкхолдерів для співпраці з громадою.	- Класні цінності, правила та наслідки відображені в кожній класній кімнаті. - Внесені поправки до шкільного статуту та правил. - Журнали зустрічей. - Опис завдань і обов'язків працівників/працівниць. - Список учнів/учениць для груп підтримки однолітків. - Список різних груп і семінарів, які проводять вчителі/вчительки, та їхні плани щодо роботи над темою насильства. - Список батьків, журнали зборів і плани роботи. - Список контактних осіб із місцевої громади. - Шкільний процедурний протокол.

Кроки	Діяльність	Показники досягнення
3.	<p>3.1. Створено систему для виявлення та допомоги учням, які поводяться жорстоко, і тим, хто потерпає від насильства (обов'язки дорослих у школі).</p> <p>3.2. У всіх класах проводяться шість тематичних занять щодо основних причин булінгу, насильства.</p> <p>3.3. Застосовуються інші превентивні стратегії (через навчання, тематичні групи, скриньку довіри, додаткові проекти тощо).</p> <p>3.4. Групи підтримки однолітків проходять навчальні тренінги.</p> <p>3.5. Послідовно застосовуються процедурні стратегії для боротьби з випадками булінгу, насильства.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Моніторинг виконання обов'язків персоналом, педагогічними працівниками/працівницями. - План роботи адміністрації. - Протоколи педагогічної ради тощо, плани роботи. - Сертифікати груп підтримки однолітків. - Кількість тематичних заходів клубів і груп.
4.	<p>4.1. Ролі, очікування та способи дій визначаються на спільних зустрічах з іншими відомствами, організаціями, установами.</p> <p>4.2. Створюється група зацікавлених батьків.</p> <p>4.3. Проводяться спільні заходи із зацікавленими сторонами місцевої громади.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Письмовий та узгоджений протокол співпраці. - Список батьків, протокол зборів та плани дій.
5.	<p>5.1. Учні/учениці звертаються до однолітків-помічників/помічниць, пишуть на «скриньку довіри», звертаються по допомогу до дорослих, повідомляють про випадки насильства, булінгу тощо.</p> <p>5.2. Учні/учениці, які постраждали від булінгу, насильства звертаються по допомогу.</p> <p>Учні/учениці, які порушують правила, беруть участь у тематичних групах і їх заохочують до дружніх стосунків.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Кількість учнів/учениць (замінили «студентів», бо всюди йдеться про «учнів» - ред.), які звертаються по допомогу. - Кількість випадків, про які повідомили спостерігачі/спостерігачки. - Кількість втручань для допомоги. - Кількість дітей, яким надано допомогу.
6.	<p>6.1. Усі, особливо учні/учениці, які вчиняють булінг, насильство, і ті, хто страждає від цькування, інформуються про обрані механізми реагування та запобігання; школа застосовує їх відповідно до потреб учнів/учениць (відновлення цінностей, написання угоди, обговорення, консультування, зв'язок з батьками та направлення до спеціалізованих служб).</p> <p>6.2. Батьки, які беруть участь у програмних заходах, закріплюються за групами батьківського активу.</p> <p>6.3. Місцева громада співпрацює відповідно до погодженого протоколу співпраці.</p> <p>6.4. Класи стають територією турботи без насмішок і глузувань; учні змінюють ставлення до насильства та освоюють нові соціальні та емоційні навички.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Кількість і тип реагування відповідно до шкільного протоколу. - Створення єдиної бази даних і спостереження за учнями/ученицями (що, коли, як, вжиті дії, результати, проста статистика). - Записи про діяльність батьків. - Записи про співпрацю з місцевою громадою.

Кроки	Діяльність	Показники досягнення
7.	7.1. Школа відстежує, оцінює та документує весь процес змін і інформує весь персонал, учнів/учениць і батьків. 7.2. Школа інформує громадськість про спільні досягнення (через ЗМІ та зустрічі з представниками/представницями місцевої громади). 7.3. Думки дітей і дорослих визначаються за допомогою простого опитувальника.	- Документація прогресу, досягнутого школою (фото, інформація, статті, заяви, протоколи, записи, розповіді, результати дій та діяльності тощо). - Результати анкетування.

З цієї таблиці 1 очевидно, що індикатори досягнення визначаються досить широко і що кожна школа може показати свої конкретні результати через відповідну документацію. Вони також можуть показувати результати за допомогою творчих підходів (плакати або фотографії, де зафіксовані цінності класу, правила, наслідки, записи, медіафайли, висвітлення в газеті тощо), а також оціночні анкети, які заповнюють учні/учениці, батьки, вчителі/вчительки та обслуговуючий персонал. Таким чином, процес оцінювання успіху багато в чому залежить від самооцінки учасників/учасниць програми.

На додаток до показників досягнення наставник/наставниця разом із Координаційним комітетом здійснює контроль за виконанням програми стосовно так званої «нульової позиції» або «базової лінії» (тобто стану справ до початку діяльності програми). З цієї причини ми також розглянули цей вимір.

Школи, які успішно завершили усі сім кроків, отримали статус «Школи без насильства», виходячи з всіх цих критеріїв.

Досвід показує, що реалізація заходів, описаних у програмі, дозволяє школам стати безпечнішими.

II.1. РОЗРОБКИ ЗАНЯТЬ ДЛЯ УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ 5-11 КЛАСІВ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ДО ЗАНЯТЬ

Складено:

Андрєєнкова Вероніка,
директорка департаменту
науково-методичної роботи і медіації
ГО «Ла Страда-Україна»,

Мельничук Вікторія,
завідувачка сектора соціально-педагогічної роботи
відділу психологічного супроводу та
соціально-педагогічної роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України

Заняття «Небажана поведінка» та «Правила ненасильницької поведінки» мають на меті надати можливість учням і ученицям самостійно включитись у процес протидії насильству та булінгу через формування власних цінностей у класі щодо ненасильницької поведінки, правил та наслідків за їхнє порушення. Роль педагога/педагогині – скеровувати дії та бути посередником/посередницею, сприяючи обміну думками щодо поведінки і потреб інших дітей, формуючи спільні цінності та правила.

Учні/учениці мають створити правила для запобігання насильницькій поведінці, яких вони дотримуватимуться. Важливо, щоб правила не були занадто агресивними чи принизливими щодо тих, хто їх порушує. Якщо учні/учениці пропонують правила, орієнтовані на зовнішній контроль (наприклад, встановлення камер у коридорах), треба уточнити, що правила повинні стосуватися особистої поведінки (наприклад, поведінки, яка є бажаною або небажаною в класі).

Також потрібно запровадити шкільний протокол, якого слід дотримуватися, якщо правила порушені. Той/та, хто порушує правила, цінності, визначені учнями/ученицями, повинен/повинна або відновити цінність класу/школи, або бути готовим/готовою до наслідків. Кожен/кожна учень/учениця повинні бути ознайомлені з принципами відновного ціннісного підходу.

Підхід «відновлення цінностей» та спосіб його застосування

Кожен/кожна, хто порушує правила, повинен/повинна мати можливість відновити цінність або «відремонтувати» пошкоджені стосунки та поліпшити їх. Відновлення цінностей як освітнього та дисциплінарного підходу означає, що люди (зокрема, діти) помиляються і цього не можна уникнути. Важливим запитанням є: які дії слід вживати по тому, як була зроблена помилка? Ведучий/ведуча заохочує учнів/учениць взяти на себе відповідальність за свої дії щодо виправлення помилки і тим самим посилює позитивне вирішення проблем. Тому відновлення цінностей не є і не повинне розглядатися як покарання.

Необхідно, щоб ведучий/ведуча обговорив/обговорила з учнями/ученицями правило, яке було порушено, і попросив/попросила учня/ученицю виправити помилку. Важливо, щоб учень/учениця задумався/задумалася і вирішив/вирішила, як виправити свою помилку (тобто самостійно запропонувати варіанти для відновлення порушених цінностей з урахуванням того, що учень/учениця, який/яка постраждав/постраждала від насильства, погоджується з його/її пропозицією). Цей підхід ґрунтується на простому принципі: коли ми щось ламаємо, ми його ремонтуємо; коли ми робимо безлад, ми його прибираємо. Коли люди роблять помилки, вони також мають можливість виправити їх.

Якщо учень/учениця відмовляється виправити помилку та відновити цінності класу або порушене правило, то він/вона несе наслідки, на які погодилися всі учні в класі. Особливу увагу слід приділяти корисній діяльності, що допомагає школі/учнівській спільноті, наприклад, прибрати класну кімнату чи очистити сніг біля входу до школи, допомогти класному керівнику/ класній керівниці в деяких заходах у класі тощо.

Оскільки учні/учениці приймають цінності та правила, вони повинні ухвалювати рішення щодо наслідків, які застосовуватимуться, коли правила порушуються. Зменшення насильницької поведінки залежить насамперед від того, як визначаються цінності, правила класу та наслідки. Тому важливо дотримуватися процедури.

Нижче наведені заняття, які дозволять учням та ученицям зрозуміти важливість цінностей, правил і наслідків для протидії та запобігання насильству.

За результатами проведених занять мають бути складені та розміщені на видному місці в класі три плакати/аркуші фліпчарту: 1 – з прикладами бажаної поведінки; 2 – з правилами класу з ненасильницької поведінки; 3 – з наслідками порушених правил.

Цих правил повинні дотримуватися всі учні/учениці, педагогічні працівники/працівниці, обслуговуючий персонал.

ЗАНЯТТЯ №1 **«НЕБАЖАНА ПОВЕДІНКА»**

Мета: підвищити рівень усвідомлення та чутливості учнів/учениць до проблеми насильства; опрацювати прояви небажаної (насильницької) поведінки.

Загальна тривалість: 45-60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: плакат «Правила роботи», аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

План заняття

1. Привітання. Знайомство з метою заняття.
2. Ухвалення правил роботи групи/класу.
3. «Мозковий штурм» «Що таке насильницька поведінка?»
4. Вправа «Різниця між насильством, цькуванням і жартами».
5. Вправа «Небажана поведінка».
6. Вправа «Цінності».
7. Завершення заняття. Вправа «Закінчи речення».

Хід проведення

1. Привітання

Мета: привітати учнів та учениць, ознайомити з метою заняття.

Час: 2 хв.

2. Ухвалення правил роботи групи/класу

Мета: організувати клас та створити можливості для ефективної роботи.

Час: 5 хв.

Необхідні матеріали: аркуші фліпчарту, маркери або заздалегідь підготовлений плакат «Правила роботи».

Ведучий/ведуча

Для того, щоб ви почувалися комфортно та щоб робота під час заняття була ефективною, пропоную ухвалити правила групи, які ми всі погодимо та будемо дотримуватися впродовж нашого заняття. Ми напишемо ці правила на аркуші фліпчарту та повісимо на видному місці.

До уваги ведучого/ведучої!

Можна запропонувати наступні правила роботи групи.

1. Ми сидимо в колі.
2. Ми говоримо від свого імені.
3. Ми будемо доброзичливими та активними.
4. Ми підносимо руку, коли хочемо висловитися.
5. Ми слухаємо, коли інші говорять.
6. Кожен/кожна має змогу сказати «Пас».
7. Кожен/кожна має право висловлювати власну думку.
8. Конфіденційність тощо.

Кожне правило та те, що воно означає, необхідно обговорити з групою.

Аркуш фліпчарту з напрацюваннями необхідно зберегти для використання на наступному занятті.

3. «Мозковий штурм» «Що таке насильницька поведінка?»

Мета: обговорити прояви насильницької поведінки серед учнів/учениць, сприяти усвідомленню ними проблеми насильства в сучасному середовищі.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Ведучий/ведуча

Сьогодні ми обговоримо тему насильницької поведінки серед учнів/учениць.

Будь ласка, запропонуйте якомога більше висловлювань, які вам спадають на думку, коли ми говоримо «насильницька поведінка та її прояви».

До уваги ведучого/ведучої!

Записуйте запропоновані висловлювання на аркуші фліпчарту. Пропонуйте учасникам/учасницям коментувати власні висловлювання.

Наприкінці коротко підсумуйте всі записані висловлювання.

Напрацьований лист фліпчарту необхідно зберегти для використання на наступному занятті «Правила класу».

4. Вправа «Різниця між насильством, цькуванням і жартами»

Мета: розкрити, чим відрізняються прояви «насильства», «цькування» та «жарти».

Час: 20 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Ведучий/ведуча

Розглянемо, як можна визначити, чи є певна поведінка просто жартом або це прояв насильства.

Ми оцінюємо, що дія є насильницькою, коли хтось навмисно намагається завдати шкоди іншій людині. Якщо така поведінка повторюється впродовж тривалого періоду (двічі-тричі на місяць або частіше), або коли інша людина не може захищатися – це цькування. Жарт – коли ситуація є приємною (смішною) для всіх її учасників/учасниць.

Отже, давайте згуртуємося в групи та виконаємо завдання, потім представник/представниця групи прочитає, що ви записали.

До уваги ведучого/ведучої!

Згуртуйте учасників у 3-4 групи.

Варіант 1

Завдання кожній групі

Написати по 1-3 приклади/ситуації:

- у якій завдано фізичного насильства;
- у якій завдано словесної образи;
- у якій людина могла відчути страх, сором або інші неприємні відчуття;
- жартівливої ситуації.

Варіант 2

Завдання

Написати по 1-3 приклади/ситуації:

- 1 групі – у якій завдано фізичного насильства;
- 2 групі – у якій завдано словесної образи;
- 3 групі – у якій людина могла відчути страх, сором або інші неприємні відчуття;
- 4 групі – жартівливої ситуації.

На роботу в групах відводиться 7-10 хв, на презентацію – 7-10 хв.

Дозвольте учням/ученицям подавати свої коментарі та пояснювати критерії, які вони використовували для визначення певної поведінки як «насильницької», а іншої – як «жартівливої».

Скеровуйте їх, щоб визначити, чи існувала якась травма або намір вчинити шкоду іншим, і чи могла інша людина захиститися.

Коротко підсумуйте висловлювання учнів/учениць і знову підкресліть різницю між насильницькою поведінкою і жартами.

Запитання для обговорення

- Подумайте: якщо б хтось саме так ставився до вас, чи могли б ви і яким чином постраждати від його/її слів, дій, які могли мати неприємні відчуття?

Ведучий/ведуча робить висновок

Ми не маємо права навмисно ображати інших! Ми маємо право відчувати себе безпечно, вільно, спокійно, впевнено..

Запам'ятайте! Коли хтось поводить жорстоко стосовно вас або ви жорстоко поведетеся з кимось, це викликає біль. З насильницькою поведінкою ми завдаємо шкоди тілу або почуттям людини.

5. Вправа «Небажана поведінка»

Мета: розкрити поняття «небажана поведінка», надати можливість учням/ученицям розповісти про свої думки, усвідомити факти насильства щодо себе та інших; сформувати небайдуже ставлення до проблем жорстокості та насильства.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: стікери, аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Ведучий/ведуча

Ми погоджуємося з тим, що не хотіли б мати насильницької поведінки в нашому класі. Давайте також домовимося, що для нас важливе, чого в нашому класі не повинно бути, наприклад, образ, обзивань, знущань тощо, оскільки це принижує нашу гідність або спричиняє у нас біль.

Зараз ми з вами об'єднаємось у «трійки» та напишемо приклади небажаної для учнів та учениць нашого класу поведінки.

Для цього кожна «трійка» отримає по 5 (або по 3) аркушів стікерів. Будь ласка, подумайте та напишіть на кожному стікері окремо по одному прояву небажаної поведінки учнів та учениць нашого класу (такої поведінки, яка може перетворити наш клас на жакливе місце, де застосовується насильство). Потім представник/представниця від групи прочитає, що ви записали, та наклеїть стікери на загальному аркуші фліпчарту. Потому ми з вами оберемо 5-8 проявів небажаної поведінки.

До уваги ведучого/ведучої!

Обговоріть з учнями/ученицями, як би вони почувалися в класі, де учні/учениці ставилися б відповідним чином одне до одного, і чи хотіли б вони, щоб їхній клас був таким.

Підсумуйте їхні висновки.

Підведіть учнів/учениць до спільної згоди щодо трьох-п'яти (вісім для старших класів) основних типів небажаної поведінки в класі.

Запишіть їх на аркуші фліпчарту, щоб на наступних заняттях можна було з ними працювати.

6. Вправа «Цінності»

Мета: усвідомити факти насильства щодо себе та інших; сформувати небайдуже ставлення до проблем жорстокості та насильства; сформувати вміння не боятися говорити про проблему.

Час: 15 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4 з завданням (Додаток 1), аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Ведучий/ведуча

Нам необхідно розуміти, чому не треба ставитися до інших таким чином, яким вони не хочуть (наприклад, тому, що це шкодить їхній безпеці, здоров'ю, принижує гідність, призводить до відчуття фізичного/емоційного болю тощо).

Тож продовжуємо працювати в тих же «трійках». На аркушах А4 написані приклади небажаної (насильницької) поведінки. Будь ласка, прочитайте речення та напишіть, чому так відбувається і як це може нашкодити дитині. Після опрацювання вам необхідно буде зачитати ваші варіанти відповідей.

Додаток 1

1. Інші часто кепкують із вашої зовнішності, називають вас іменами, які вам не подобаються або ображають вас.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

2. Інші часто висміюють ваш зовнішній вигляд або одяг, який ви носите.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

3. Інші забороняють вам сидіти поруч із ними, навіть якщо немає місця, де б можна було присісти.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

4. Інші не хочуть включати вас до ігор або не запрошують на дні народження.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

5. Інші негативно ставляться до вашого етнічного походження, сім'ї, віри чи національності.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

6. Інші вимагають, щоб ви дали їм гроші або ваші речі.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

7. Інші вдарили вас або погрожували вам фізично.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

8. Інші ображають вас.

Чому так відбувається: _____

Як/чим це може нашкодити дитині: _____

9. Наведіть ваш приклад _____

До уваги ведучого/ведучої!

Для економії часу можна запропонувати кожній «трійці» опрацювати по 1-3 ситуації.

Визначення цінностей

Цінності можуть включати, наприклад, такі гасла: «Безпека та взаємна повага в класі важливі для нас» або «Ми всі різні, але ми маємо рівні права».

Якщо учні/учениці запропонують такі позиції, як «Давайте всі дружити», їм слід нагадати, що кожен/кожна обирає друзів/подруг для себе. Ми не всі повинні бути друзями, але не повинні знущатися та ображати тих, хто не є нашими друзями або хто нам не подобається. Дружба не захищає від насильства (насправді насильство часто трапляється й серед друзів і родичів). Ліки від насильства – поважати одне одного!

Приклади цінностей: повага, прийняття, визнання, рівність, довіра, безпека, розуміння, співчуття, єдність, чесність, повага до культурної поведінки, вільне спілкування, доброзичливість, уміння слухати інших, знати, як говорити і поважати інших під час розмови.

9. Завершення заняття. Вправа «Закінчи речення»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 5 хв.

Ведучий/ведуча

Дякую вам за роботу та пропоную висловити власні думки, доповнюючи незакінчене речення: «Мені на занятті було..., тому що...».

ЗАНЯТТЯ №2

«ПРАВИЛА НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ»

Мета: розвивати навички толерантного спілкування, відповідальної, безпечної поведінки, вміння пошуку шляхів виходу зі складної ситуації; навчати комунікації в конфліктних ситуаціях; формувати модель ненасильницької поведінки; виховувати почуття емпатії; напрацьовувати правила ненасильницької поведінки в класі.

Загальна тривалість: 45-60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: плакат «Правила роботи», аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, кольорові олівці, журнали, газети, ножиці, клей.

План заняття

1. Привітання.
2. «Мозковий штурм» «Бажана поведінка».
3. Вправа «Напрацювання правил ненасильницької поведінки в класі».
4. Вправа «Наслідки порушення правил».
5. Завершення заняття.

Хід проведення

1. Привітання

Мета: привітати учнів та учениць, ознайомити з метою заняття.

Час: 2 хв.

2. «Мозковий штурм» «Бажана поведінка»

Мета: допомогти усвідомити, що якщо наша поведінка не шкодитиме життю та здоров'ю інших, клас і школа стануть безпечнішими та комфортнішими.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Ведучий/ведуча

На першому занятті ми говорили про поведінку, яку ми не хочемо бачити в нашому класі, тому що вона завдає шкоди іншій людині. Ми назвали це насильницькою поведінкою. Зараз ми поговоримо про те, що можемо зробити разом, щоб бути якомога привітнішими одне до одного, щоб клас і школа були безпечнішими та комфортнішими, ніж раніше. Перш ніж ми почнемо працювати, давайте пригадаємо групові правила, які ми визначили під час першого заняття.

Будь ласка, подумайте, як би ви хотіли, щоб інші учні та учениці у вашому класі поводитися з вами? Запропонуйте якомога більше висловлювань, які вам спадають на думку, а я їх запишу на аркуші фліпчарту.

До уваги ведучого/ведучої!

Записуйте запропоновані висловлювання на аркуші фліпчарту. Пропонуйте учасникам/учасницям коментувати власні висловлювання.

Обговоріть з учнями/ученицями наступні запитання.

Як би ви почувалися в такому класі/школі?

Чи хотіли б ви бути в такому класі чи школі?

Наприкінці коротко підсумуйте всі записані висловлювання.

Аркуш фліпчарту з напрацьованими висловлюваннями необхідно зберегти.

3. Вправа «Напрацювання правил ненасильницької поведінки в класі»

Мета: роз'яснити поняття «правила», допомогти усвідомити, що якщо наша поведінка не шкодитиме життю та здоров'ю інших, клас і школа стануть безпечнішими та комфортнішими.

Час: 15 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Ведучий/ведуча

Досі ми обговорювали поведінку, яку ми не хотіли б бачити в нашому класі, та ту, яку б хотіли. Тепер говоритимемо про правила.

Заплющте очі на мить і уявіть, що станеться, якщо правила дорожнього руху зникнуть і люди зможуть їздити будь-яким способом? Що станеться, якщо в спортивній грі не буде правил? Чи важливі та необхідні для нас правила?

Запитання для обговорення

- Що вам спадає на думку, коли ви чуєте слово «правило»?
- Які правила ви знаєте?
- Чи є в школі правила? Яка мета цих правил?

А тепер нам необхідно буде ухвалити правила, щоб запобігти неприйнятній поведінці та почуватися комфортно, безпечно в нашому класі та поважати одне одного.

Отже, давайте об'єднаємося в 3-4 групи та виконаємо завдання.

Завдання

1 етап. На аркушах фліпчарту запишіть правила, які можуть запобігти або зупинити насильницьку поведінку, яку ми не хочемо бачити в нашому класі. Перерахуйте все, що спадає на думку. Переконайтеся, що список також включає правила, які заохочують спостерігачів/спостерігачок (тих, хто спостерігає ситуацію насильства) допомогти учням/ученицям, проти яких вчиняють насильницьку поведінку.

2 етап. Коли завершите, оцініть кожне правило від 1 до 5, де 1 означає найменш важливе, а 5 – найважливіше.

3 етап. Оберіть три найважливіші правила, які можуть допомогти в запобіганні та припиненні насильницької поведінки, тобто всі ті, на які ви погоджуєтесь та яких обов'язково дотримуватиметесь в своєму класі.

До уваги ведучого/ведучої!

Перед виконанням завдання наголосіть учням і ученицям про вимоги до складання правил.

Формулювання правил вимагає чіткого визначення певних неприйнятних форм поведінки в класі та позитивної поведінки, яка допоможе запобігти насильству.

Ці правила, що регулюють міжособистісні стосунки між учнями/ученицями, не слід плутати з правилами та положеннями політики школи, а також з іншими правилами шкільної та освітньої дисципліни. Останні, звичайно, обов'язкові для кожного/кожної учня/учениці, і школа визначає, як цих правил дотримуватися, а також які наслідки недотримання. Однак цінності, правила та наслідки, які учні/учениці самі складають для свого класу, визначаються як спосіб регулювання міжособистісних стосунків між ними. Їхнє створення є освітнім процесом, який спонукає учнів/учениць до набуття почуття особистої відповідальності за власну поведінку.

Правила повинні бути чіткими та однозначними. Позитивні правила можуть не завжди бути найкращим способом усунення небажаної поведінки, оскільки їхнє визначення недостатньо точне. Чіткі та зрозумілі правила («Ми не насміхатимемося з інших, коли вони помиляються») кращі, ніж неоднозначні правила («Ми маємо право робити помилки та не насміхатимемося»).

Правила класу не повинні:

- регулювати стосунки між вчителями/вчительками та учнями/ученицями («Ми повинні слухати вчителя/вчительку», «Ми будемо поважати наших викладачів/викладачок і уважно слухати його/її»);
- передбачати обов'язки учнів/учениць («Ми будемо регулярно робити домашню роботу» або «Ми не будемо обмінювати і списувати домашні завдання»);
- визначити правильну поведінку («Ми одягаємося пристойно»);
- дублювати інші правила, вже викладені в шкільній політиці («Ми не запізнюємося до школи»).

До уваги ведучого/ведучої!

Правила можуть бути такими. Ми не братимемо чужих речей без дозволу власників. Ми не насміхатимемося одне з одного. Ми не називатимемо одне одного словами, що принижують. Ми не заохочуватимемо інших не спілкуватися з кимось із класу. Коли хтось скаже «зупинитися», ми припинимо це робити. Коли побачимо, що хтось шкодить іншому, ми скажемо їм зупинитися. Ми не підтримуємо учня/ученицю, який/яка залякує. Ми не будемо групою підтримки для учня/учениці, який/яка залякує, коли хтось не припиняє небажаної поведінки. Ми будемо реагувати на небажану поведінку та повідомляти про неї класного керівника/класну керівницю або інших.

Заохочуйте учнів/учениць до думки про те, які правила можуть найбільше сприяти запобіганню насильницької поведінки.

Запросіть представника/представницю кожної групи прочитати, що вони написали.

Занотуйте на аркуші фліпчарту найважливіші правила від кожної групи.

Коротко підсумуйте повідомлення учнів/учениць.

Виберіть чотири-вісім правил, які всі підтримають. Вони стануть правилами вашого класу.

Запишіть обрані правила на аркуші фліпчарту та розташуйте на видному місці.

Приклади правил класів («Правила ненасильницької поведінки»⁵)

- Кожен/кожна має право на власну думку.
- Не кричати одне на одного.
- Мирно вирішувати конфлікти.
- Не казати одне одному грубих слів.
- Не знімати фото та відео без дозволу.
- Не відмовляти в допомозі тим, хто цього потребує.
- Не прохось повз: можеш допомогти – допоможи, можеш підтримати – підтримай, можеш зупинити – зупини! Не впораєшся сам – клич дорослих!
- Не сміятися з недоліків інших учнів.
- Якщо тобі потрібна якась чужа річ, просто спитай дозволу.
- Не насміхатимемося з однокласників, якщо вони помиляються.
- Не ображати тих, хто не є нашими друзями.
- Образам, прізвиськам, злим жартам – «Ні!»
- Виявляємо небайдужість, підтримку та допомогу до тих, хто їх потребує.
- Я не ображаю в соцмережах.
- Поважати чужі вподобання.
- Коли побачимо, що хтось шкодить іншому, ми скажемо їм зупинитися.
- Не поводитися жорстоко з однокласниками.
- Не бойкотувати.

⁶ Розроблено закладами освіти, які пілотують програму «Безпечні та дружні до дитини школи».

4. Вправа «Наслідки порушення правил»

Мета: опрацювати наслідки порушення правил, виховати уважність до інших людей, чуйність, взаємоповагу, людяність, терпимість і небайдужість, здатність розуміти, що порушення правил призводить до негативних наслідків; навчити встановлювати стосунки на доброзичливій основі; допомогти формуванню ціннісних установок, які сприяють ненасильницькому спілкуванню.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, підготовлені ситуації.

Ведучий/ведуча

Ми вже говорили про те, що станеться, якщо у нас не буде жодних правил. Хоча здається, що було б чудово, якби ми могли робити все, що ми хочемо, насправді ми погоджуємося, що це не було б добре, оскільки ми могли б легко постраждати. Ми визнали, що в реальному житті все, що ми робимо або не робимо, має наслідки, як і те, що ми говоримо або замовчуємо.

Наприклад, якщо ми ходимо під дощем без парасольки, то промокнемо; якщо ми засмагаємо, не змащуючись сонцезахисним кремом, то отримаємо сонячні опіки; якщо ми грубі до наших друзів, ми можемо їх втратити; коли ми добре підготовлені до іспиту, ми отримаємо гарний результат тощо.

Наслідки для нас і для інших можуть бути різними: позитивними (добрими) або негативними (поганими).

Запитання для обговорення

- Пригадайте та наведіть, будь ласка, приклади, коли ваші вчинки/поведінка призвели до чогось доброго, позитивного.

- Ви пам'ятаєте щось, що ви сказали або зробили, що призвело до несприятливих наслідків? Що було неправильним або незручним, що сталося по тому?

- Позитивним чи негативним наслідком ви надаєте перевагу? Чому?

Зараз ви згуртуєтесь в 3-4 групи та опрацюєте наслідки порушень або дотримань кожного з ухвалених нами правил класу. Будь ласка, на аркуші фліпчарту напишіть одне із прийнятих нами правил та зазначте всі варіанти наслідків порушень правила, а далі – наслідків дотримання правила.

Після завершення роботи оголошіть ваші варіанти.

До уваги ведучого/ведучої!

Перед виконанням завдання повідомте учням та ученицям про наступні вимоги до складання наслідків порушення правил.

Наслідки повинні бути пов'язані з порушенням правилом. Наприклад, якщо учень/учениця розірве щось, йому/їй необхідно його приклеїти; якщо учень/учениця завдає шкоди чийсь почуттям, йому/їй потрібно зробити так, щоб інша людина почувалася добре.

Наслідки мають бути реалістичними, вони не повинні пропонувати завдання, які учень/учениця не може виконати.

Наслідки покликані допомогти змінити поведінку в бажаному напрямі, відповідно до цінностей класу та представляти бажану поведінку.

До уваги ведучого/ведучої!

У довгостроковій перспективі наслідки сприяють самоконтролю. Вони дозволяють учням/ученицям визнавати переваги дотримання правил. Такі переваги можуть включати кращі стосунки, почуття безпеки в класі тощо.

Приклади прийнятних наслідків: допомогти вчителю/вчительці на чергуванні, намалювати картину або написати лист особі, яка постраждала, бути на чергуванні впродовж дня, замінюючи таким чином когось іншого.

Приклади наслідків, яких слід уникати, оскільки вони є звичайною частиною освітньої програми: провести індивідуальну бесіду з класним керівником/класною керівницею або шкільним психологом/психологинєю, відвідати кабінет директора/директорки, викликати батьків до школи.

Важливо, щоб учні/учениці сформулювали свої власні цінності, правила та наслідки і висловили їх по-своєму. Лише тоді учні/учениці вважатимуть їх своїми.

Необхідно обрати до кожного правила ті наслідки, які погоджуються дотримуватися всі учні та учениці в класі.

Після виконання завдання, необхідно записати на окремому аркуші фліпчарту всі ухвалені наслідки порушення правил та розмістити на видному місці в класі.

Приклади наслідків за порушені правила класу⁶

- Позачергове прибирання класу.
- Позачергове завдання в підготовці малюнків, конкурсів.
- Створення листівки-звернення для класу на класному стенді.
- За одне погане слово – 5 компліментів.
- Зробити приємне людині, яку ви образили.
- Створення веселки поваги.
- Сприяти згуртуванню колективу, допомогти класному/класній керівнику/керівниці підготувати виховний захід.
- Вибачитися, намалювати співрозмовнику/співрозмовниці малюнок.
- Зайнятися спільною справою (зробити разом прикрасу для класу).
- Написати віршик-«вибачення» в соціальній мережі.
- Написати мінівір про своє хобі.
- Написати 20 разів приємне слово на аркуші.
- Зробити комплімент.
- Той, хто образить іншого, має вибачитися та зробити з цією людиною веселе селфі.

⁶ Розроблено закладами освіти, які пілотують програму «Безпечні та дружні до дитини школи».

5. Завершення заняття

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Ведучий/ведуча

Дякую вам за роботу та прошу подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття.

Використані джерела

Матеріал є адаптованим: Prevention of peer violence FOR A SAFE AND ENABLING ENVIRONMENT IN SCHOOLS; A programme designed and implemented in Croatia English language edition. Publisher: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS). Author: Jasenka Pregrad.

ЗАНЯТТЯ №3

«ПРАВА ДИТИНИ»

Мета: ознайомити учасників/учасниць із правами дитини, обговорити основні порушення прав дитини, надати інформацію, куди/до кого можна звернутися в ситуації порушення прав дитини.

Загальна тривалість: 45 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, мультимедійний проєктор, ноутбук, роздатковий матеріал (Додаток 1), Конвенція ООН про права дитини (скорочений варіант для дітей), роздатковий інформаційний матеріал.

План заняття

1. Привітання учасників/учасниць.
2. Поняття «права дитини».
3. Особливості прав дитини.
4. Ситуації порушення прав дитини.
5. Обмеження прав дитини.
6. Куди звертатися по допомогу.
7. Завершення заняття – «Оплески».

Хід проведення

1. Привітання

Мета: привітати учнів і учениць, ознайомити їх з метою заняття, обговорити правила роботи в групі.

Час: 3 хв.

Ведучий/ведуча

Давайте пригадаємо правила роботи, які ми ухвалили на попередніх заняттях.

Чи хотіли б ви додати правило, яке дозволить нам працювати краще та комфортніше?

Чи всі ми погоджуємося з цими правилами?

2. Поняття «права дитини»

Мета: дати визначення поняттю «права дитини».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Скажіть, будь ласка, яку дитину/людину ви вважаєте щасливою? Що потрібно дитині/вам особисто, щоб бути щасливим/щасливою?

Після того, як учасники/учасниці висловилися, ведучі підсумовують.

Перш за все, щаслива дитина/людина – це дитина/людина, яка має можливість задовольняти свої потреби – в їжі, теплі, житлі, сім'ї, захопленні, навчанні, друзях, вільному та цікавому спілкуванні, здійсненні мрій тощо. Щаслива дитина, крім того, має можливість гратися та насолоджуватися опікою батьків або людей, котрі їх замінюють.

І дуже важливо розуміти, що ви маєте на все це право, бо вже народилися з цими правами, вони є природними і ніхто у вас їх не може забрати (невід'ємні права). Також права людини/дитини є однакоvими для всіх людей/дітей, незалежно від раси, статі, віросповідання, національності, соціального статусу. Всі ми народжені вільними та рівними в гідності та правах. Це також означає, що чоловіки та жінки, хлопчики та дівчатка мають однакові права (універсальні права). Усі люди наділені сукупністю прав для гідного життя – громадянських, соціальних, політичних, економічних, культурних (неподільних).

То що ж таке права дитини?

Права дитини – система можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища, беручи до уваги незрілість дитини (дитиною за міжнародно-правовими актами визнається «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до даної особи, вона не досягає повноліття раніше»).

Запитання для обговорення

- Для чого вам важливо знати свої права?

Навіщо мені знати свої права? Можливі варіанти відповідей

- Для уникнення ситуацій їхнього порушення.
- Для можливості захисту.
- Для відновлення порушених прав.
- Для того, щоб мати високий рівень правової культури.

Навіщо мені знати права людини/дитини?

- Для поваги прав інших людей, котрі мене оточують.

3. Особливості прав дитини

До уваги ведучого/ведучої!

Ведучі, враховуючи вікові особливості учасників/учасниць і наявність часу, можуть обрати для висвітлення основних прав дитини декілька варіантів ходу заняття. 1 варіант: опрацювати пункти 3 та 4 плану заняття; 2 варіант: опрацювати або пункт 3 плану «Обговорення питання «Особливості прав дитини», або пункт 4 «Обговорення питання «Ситуації порушення прав дитини».

Мета: ознайомити учасників/учасниць із особливостями прав дитини, ознайомитись із правами дитини, які гарантовані Конвенцією ООН про права дитини.

Час: 20 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Діти мають ті ж права, що і дорослі. Однак деякі права мають особливе значення для них – вони відображають потреби дітей у спеціальному захисті та увазі, їхню вразливість і різницю між дитячим і дорослим життям.

Ведучі звертаються до учасників/учасниць.

Основні права дітей закріплені в Конвенції ООН про права дитини.

Пропонуємо вам опрацювати цей документ та ознайомитися зі своїми правами (або закріпити свої знання). Для цього ми пропонуємо пограти в гру/виконати вправу «Намалюй та вгадай право». Оголошуємо правила гри: ви будете згуртовані в 5 груп. Кожна група отримає завдання впродовж 10 хв. схематично зобразити декілька прав дитини, закріплених у Конвенції ООН про права дитини. Малюнки не треба підписувати. Потім група показує свої малюнки, а інші учасники/учасниці вгадують, яке право намальоване, та називають номер відповідної статті Конвенції.

До уваги ведучого/ведучої!

Для проведення цієї вправи учасникам/учасницям роздаються тексти скороченого варіанту Конвенції ООН про права дитини; листи з завданнями (Додаток 1); аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

Додаток 1

Завдання групам

Опрацювати по 5 запропонованих статей Конвенції ООН про права дитини. Намалювати (схематично) кожне право, яке зафіксоване в статтях Конвенції. Презентувати малюнки.

Група 1. Опрацювати та зобразити (схематично) статті 2, 6, 7, 8, 9 Конвенції ООН про права дитини.

Група 2. Опрацювати та зобразити (схематично) статті 12-16 Конвенції ООН про права дитини.

Група 3. Опрацювати та зобразити (схематично) статті 17-22 Конвенції ООН про права дитини.

Група 4. Опрацювати та зобразити (схематично) статті 23, 24, 27, 28, 31 Конвенції ООН про права дитини.

Група 5. Опрацювати та зобразити (схематично) статті 32, 34, 35, 37, 38 Конвенції ООН про права дитини.

У Конвенції ООН про права дитини визначаються права громадянські (на життя та розвиток, на отримання громадянства, свободу від фізичного та психічного насильства та ін.), соціальні (на охорону здоров'я, на відпочинок та ін.), культурні (наприклад, право на освіту). Старшим дітям Конвенція надає й політичні права (наприклад, право на об'єднання). Натомість у Конвенції майже відсутні економічні права дитини, бо пріоритетом визначено освіту – дитина повинна вчитись, а не працювати.

4. Ситуації порушення прав дитини

Мета: ознайомити учасників/учасниць із основними ситуаціями порушень прав дитини та структурами, до яких можна звернутись у цьому випадку.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Ви знаєте, які права мають діти, тож давайте поговоримо й про ті ситуації, коли ці права можуть порушуватися. Пропонуємо вам розглянути ситуації порушення прав дитини на прикладі казкових героїв та пограти в гру «Права казкових героїв» (Додаток 2). Правила гри наступні: ми зачитуватимемо уривки тексту з літературного твору, а вам необхідно, використовуючи текст Конвенції ООН про права дитини, визначити, яке право порушено, та назвати номер статті Конвенції.

До уваги ведучого/ведучої!

Для проведення цієї вправи учасникам/учасницям роздаються тексти скороченого варіанту Конвенції ООН про права дитини.

Додаток 2

1. Опікун всесвітньо відомого Гаррі Поттера перехоплює та читає листи, адресовані хлопчику. Яке право порушено? (Стаття 16 Конвенції ООН про права дитини.)

2. «...У саду стоїть почорнілий від часу ветхий будинок. Ось у цьому будинку й мешкає Пеппі Довгапанчоха. Їй виповнилося 9 років, але, уявіть собі, живе вона там зовсім одна. У неї немає ні тата, ні мами».

Яке право порушено? (Статті 20, 21 Конвенції ООН про права дитини.)

3. «...Мачуха з ранку до ночі примушує Попелюшку гарувати. Нещасній дівчинці заборонено брати участь в іграх і розвагах її сестер...»

Яке право було порушено, якби подібне відбувалося в наш час? (Статті 31, 19, 32 Конвенції ООН про права дитини.)

4. За часів Марка Твена дружба між Томом Сойєром і Гекльберрі Фінном була порушенням суспільної моралі. А що тепер говорить про це Конвенція про права дитини? (Зараз Конвенцією визнається право дитини на свободу асоціацій та свободу мирних зборів. Стаття 15.)

5. «...Баба-яга сіла обідати; вона їсть, а Василина стоїть мовчки.

– Чого стоїш як німа? Питай, тільки не всяке питання до добра веде: багато знатимеш – скоро постарієш!»

Яке право порушено? (Статті 13, 17 Конвенції ООН про права дитини.)

6. Андерсен Г.К. «Бридке каченя».

«...Його били, щипали, гнали звідусіль. А він був не як усі».

Яке право порушено? (Стаття 23 Конвенції ООН про права дитини.)

Ведучі коментують відповіді учасників/учасниць.

Запитання для обговорення (за наявності часу)

- А які ви можете назвати приклади порушення прав літературних героїв?

5. Обмеження прав дитини

Мета: ознайомити з обов'язками людини, обмеженням прав дитини.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Не можна говорити про права, забуваючи про обов'язки. Якщо в людини є право – це значить, що в неї є і обов'язки. Права визначають ступінь свободи, обов'язки – ступінь відповідальності. Єдність прав і обов'язків є умовою для самовдосконалення людини, її творчої самостійності. Основний обов'язок – поважати права інших. «Твоя свобода розмахувати кулаком обмежена носом твого сусіди!»

Основні права, свободи та обов'язки громадян України визначені у II розділі Конституції України: наприклад, право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), на рівність перед законом (ст. 24), на повагу до гідності (ст. 28), на свободу та особисту недоторканість (ст. 29), а також обов'язок захищати Вітчизну (ст. 65), охороняти природу (ст. 66), сплачувати податки (ст. 67) та інші. Батьки зобов'язані піклуватися про дітей, а дорослі діти – про непрацездатних батьків (ст. 51). Отже, у нас є обов'язки перед Вітчизною, перед своїм народом, перед іншими людьми, перед своїми рідними і близькими, а також і перед собою. Наприклад, бути достойною людиною – це обов'язок, який не закріплений законодавчими актами, але він є одним із основних перед самим/самою собою.

Також треба розумно користуватися своїми правами, не зловживати ними. Наприклад, якщо ви маєте право на дозвілля, це не означає, що ви можете гуляти стільки часу, скільки вам хочеться, бо вам ще треба вивчити уроки, допомогти своїм рідним тощо; якщо ви маєте право на їжу, це не означає, що ви можете їсти все, що вам заманеться, бо ви маєте право на здорову їжу; якщо ви маєте право на доступ до інформації, це не означає, що ви можете цілодобово гратися в Інтернеті, бо ви псуєте зір, не маєте часу на виконання інших справ.

Таким чином, права людини/дитини обмежені дотриманням прав іншої людини; законом.

Запитання для обговорення (за наявності часу)

- А які ви можете назвати приклади обмеження прав?

6. Куди звернутися по допомогу

Мета: поінформувати учасників/учасниць про роботу організацій, які можуть надати допомогу в ситуації порушення прав дитини.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Якщо ваші права порушуються, ви можете звернутись: до педагогів у своєму закладі освіти, поліції, до працівників/працівниць служби у справах дітей, громадських організацій; якщо ви мешкаєте у невеликому селищі – до голови сільради; зверніться за порадою до батьків.

Якщо у вас пригнічений психологічний стан, ви можете звернутися до психолога/психологині вашого закладу освіти; до людини, з якою у вас довірливі стосунки (друг або подруга, родичі, вчитель/вчителька); зверніться за порадою до батьків.

Якщо ваша родина була вимушена покинути свою домівку та переїхати до іншого місця проживання, вашій родині треба звернутися до місцевих органів влади, неурядових громадських організацій, які нададуть вам необхідну інформацію.

Якщо у вас склалася конфліктна ситуація в школі, спробуйте вирішити її за допомогою медіатора/медіаторки, класного/класної керівника/керівниці, соціального/соціальної педагога/педагогині, психолога/психологині, іншого/іншої вчителя/вчительки вашого закладу освіти; зверніться за порадою до батьків.

Якщо ви зазнали порушення своїх прав, то для отримання інформаційних, психологічних, правових консультацій ви можете безкоштовно звернутися на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Instagram – [childhotline_ua](#); Telegram – [CHL116111](#); Facebook – [@childhotline.ukraine](#) (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово).

7. Завершення заняття – «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам/учасницям за роботу та просять їх подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття. Якщо є інформаційні матеріали, ведучі роздають їх учасникам/учасницям.

Використані джерела

Андреєнкова В. Л. Права дитини.//Методичні рекомендації щодо впровадження програми просвітницько-профілактичних занять з учнями 1-11 класів «Школа і поліція», Київ-2016.

ЗАНЯТТЯ №4

«ЩО СПРИЧИНЯЄ НАСИЛЬСТВО?»

Мета: ознайомити з поняттям «насильство»; розвивати навички безпечної поведінки з метою попередження насильства щодо дітей; розуміти мотиви насильницької поведінки, усвідомлювати почуття, потреби, бажання, які лежать в основі насильницької поведінки та почуттів тих, хто страждає від насильства, зв'язок між потребами, почуттями та поведінкою.

Загальна тривалість: 45-60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, олівці, капелюх, розповідь «День із життя Дмитрика» (Додаток 1), аркуші паперу формату А4, Додаток 2.

План заняття

1. Привітання. Ознайомлення з метою заняття.
2. Вправа «Капелюх».
3. Обговорення розповіді «День із життя Дмитрика».
4. Підбиття підсумків.
5. Завершення заняття – «Оплески».

Хід проведення

1. Привітання

Мета: привітати учнів і учениць, ознайомити їх з метою заняття, обговорити правила роботи в групі.

Час: 3 хв.

Ведучий/ведуча

Давайте пригадаємо правила роботи, які ми ухвалили на попередніх заняттях.

Чи хотіли б ви додати правило, яке дозволить нам працювати краще та комфортніше?

Чи всі ми погоджуємося з цими правилами?

До уваги ведучого/ведучої!

Акцентуйте увагу учнів/учениць на правилах роботи групи, що були прийняті на попередніх заняттях.

2. Вправа «Капелюх»

Мета: обговорити прояви насильницької поведінки серед учнів/учениць, сприяти усвідомленню учнями/ученицями проблеми насильства в сучасному середовищі.

Час: 7 хв.

Необхідні матеріали: аркуші з надписами, капелюх.

Ведучий/ведуча

Зараз ви по черзі діставатимете з капелюха по одному аркушику з написами. Прочитайте ці написи.

До уваги ведучого/ведучої!

Необхідно заздалегідь підготувати написи на аркушиках. Приклади цих написів: «У тебе гарні очі», «Ти замалий/замала для цієї вправи», «У тебе гарне волосся», «Ти не вмієш гарно витирати дошку», «Ти маєш красивий рюкзак», «У тебе неприваблива посмішка» тощо, тобто написати позитивні й негативні висловлювання.

Кількість аркушиків з написами повинна відповідати кількості учнів/учениць.

Запитання для обговорення

- Як ви почуваєтеся зараз?
- Ви задоволені тим, що написано на аркуші?
- Чи вважаєте ви, що те, що написано, може поліпшити настрій або образити когось?
- Чому та навіщо люди принижують інших?
- Як можна жартувати, щоб не образити інших?
- Що може завдати нам шкоди (глузування, образи, ігнорування, неповага)?

Висновок: коли ми жартуємо з іншими людьми, необхідно розуміти, що жарти мають бути взаємоприйнятними.

3. Опрацювання історії «День із життя Дмитрика»

Мета: розвивати емпатію, співчуття, повагу до інших; формувати ненасильницьку модель поведінки.

Час: 30 хв.

Необхідні матеріали: розповідь «День із життя Дмитрика» (Додаток 1), аркуші паперу формату А4, дошка, крейда, Додаток 2.

3.1. Колективне опрацювання історії

Ведучий/ведуча

Зараз я вам прочитаю історію «День із життя Дмитрика». Але спочатку я роздам вам аркуші паперу та запропоную кожному/кожній зім'яти його таким чином, щоб зробити м'ячик.

Будь ласка, послухайте історію, і коли під час розповіді ви чутимете про випадок приниження або прояви критики на адресу головного героя, потрібно стискати паперовий м'ячик у долоні з такою силою, яка дорівнювала б за потужністю негативний вплив ситуації на головного героя.

Запитання для обговорення

- Які відчуття викликала у вас ця вправа?
- Подивіться на свою руку, яка стискала м'ячик. Що сталося з вашою долонею, що ви відчуваєте?
- Що відчував головний герой? Які емоції його переповнювали?
- Яке явище це нагадує?
- Як ви вважаєте, чому наш герой зазнав такого ставлення?
- Як, на вашу думку, почуються і що роблять (як реагують) ті діти/люди, яких хтось постійно принижує та збиткується над ними?
- Що можна зробити, щоб ситуація надалі була сприятливішою за нинішню?
- Що ви можете зробити для цього?
- Як і чому ви б поводитися, якби це коїлося по відношенню до вас? Що б ви відчували?
- Як і чому ви б поводитися, якби це спостерігали? Що б ви відчували?

Після обговорення ведучий/ведуча проводить аналогію між зім'ятим м'ячиком та психологічним станом людини, яка страждає від постійних образ та принижень.

До уваги ведучого/ведучої!

Під час обговорення необхідно підвести учнів/учениць до розуміння того, що спостерігачі/спостерігачки не повинні ставати на бік агресора/агресорки.

Педагогу/педагогині дуже важливо розвивати роботу зі **спостерігачами/спостерігачками** насильницької ситуації та заохочувати їх реагувати на такі випадки (навіть якщо насильницька поведінка не припинилася).

Спостерігачі/спостерігачки мають відреагувати на насильницьку поведінку та сказати тим, хто поводить себе небажано, чого саме від них очікують. Наприклад, вони можуть сказати: «Припиніть цю поведінку. Мені це не подобається, і це не смішно. Ми домовилися, що ми цього не робитимемо» тощо.

Якщо насильницька ситуація не припиняється, спостерігачі/спостерігачки мають звернутись до дорослих.

До уваги ведучого/ведучої!

Педагог/педагогиня, який/яка спілкується зі свідками, має дотримуватися наступних правил.

- ☑ Важливо слухати спокійно та ставити достатньо запитань, щоб отримати точний та детальний опис ситуації.
- ☑ Слухайте учнів/учениць спокійно та уважно.
- ☑ У процесі вивчення події майте на увазі, що ви не оцінюєте, хто винен, хто розпочав ситуацію.
- ☑ Визначте, яке правило було порушено, яке правило було під загрозою, а також які дії можуть бути застосовані до дитини, яка поведилася небажано.

3.2. Робота в 4 малих групах

Ведучий/ведуча

Зараз ви об'єднаєтесь у чотири групи. Ви маєте виконати два завдання.

1 групі: перше завдання – необхідно визначити та написати на аркуші фліпчарту, якими є бажання, потреби та почуття Дмитрика; **друге завдання** – продумайте та напишіть позитивну кінцівку для цієї історії з позиції вашого/вашої учасника/учасниці (тобто опишіть, як би мав поводитися/діяти Дмитрик, щоб не допустити такої ситуації).

2 групі: перше завдання – необхідно визначити та написати на аркуші фліпчарту, якими є бажання, потреби та почуття однокласників/однокласниць (спостерігачів/спостерігачок); **друге завдання** – продумайте та напишіть позитивну кінцівку для цієї історії з позиції вашого/вашої учасника/учасниці (тобто пропишіть, як би мали поводитися/діяти однокласники/однокласниці, щоб не допустити такої ситуації).

3 групі: перше завдання – необхідно визначити та написати на аркуші фліпчарту, якими є бажання, потреби та почуття вчительки/вчителя; **друге завдання** – продумайте та напишіть позитивну кінцівку для цієї історії з позиції вашого/вашої учасника/учасниці (тобто пропишіть, як би мала/мав поводитися/діяти вчителька/вчитель, щоб не допустити такої ситуації).

4 групі: перше завдання – необхідно визначити та написати на листі фліпчарту, якими є бажання, потреби та почуття учнів та учениць, які виступають в ролі агресорів/агресорок; **друге завдання** – продумайте та напишіть позитивну кінцівку для цієї історії з позиції вашого учасника/учасниці (тобто пропишіть, як би мали поводитися/діяти учні та учениці, які виступають в ролі агресорів/агресорок, щоб не допустити такої ситуації).

Після роботи в групах вам необхідно буде презентувати ваші напрацювання.

До уваги ведучого/ведучої!

Роздайте кожній групі Додаток 1 і Додаток 2.

Запитання для обговорення

- Як емоції визначають нашу поведінку?
- Вони допомагають чи перешкоджають нам досягти того, чого прагнемо?
- Які у нас є спільні потреби?
- Що заважає нам почуватися безпечно та комфортно в шкільному середовищі?
- Яка має бути наша поведінка, щоб ми почувалися безпечно та комфортно в шкільному середовищі?

Довідкова інформація

ПОЧУТТЯ. Людина завжди певним чином реагує на все, що відбувається, а виражає свої почуття настроєм, емоцією, яка з'являється на її обличчі.

Почуття відображають нашу оцінку того, що з нами або без нас відбувається (любов до картин якогось художника, любов до конкретної людини, любов до музики тощо).

Почуття зазвичай досить тривалі за часом і сильні за інтенсивністю переживання. Тому відповіддю на запитання «Що ви відчуваєте зараз?» буде миттєва оцінка того, що є, та прогнозовано буде, котру ми переживаємо як емоцію, почуття, пристрасть, афект, настрої.

Це переживання має забарвлення, тон – воно сприймається як приємне, нейтральне або неприємне. І воно дає нам життєву енергію для дій. Точніше, емоційні прояви – це і є одночасно оцінка подій, готовність діяти та енергія для активності.

За допомогою органів чуттів (вух, носу, очей, язика, шкіри) ми можемо відчувати різні емоції: задоволення, радості, насолоди, смутку, образи, печалі, сліз. Якщо відчуття приємні – людина почувається якою?.. (Веселою, задоволеною.) А якою, якщо неприємні? (Засмученою, невеселою).

Щоб навчитися визначати почуття, можна користуватися списком емоцій. Звичайно ж, ви можете доповнити список почуттів та емоцій своїми індивідуальними назвами переживань.

ОГИДА. Легка огида, легке презирство, гидливість, неприязнь, антипатія, відраза, презирство, ненависть.

СТРАХ. Тінь сумнівів, сумніви, легкий страх, трепет, страх, побоювання, легка тривога, хвилювання, тривога, сильна тривога, сильний страх, легкий жах, жах. ЖАХ! Запаморочливий жах. Паніка.

ГНІВ. Легке роздратування, незадоволення, легка досада, невдоволення, прикрість, роздратування, озлоблення, закипаючий гнів, злість, запальність, обурення, гнів, лють, сказ, лютість, несамовитість, біла лють.

ГОРЕ. Легке засмучення, розчарування, прикрість, лишенько, пригніченість, сум, смуток, жалість, журба, біль, жаль, горе, скорбота, гірке горе, справжнє горе.

СОРОМ. Легкий сором, незручність, збентеження, сором, приниження, ганьба, вина.

ЗДИВУВАННЯ. Розгубленість, безпорадність, безсилля, здивування, подив, острах, шок.

ІНТЕРЕС. Апатія, нудьга, байдужість, азарт, бадьорість, інтерес, натхнення, заздрість, зацікавленість, захопленість, цікавість, ентузіазм, енергійність.

ЗАДОВОЛЕННЯ. Безтурботність, спокій, вдячність, умиротворення, розчулення, драйв, іронія, ніжність, радість, захоплення, гордість, гординя, щастя, ейфорія, екзальтація, екстаз, любов.

БАЖАННЯ. Прагнення, потяг до здійснення чого-небудь, хотіння, те, що могло б зробити людей особливо щасливими (хочу: мобільний телефон, шоколадку, нові джинси тощо).

ПОТРЄБА. Те, без чого людина не може жити, і все те, що вона хоче мати (їжа, вода, сон, сонце, повітря, тепло, будинок, одяг, збереження здоров'я, безпека життя).

Потреби бувають:

- ☑ матеріальні: в їжі, одязі, предметах побуту, житлі (вони вважаються базовими);
- ☑ духовні: в освіті, вірі, в підвищенні кваліфікації, в художній творчості, в розвитку науки та мистецтва;
- ☑ соціальні: в медичному обслуговуванні, у вихованні дітей, у вільному часі, в гідних умовах праці та навчання, а також у відпочинку.

Виділяють потреби існування (фізіологічні потреби: їжа, одяг, безпека) і потреби досягнення цілей життя (влада і слава, знання і творчість, духовне вдосконалення).

4. Підбиття підсумків**Мета:** узагальнити, підбити підсумки та обмінятися враженнями.**Час:** 5 хв.**Ведучий/ведуча**

Наше заняття завершилося. А зараз прошу відповісти на такі запитання: «Що вам найбільше запам'яталося?», «Що зможете за необхідності застосувати в житті?», «Чи збулися очікування?»

5. Завершення заняття – «Оплески»**Мета:** сприяти позитивному завершенню заняття.**Час:** 1 хв.

Ведучий/ведуча дякують учням/ученицям за роботу та просять подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття.

Додаток 1**«ДЕНЬ ІЗ ЖИТТЯ ДМИТРИКА»**

У понеділок вранці в кімнаті Дмитрика задзвонив будильник – треба йти до школи, але настрою не було. «Як я не хочу йти до школи. Знову з мене знущатимуться», – прошепотів хлопчик і на очі йому навернулися сльози.

Мама приготувала сніданок та бутерброд синові до школи. Хлопчик ледь торкнувся їжі – через душевні муки апетиту геть не було.

Біля школи Дмитрик побачив своїх однокласників. «Дивіться, невдаха йде на уроки! Знову буде «мекати» біля дошки. Ото розважимося!!!» – засміялися діти.

Ледь стримуючись, Дмитрик мовчки пройшов крізь натовп, який реготав. Зайшов до класу, хотів сісти на своє місце, але побачив, що стілець замащений крейдою. Він мовчки дістав із кишені хустинку і почав витирати бруд. Пролунав дзвоник на урок. Діти швидко всілися на місця. Зайшов учитель. Але хлопчик не зміг вчасно приготуватися до уроку. «Знову ти в своєму репертуарі: ні підготуватися вчасно до уроку, ні знання показати», – зауважив педагог. Діти почали сміятися. «Мій стілець був вимащений крейдою, тож я його витирав», – тихо промовив хлопчик. «Що ти вигадуєш, не наклепуй на клас, сам замастив, а потім інших звинувачуєш...» «Так, він такий, – підхопив один із учнів, – до цього він вправний». Дмитрику було дуже прикро, що й учитель підтримує його кривдників.

Хлопчика викликали до дошки розв'язувати задачу, він дуже хвилювався, коли проходив між рядами, думки плуталися, серце калатало щосили... Коли задача була розв'язана, учитель подивився на результат і промовив: «Що за маячня? Задача – елементарна, а ти й цього не можеш зробити». Клас вибухнув реготом. «Я ні на що не здатен, – думав хлопчик, – я – невдаха, тому й не маю друзів, навіть учитель це зрозумів».

Дмитрик мовчки сів за парту. Клубок застряг у горлі, дуже хотілося плакати, але він стримував сльози. «Як я ненавиджу клас, як я ненавиджу школу, як я не хочу більше сюди ходити!...»

Думки хлопчика оберталися по колу: «Я – невдаха, з мене путнього нічого не буде». Пояснення нового матеріалу він уже не чув...

Додаток 2**Група 1**

Бажання Дмитрика _____

(Наприклад: прокидатися з гарним настроєм, тримати емоційний зв'язок із мамою, мати розуміння з боку вчителя тощо.)

Потреби Дмитрика _____
(Наприклад: мати друзів, заслужити авторитет у класі, почуватися безпечно тощо.)

Почуття Дмитрика _____
(Наприклад: апатія, сум, гнів, пригніченість, збентеження тощо.)

Напишіть позитивну кінцівку історії: _____

Група 2

Бажання однокласників _____

(Наприклад: мати позитивні емоції, отримати розуміння з боку вчителя, відчувати емоційну підтримку з боку батьків тощо.)

Потреби однокласників _____

(Наприклад: почуватися в безпеці, мати згуртований та дружній клас, отримувати знання, позитивні емоції тощо.)

Почуття однокласників _____

(Наприклад: розгубленість, безпорадність, байдужість, невдоволення тощо.)

Напишіть позитивну кінцівку історії: _____

Група 3

Бажання вчителя _____

(Наприклад: хоче бути авторитетом, мати владу тощо.)

Потреби вчителя _____

(Наприклад: мати повагу від учнів і учениць, комфортне середовище тощо.)

Почуття вчителя _____

(Наприклад: байдужість, незадоволення тощо.)

Напишіть позитивну кінцівку історії: _____

Група 4

Бажання агресорів/агресорок _____

(Наприклад: хочуть бути авторитетними, відчувати владу та страх оточуючих, отримувати задоволення від принижень інших тощо.)

Потреби агресорів/агресорок _____

(Наприклад: самоствердження за рахунок приниження інших, відчуття влади, задоволення власного «єго», бажання викликати страх у інших, мати комфортне середовище тощо.)

Почуття агресорів/агресорок _____

(Наприклад: радість, ейфорія, запальність, лютя тощо)

Напишіть позитивне завершення історії:

Використані джерела

Матеріал є адаптованим: Prevention of peer violence FOR A SAFE AND ENABLING ENVIRONMENT IN SCHOOLS; A programme designed and implemented in Croatia English language edition. Publisher: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States. (CEE/CIS). Author: Jasenka Pregrad.

ЗАНЯТТЯ №5 «ЯК МИ РЕАГУЄМО НА НАСИЛЬСТВО?»

Мета: розвивати навички толерантного спілкування, відповідальної, безпечної поведінки, вміння пошуку шляхів виходу із складної ситуації; формувати уявлення про право на рівність, моделі ненасильницької поведінки; виховувати почуття емпатії та переживання щодо дитини, яка зазнає насильства; виявляти можливості по-різному реагувати на ситуацію насильства; розуміти ставлення до проблеми агресивної поведінки; навчати самоконтролю під час переживання напруженості та сильних почуттів.

Загальна тривалість: 45-60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: дошка, крейда, паперові серця, аркуші паперу формату А4, фломастери/маркери/олівці.

План заняття

1. Привітання. Повідомити про мету заняття.
2. Вправа «Гра голосом».
3. Вправа «Моя агресивна енергія».
4. Вправи на вивільнення агресії.
5. Заключна вправа «Відкриваємо серце одне одному».

Хід проведення

1. Привітання

Мета: привітати учнів і учениць, ознайомити з метою заняття.

Час: 2 хв.

2. Вправа «Гра голосом»

Мета: простежити вплив емоцій на взаємодію з іншими людьми, формування позитивного емоційного забарвлення під час спілкування.

Час: 5 хв.

Ведучий/ведуча

Давайте скажемо наступні фрази з різними інтонаціями: гнівно, з викликом, здивовано, схвильовано, ніжно, мрійливо.

- Я врівноважена людина.
- Я завжди допоможу іншим.
- Я звертаюсь до людей ввічливо.

Запитання для обговорення

- Як інтонація впливає на зміст слів?
- Якою інтонацією було легше говорити?
- Яку інтонацію приємніше сприймати?

3. Вправа «Моя агресивна енергія»

Мета: зрозуміти та виразити власне ставлення до проблеми агресивного поведіння, навчити розпізнавати спрямованість власних агресивних імпульсів.

Час: 15 хв.

Ведучий/ведуча

Кожна людина від природи має власну енергію. Однак люди використовують її по-різному. Одні – щоб творити, робити щось добре, красиве, й тоді енергію можна назвати конструктивною, інші – щоб знищувати чи руйнувати, й тоді їхня енергія – деструктивна. Конструктивна/позитивна енергія – це активність, прагнення до досягнень, захист себе та інших, здобуття волі та незалежності, захист власної гідності. Деструктивна/негативна енергія – це насильство, жорстокість, ненависть, недобррозуміливість, злість, прискіпливість, сварливість, гнів, роздратування, упертість, самозвинувачення. Тому, щоб зрозуміти, що з нами відбувається, дуже важливо розпізнавати свої агресивні імпульси, керувати ними та спрямовувати в бажане русло, не заподіюючи шкоди всьому, що нас оточує.

Зараз ми проаналізуємо власну поведінку та відповімо на запитання.

Запитання для обговорення

- У якій формі (деструктивній/негативній чи конструктивній/позитивній) найчастіше виявляється ваша енергія?
- Подумайте, яким способом ви справляєтеся зі своєю агресивною енергією: даєте їй хід чи, навпаки, намагаєтеся стримувати?
- Які ваші звичні способи розрядки цієї енергії?
- Як ви поведетеся, коли гніваєтеся? Як часто ви гніваєтеся?
- У кого і коли ви спричиняєте гнів? Як змінюється вираз обличчя людини?
- Що не подобається вам, коли ви гніваєтеся?
- Як часто на вас гніваються?

До уваги ведучого/ведучої!

- ✓ У процесі виконання вправи необхідно надати можливість висловитися кожному/кожній учню/учениці.
- ✓ Під час відповідей учнів/учениць робіть запис у двох стовпчиках: «конструктивне/позитивне вивільнення енергії» (наприклад, через такі види діяльності: спорт, танці, гра в м'яч, малювання, спів тощо) та «деструктивне/негативне вивільнення агресії» (як приклад, ситуація, коли я кричу на свою маленьку сестру чи я лізу в бійку).

Ведучий/ведуча робить наступний висновок.

Із ваших відповідей можна зробити висновок, що ми гніваємося різними способами і з різною інтенсивністю. Дехто з нас конструктивно/позитивно вивільнює свою агресію, інші – деструктивно/негативно. Але потрібно зрозуміти, що будь-яким вивільненням агресії ми не повинні завдавати шкоди ні собі, ні іншим.

Важливо не придушувати наш власний гнів і емоційну реакцію, тому що це ознаки небезпеки. За можливості слід знайти спосіб зупинити або запобігти агресивній поведінці. Це набагато краще, бо в іншому випадку ми можемо завдати шкоди собі та іншим. Потрібно навчитися правильно вивільняти агресію.

4. Вправи на вивільнення агресії

Нижче наведені деякі короткі вправи, які можуть допомогти вивільнити надлишкову енергію.

До уваги ведучого/ведучої!

Виконайте подані вправи з учнями/ученицями (кількість вправ залежить від наявності часу).

«Стиснута рука»

Покладіть одну руку на іншу. Натискайте їх потроху, потім якомога сильніше. Підніміть лікті по горизонталі і потягніть руки одна до одної, спочатку потроху, потім якомога сильніше. Підніміть плечі трохи вище, а потім якомога вище, аж до вух, стискаючи м'язи шиї. Покажіть зуби і зробіть найжахливішу гримасу. Випустіть найжахливіший звук, який ви тільки можете. Потім швидко опустіть руки донизу, голосно видихаючи, трясучи ними під час правильного дихання. (Повторіть вправу з учнями/ученицями після першої демонстрації).

«Спів під час натискання на груди, «Ех» → «Я»

Для цієї вправи учні/учениці ставлять ноги на ширину плечей, а коліна тримають розслабленими. Вони співають, «Ех», натискаючи руками на груди. Важливо, щоб голос був помірно сильним, щоб звук можна було легко створити. Приблизно через одну хвилину цього співу попросіть учнів/учениць перетворити «Ех» на «Я» і проспівати це кілька разів.

«Кулька в руках»

Поставте долоні (як у молитві), потім повільно під час вдиху відкрийте їх таким чином, щоб кінчики пальців залишалися з'єднаними (наче у ваших руках надута кулька). Повільно знову підніміть пальці. Будьте зосереджені на руках. Повторіть це кілька разів, доки не почуватиметесь спокійно.

«Масажуючи чоло»

Знайдіть два поглиблення, розташовані вище верхньої частини брови, приблизно між бровами і волоссям. Масуйте ці точки повільно вказівним пальцем, використовуючи круговий рух під час дихання, доки не розслабитесь.

«Дихання разом з пульсом»

Сядьте зручно, спину вирівняйте та розслабте руки на колінах. Однією рукою намагайтеся пульс на іншій та відчуйте, як б'ється ваше серце. Коли ви ловите ритм, починаєте вдихати глибоко животом. Підрахуйте шість ударів, тримайте повітря впродовж трьох ударів, видихайте впродовж шести ударів, зробіть перерву впродовж наступних трьох ударів, а потім почніть знову. Повторіть, доки не розслабитесь або не почуватиметесь комфортно.

5. Заключна вправа «Відкриваємо серце одне одному»

Мета: підбиття підсумків, вираження емоційного ставлення учнів/учениць одне до одного.

Час: 7 хв.

Необхідні матеріали: паперові серця, капелюх, фломастери/маркери/олівці.

Ведучий/ведуча

Кожен/кожна отримує сердечко, на якому пише своє ім'я та яскраву позитивну рису власного характеру. Потім усі складають паперові серця в капелюх. По черзі учні/учениці дістають з капелюха сердечка, зачитують та віддають їх власнику/власниці.

Використані джерела

Матеріал є адаптованим: Prevention of peer violence FOR A SAFE AND ENABLING ENVI-

ENVIRONMENT IN SCHOOLS; A programme designed and implemented in Croatia English language edition. Publisher: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS). Author: Jasenka Pregrad.

ЗАНЯТТЯ №6 **«ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ»**

Мета: ознайомити з поняттям насильства та його формами; розвивати навички безпечної поведінки з метою попередження насильства.

Загальна тривалість: 45-90 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, листи ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, мультимедійний проектор, ноутбук, роздатковий матеріал (додаток 1, 2, 3), роздатковий інформаційний матеріал.

План заняття

1. Привітання учнів та учениць
2. Поняття “насильство”
3. Форми, прояви, наслідки насильства
4. Правила поведінки для уникнення насильства або в ситуації насильства
5. Куди звернутись по допомогу
6. Прощання «Оплески»

Хід проведення:

1. Привітання учнів та учениць

Мета: привітати учнів та учениць, ознайомити з метою заняття.

Час: 2 хв.

2. Поняття “насильство”

Мета: опрацювати поняття «насильство».

Час: 5 хв.

Ведучий/ведуча

Як Ви вважаєте, що в таких ситуаціях застосовано до дитини: бійка між однолітками; батьки дали ляпасу; доросла людина підвищила голос та накричала на дитину; вчитель/вчителька потягнув/потягнула за вухо; старший брат або сестра відібрав/відібрала кошти; дитина, яка жебракує на вулиці та не має що їсти, одягнена не по погоді?

Ведучий/ведуча надають визначення поняття «насильство».

Насильство можна визначити як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю як фізичному, так і психічному, принижує почуття честі та гідності.

Запитання для обговорення:

- Які відчуття викликає у Вас слово «насильство»?
- Хто може потерпати від насильства? (Від насильства може потерпати будь-яка людина. Це можуть бути як жінки так і чоловіки, як хлопці так і дівчата.)
- Чому діти є вразливою категорією, яка потерпає від насильства?

(Бо вони не завжди знають що таке насильство і як воно проявляється. Навіть думають, що така поведінка є нормальною. Тому їм буває важко зрозуміти, що до них проявляють насильство, або вони проявляють насильство щодо оточуючих. Часто хлопці і дівчата стають свідками проявів насильства між дорослими. Також діти потерпають від насильства тому, що не мають навичок мирно вирішувати конфлікти. Навіть маленькі конфлікти можуть призвести до насильства. Хлопці і дівчата часто не знають до кого звернутися по допомогу).

- *Де може відбуватися насильство?* (Насильство може відбуватися будь-де. Найчастіше насильство відбувається під час живого спілкування. Це може бути в закладі освіти, вдома, на вулиці, в колі друзів/однолітків тощо. Також воно може бути і в Інтернеті, де відбувається поширення пліток, особистих фото тощо. А ще «травити» можуть і через телефон: дзвінки з погрозами, смс та інше.)

- *Якими є особливості насильства по відношенню до хлопчиків та дівчат?* (Вважається, що для хлопців більш характерним є фізичне насильство. Начебто вони всі справи вирішують за допомогою кулаків. Для дівчат – психологічне. Бо вони можуть розпускати плітки та неправдиву інформацію стосовно одна одної. Але це всього лише стереотипи (хибні уявлення). Проте і хлопці і дівчата можуть потерпати від будь-якого насильства (наприклад – дівчата можуть вчиняти бійки, а хлопці – пліткувати). Так само і хлопці і дівчата можуть бути кривдниками і кривдницями).

До уваги ведучого/ведучої!

Залежновід віку учнів та учениць, наявності часу пропонуємо проговорити більш детально запитання «Між ким може проявлятися насильство в сім'ї? в закладі освіти? на вулиці? в колі друзів/подруг/однолітків?»

Ведучий/ведуча приймають відповіді учнів та учениць та продовжують заняття опрацюванням питання «Форми, прояви, наслідки насильства».

3.Форми, прояви, наслідки насильства

Мета: дати знання про форми, прояви та наслідки насильства.

Час: 25 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, фломастери/маркери, мультимедійний проектор, ноутбук, роздатковий матеріал (додаток 1, 2).

Ведучий/ведуча

Виділяють такі форми насильства, як психологічне, фізичне, сексуальне, економічне.

Як можна зрозуміти, що до дитини застосовується якийсь вид насильства?

Якщо до хлопця або дівчини застосовані:

- *словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування тощо; образливі жести, брутальне ставлення, покарання, навіювання страху за допомогою розповідей, дій, жестів, поглядів, крики, жорстокість, вона завдає шкоди домашнім тваринам то це є психологічне насильство;*
- *ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, биття, а також незаконне позбавлення волі або залишено в небезпеці тощо, то це прояви фізичного насильства;*
- *умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона*

*працювати або навпаки примушування до праці тощо, то це прояви **економічного насильства**;*

- *будь-які дії сексуального характеру в тому числі й в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи – це прояви **сексуального насильства**.*

Пропоную вам об'єднатися в 4 групи. Кожна група отримує історію з життя хлопців і дівчат (за зверненнями дітей на Національну гарячу лінію для дітей та молоді). Вам необхідно опрацювати історію, визначити:

- 1) *форму насильства та перелічити відповідні ознаки,*
- 2) *хто потерпає від насильства,*
- 3) *хто вчиняє насильство,*
- 4) *наслідки насильства для дитини, яка потерпає від насильства,*
- 5) *які можете дати рекомендації виходу з ситуації насильства.*

Для виконання цього завдання відводиться 10 хвилин. Потім просимо вас представити результати вашої роботи (для кожної групи по 3 хвилини).

До уваги ведучого/ведучої!

Історії розміщено в додатку 1, запитання для опрацювання – в додатку 2 до цього заняття.

Якщо кількість учнів/учениць заняття більш 20 осіб, пропонуємо створити 6 груп. Тоді по 2 групи будуть працювати над однією історією, але презентує одна група, а інша доповнює. Пропонуємо для економії часу, ведучому/ведучій особисто читати історії перед презентаціями кожної групи. Залежно від віку учнів та учениць, ведучий/ведуча може скоротити запитання для опрацювання в групах, та надавати відповіді та коментарі самі.

4. Правила поведінки для уникнення насильства або в ситуації насильства

Мета: опрацювати правила безпечної поведінки.

Час: 7 хв.

Необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, фломастери/маркери, роздатковий матеріал (додаток 3).

Ведучий/ведуча

Для того, щоб уникнути насильства або знати як діяти в ситуації насильства, необхідно дотримуватися правил безпеки. Пропонуємо вам попрацювати в парах та обрати із переліку запропонованих правил, ті, яких треба дотримуватися. Також, будь ласка, додайте ті правила, які ви вважаєте необхідними. На виконання цієї вправи у вас є 5 хвилин. Потім кожна пара ланцюжком назве одне правило.

До уваги ведучого/ведучої!

Для опрацювання кожній парі можна дати по декілька правил (за номерами).

5. Куди звернутись по допомогую?

Мета: проінформувати учнів та учениць про роботу організацій, які можуть надати допомогу людині, яка страждає від насильства.

Час: 5 хв.

Необхідні матеріали: роздатковий інформаційний матеріал, листівки з актуальною місцевою інформацією до кого/куди можна звернутися в ситуації насильства.

Ведучий/ведуча

Зараз я надам вам інформацію, куди можна звернутись, якщо ви самі, хтось із ваших друзів/подруг, родичів чи знайомих страждає від насильства.

Серед служб, до яких можна звернутись у такому випадку, можна назвати:

- Правоохоронні органи
- Соціальні служби
- Служби у справах дітей
- Неурядові організації
- Телефони довіри та гарячі лінії
- Лікарні тощо.

До уваги ведучого/ведучої!

Бажано підготувати листівки кожному учню та кожній учениці або одну для розміщення в класному куточку з актуальною місцевою інформацією до кого/куди можна звернутися в ситуації насильства.

Надавайте інформацію про роботу Національної гарячої лінії для дітей та молоді, телефон 0 800 500 225 або 116 111 (безкоштовно) в межах України. На гарячій лінії можна отримати інформаційні, психологічні та правові консультації щодо протидії жорсткому поводженню з дітьми, експлуатації дітей і захисту їх прав та інтересів.

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Ведучий/ведуча.

Дякую вам за роботу та подякуйте одне одному оплесками за активну участь під час заняття.

Якщо є інформаційні матеріали, ведучий/ведуча роздає їх.

Додаток 1

ІСТОРІЇ

1. Доброго дня! Мене звати Діма. Мені 9 років. Хочу Вам дещо розповісти. У мене є ще 2 братика (молодші – 8 і 6 років). Ми усі страждаємо від насильства з боку мами. Вона з нас постійно знущається... Бере нас, наприклад, за вуха і піднімає догори, тримає, а потім ставить на підлогу. (Плаче). Знаєте як це боляче? А ще, бере тряпку для миття підлоги, миє унітаз, а потім затикає нам по черзі рот! Це просто жахливо! Допоможіть нам! Будь ласка!

2. Доброго дня! Мене звати Олена. Мені 15 років. Я не знаю, чи можна до вас звернутися з таким проханням, але я просто знаходжуся у безвихідній ситуації. Моя проблема полягає в тому, що мої батьки – алкоголіки. Вони геть усі гроші витрачають на горілку, виносять речі з дому. Я вже 2 дні нічого не їм, бо їсти нічого. У нас ще залишилася корова, але я боюся, що вони і її продадуть та куплять горілку. Допоможіть мені! До яких органів можна звернутися по допомогу?

3. Доброго дня! Мене звати Льоня. Мені 8 років. Я зателефонував до вас, бо в мене щодня сваряться батьки і мої друзі, які порадили мені цей номер сказали, що ви допоможете. Я не знаю, яка причина сварок моїх батьків, але, все рівно, я це дуже тяжко переживаю. Коли вони починають підвищувати голос один на одного, я починаю плакати. В процесі сварки я намагався поговорити з батьками, але вони мене не чують. А ще в мене є маленька сестричка Ангелінка, яка теж постійно плаче, коли батьки сваряться. Їй 9 місяців. Як пояснити батькам, що я не хочу аби вони сварилися і дуже сильно їх обох люблю? А ще мені дуже шкода Ангелінку. (Дитина – свідок насильства (психологічне насильство над дитиною зі сторони батьків))

4. Доброго вечора! Мене звати Наталя. Я вам телефоную з Львівської області. Мені нещодавно виповнилося 14 років. Моє хобі – це спілкування в соціальних мережах. Десять місяць тому через соціальні мережі я познайомилася з чоловіком, якому 35 років. Спочатку я з ним охоче спілкувалася. Це тривало майже тиждень. Потім мені стало нудно і я відмовилася від спілкування з ним. Він цього не зрозумів і постійно мені пише, телефонує. Одного разу навіть чекав біля будинку. Це трапилось тому, що я всю особисту інформацію написала в соціальній мережі. Тепер мені дуже боязко. Що я можу зробити, аби він перестав мене переслідувати?

Додаток 2

Завдання групам

Опрацюйте запропоновану історію та визначте:

1. Форму насильства та перелічити відповідні ознаки _____
2. Хто вчиняє насильство _____
3. Хто потерпає від насильства _____
4. Наслідки насильства для дитини, яка потерпає від насильства _____
5. Які можете дати рекомендації виходу з ситуації насильства _____

Ведучий/ведуча приймають відповіді учнів/учениць, коментують їх та доповнюють.

Додаток 3

Викресли твердження, правила безпеки, які є неправильними і залиш правильні, до яких потрібно прислухатись. Додай ще свої правила.

1. У пізній час не ходіть одні по вулиці.
2. Сідайте до незнайомих людей в машину.
3. Якщо вам здалося, що вам загрожує небезпека, не вживайте ніяких заходів, ви можете виглядати дивною людиною.
4. Майте при собі один із засобів безпеки: дезодорант, пилочку і т.д. Продумайте їх використання в разі здійснення акту насильства.
5. Продумайте свої дії в тому випадку, якщо вам здається, що акт насильства можливий.
6. Запам'ятайте: «Насильство вам ні за яких обставин не загрожує!»
7. Якщо почуваетесь в небезпеці, тікайте.

8. На вас напали, кричіть, біжіть, привертайте до себе увагу. Дзвоніть в поліцію.
9. Впускайте в будинок незнайомців, удома вам нічого не загрожує.
10. Не пускайте в будинок незнайомців, особливо, якщо ви почуваєте себе неспокійно.
11. Не сідайте з незнайомцями до ліфта.
12. Ніколи, у жодному разі не розповідайте про факти насильства, тим більше не звертайтеся до будь-яких правоохоронних органів.
13. Продумайте свої дії в тому випадку, якщо акт насильства вже відбувся і може повторитися знову.
14. Розповідайте про насильство тим, кому ви довіряєте (друзям, родичам). Знайдіть таке місце, куди ви змогли б піти у випадку небезпеки.
15. Підготуйте документи (паспорт, свідоцтво про народження і т.д.), гроші та інші необхідні речі та покладіть їх в одне місце, так, щоб у небезпечний момент ви змогли б їх легко взяти і піти.
16. Якщо ситуація критична, то залишайте будинок негайно, навіть якщо вам не вдалося взяти необхідні речі.
17. Попрактикуйтесь у тому, як можна швидко й безпечно вийти з будинку. Визначте, які двері, вікна, ліфти або сходи підходять для цього щонайкраще.
18. Заздалегідь довідайтеся телефони місцевих служб, які можуть надати вам необхідної підтримки (телефон поліції, телефон гарячої лінії та інших структур).

Використані джерела

«Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід». Методичний посібник. / В. Л. Андреевкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: <https://cutt.ly/vXI4edh>

ЗАНЯТТЯ № 7⁸

«ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

До уваги ведучого/ведучої!

Більше матеріалу з викладання теми «Протидія булінгу» розміщено в посібнику «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід». Методичний посібник. / В. Л. Андреевкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: <https://cutt.ly/vXI4edh>

ЗАНЯТТЯ № 8

«КІБЕРБУЛІНГ: СПОСОБИ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА ЗАХИСТУ»

Мета: сформувати уявлення про небезпеки, які очікують на дітей під час користування Інтернетом, ознайомити з поняттям «кібербулінг» та його проявами в освітньому середовищі, розвинути навички безпечного спілкування в Інтернеті.

Цільова аудиторія: учні та учениці 5-7 класів.

Загальна тривалість: 45 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, мультимедійний проектор, ноутбук, роздатковий матеріал, роздатковий інформаційний матеріал.

⁸ Заняття розміщено в Методичному посібнику «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід». / В. Л. Андреевкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с. URL: <https://cutt.ly/vXI4edh>

План заняття

1. Привітання учнів та учениць.
2. Вправа «Позитив-негатив під час користування Інтернетом».
3. Інформаційне повідомлення «Кібербулінг. Його види та прояви».
4. Правила безпечної поведінки в Інтернеті або як не стати жертвою кібербулінгу.
5. Завершення заняття – «Оплески».

1. Привітання учнів і учениць

Мета: привітати учасників/учасниць, ознайомити їх із метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Добрий день! Сьогодні ми з вами розглянемо поняття кібербулінгу та його прояви в учнівському середовищі. А також обговоримо питання «Як користуватися Інтернетом безпечно?»

2. Вправа «Позитив-негатив під час користування Інтернетом»

Мета: з'ясувати уявлення учнів і учениць про позитивні та негативні складові користування Інтернет-мережею.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: аркуші фліпчарту, фліпчарт, маркери.

Хід проведення

Ведучий/ведуча згуртовує учнів і учениць у дві підгрупи та пропонує описати позитивні та негативні складові користування мережею Інтернет. Одна підгрупа зосереджується на позитивних ознаках користування Інтернетом, інша – на негативних.

По тому, як учні та учениці завершать написання складових, ведучий/ведуча пропонує колективно обговорити, які є загрози щодо користування Інтернетом.

До уваги ведучого/ведучої можливі варіанти позитивних і негативних складових користування мережею Інтернет.

Позитивні

- Швидкий доступ до інформації.
- Користування електронною поштою.
- Спілкування з друзями.
- Нові знайомства.
- Необмежений доступ до розваг (ігри, фільми, відео).
- Можливість відпочивати, не виходячи з дому.
- Можливість щось купити онлайн.

Негативні

- Інформація не завжди є достовірною.
- Можливе шахрайство.
- Інтернет-залежність.
- Негативний вплив на здоров'я (якщо довго сидіти за комп'ютером).
- Доступ сторонніх до особистої інформації.
- Спам і віруси.

Інформація для ведучого/ведучої

Інтернет – дуже потужний ресурс, який значно полегшує життя та відкриває практично необмежені можливості для самореалізації та саморозвитку особистості, спілкування, навчання, дозвілля. Але разом з тим в Інтернеті приховано досить багато небезпек як для дітей, так і для дорослих. Знання цих небезпек дозволить їх уникнути.

Однією із найпоширеніших та найактуальніших небезпек, із якою діти стикаються в Інтернеті, є кібербулінг.

3. Інформаційне повідомлення «Кібербулінг. Види та прояви»

Мета: дати визначення поняттю «кібербулінг», ознайомити учнів і учениць із видами та проявами кібербулінгу.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: проєктор, ноутбук, презентація.

Хід проведення

Ведучий/ведуча разом із учнями та ученицями опрацьовує інформаційне повідомлення «Кібербулінг. Види та прояви».

Інформаційне повідомлення

Кібербулінг – умисні образи, погрози, залякування, неприємні коментарі, повідомлення, поширення чуток, які здійснюються за допомогою ґаджетів з метою принизити, образити або іншим чином дошкулити особі. Кібербулінг може відбуватися через SMS, додатки, соціальні мережі, форуми, ігри та інше. До найпоширеніших видів кібербулінгу належать наступні.

Флеймінг або суперечки – обмін короткими гнівними та запальними репліками між двома чи більше учасниками/учасницями за допомогою ґаджетів та комунікаційних технологій. Найчастіше це розгортається в «публічних» місцях Інтернету: на чатах, форумах, у дискусійних групах.

Знеславлення або зведення наклепів – поширення принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути текстові повідомлення, коментарі, фото або відео, які зводять наклеп на дитину.

Використання особистої інформації – «зламування» поштових скриньок, серверів, сторінок у соціальних мережах з метою отримання особистої інформації та переслідування особи за її допомогою.

Анонімні погрози – булери анонімно надсилають повідомлення SMS або листи з погрозами на месенджери чи електронну пошту своєї жертви. Ці погрози мають образливий характер, нерідко – вульгарні вислови та ненормативну лексику.

Кіберпереслідування – здійснюються за допомогою мобільного зв'язку чи електронної пошти. Булери можуть тривалий час переслідувати свою жертву, завдаючи образ принизливого характеру або шантажуючи будь-якими таємними фактами.

Тролінг – розміщення в Інтернеті (на форумах, у блогах тощо) провокаційних повідомлень з метою викликати флейм, тобто конфлікти між учасниками/учасницями, взаємні образи.

Хепіслепінг – назва походить від випадків у англійському метро, де підлітки били перехожих, а інші в цей час записували це на камеру мобільного телефону. Тепер ця назва закріпилася за будь-якими відеороликами з записами реальних сцен насильства. Ці ролики розміщують в Інтернеті, без згоди жертви на це, де їх можуть переглядати тисячі людей.

4. Правила безпечної поведінки в Інтернеті або як не стати жертвою кібербулінгу

Мета: ознайомити учнів і учениць з правилами безпечного користування мережею Інтернет; подати інформацію про те, до кого/куди можна звернутися в ситуації кібербулінгу.

Час: 20 хв.

Необхідні матеріали: аркуші фліпчарту, маркери, стікери, проєктор, презентація, роздруковані стікери.

Хід проведення

Ведучий/ведуча звертається до учнів і учениць із наступними запитаннями.

Чи стикалися ви з подібними ситуаціями в житті?

Які ще ви можете навести приклади кібербулінгу?

Чи знаєте ви, як протидіяти кібербулінгу?

Ведучий/ведуча резюмує інформацію, яку отримує від учнів і учениць, і пропонує скласти чек-лист із правилами безпечної поведінки в Інтернеті.

Ведучий/ведуча згуртовує учнів і учениць у 4 групи за методикою «ЧатБот». Ведучий/ведуча пропонує дістати з конверта/мішечка по одному аркушику із зображеннями стікерів із чату. Учні та учениці об'єднуються відповідно до стікера, який витягли. Стікери варто задалегідь підготувати.

Кожна група отримує завдання:

1 група – описати правила безпечної поведінки в Інтернеті;

2 група – написати топ-5 рекомендацій, як протидіяти кібербулінгу в своєму класі;

3 група – описати правила користування соціальними мережами;

4 група – до кого/куди можна звернутися по допомогу, якщо опинилися в ситуації кібербулінгу.

На виконання даної вправи ведучий/ведуча дає 10 хв. Потому кожна група презентує свої напрацювання. Ведучий/ведуча доповнює та коментує відповіді кожної групи.

Інформація для ведучого/ведучої

Обов'язково обговорити правила безпечної поведінки в Інтернеті.

- Неприємні повідомлення, коментарі, посилання на ваш профіль у глузливих постах – це різновид булінгу (кібербулінг). Одразу блокуйте тих людей, які ображають вас в Інтернеті або через мобільний телефон. Функція блокування є в електронній пошті, в усіх соціальних мережах, повідомленнях SMS та дзвінках мобільного.
- Можна поскаржитися адміністрації соцмережі на сторінку кривдника/кривдниці. Якщо ви не знаєте, як це зробити, запитайте у старших.
- Не відправляйте нікому інтимних зображень та повідомлень, за які ви можете відчути сором. Навіть своєму/своїй хлопцю/дівчині, другу/подрузі, якому/якій ви довіряєте.
- Не надавайте жодної особистої інформації (ім'я, вік, адресу, номер телефону, номер школи, місце роботи батьків) без згоди батьків.
- Якщо є інформація, яка змусить почуватися некомфортно, одразу повідомте батьків або вчителя/вчительку.
- Не погоджуйтеся зустрітися з тим/тією, з ким познайомилися в Інтернеті, без попередньої згоди батьків.
- Не надсилайте своїх фото людині, з якою познайомилися через Інтернет, не порадившись із батьками.
- Не відповідайте на листи чи прохання, які спричиняють відчуття дискомфорту або сорому.

Правила користування соціальними мережами

- Контролюйте інформацію, яку надаєте про себе на сторінках у соціальних мережах (прізвище, ім'я, контактна інформація, адреса проживання, персональні дані тощо).
- Не синхронізуйте соціальні мережі з контактами у вашому телефоні.
- Не варто додавати в друзі незнайомих людей.
- Встановлюйте параметри конфіденційності.
- Не відмічайте геолокації та місця вашого перебування.

Пам'ятайте, все, що ви робите в Інтернеті, залишається у кіберпросторі, навіть коли ви видаляєте інформацію. Це може стати джерелом для кібербулінгу.

До кого звернутися в разі потрапляння в ситуацію кібербулінгу

- Зателефонуйте до поліції за номером 102 та повідомте про кібербулінг.
- Зверніться до дорослого/дорослої, кому довіряєте, (це можуть бути батьки, вчитель/вчителька, брат/сестра та інші).
- Зверніться до психолога/психологині, соціального/соціальної педагога/педагогині, класного/класної керівника/керівниці.
- Зверніться до державних та громадських організацій.
- Зателефонуйте на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номерами 0 800 500 225 або 116 111 (безкоштовно, анонімно, конфіденційно, цілодобово) в межах України.

До уваги ведучого/ведучої!

Під час ознайомлення з правилами безпечного користування Інтернетом та соціальними мережами важливо зазначити, що необхідно не лише дбати про власну безпеку, але й намагатися не порушувати прав інших користувачів/користувачок Інтернету та соціальних мереж, не наражати на небезпеку своїх віртуальних та реальних друзів/подруг.

5. Завершення заняття – «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 3 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча дякує учням і ученицям за роботу та просить подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття.

Використанні джерела

1. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект: навч. метод. посіб./ В.Л. Андреевкова та ін. Київ: 2016. 192 с.

URL: http://la-strada.org.ua/ucp_file.php?c=JqVlJfoFBStqICLmi1wsfbXKGCUY1e

2. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями: навчально-методичний посібник/За ред. Бережної Т. І., Удалової О. А., Волосюк Т. В., Буянової Г. В. – Київ: 2018. 136 с.

ЗАНЯТТЯ № 9

«ПРОТИДІЯ КІБЕРБУЛІНГУ АБО ЛАЙФХАК, ЯК КОРИСТУВАТИСЯ ІНТЕРНЕТОМ БЕЗПЕЧНО»

Мета: актуалізувати знання учасників/учасниць про поняття «кібербулінг», його прояви в освітньому середовищі та суспільстві, сприяти розвитку навичок та опрацювати рекомендації безпечного спілкування в соціальних мережах та користування Інтернетом.

Цільова аудиторія: учні та учениці 8-11 класів, студенти/студентки 1-2 курсу.

Загальна тривалість: 60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, мультимедійний проєктор, ноутбук, роздатковий матеріал, роздатковий інформаційний матеріал.

План заняття

1. Привітання учнів і учениць.
2. Інформаційне повідомлення «Кібербулінг та його види».
3. Вправа «Небезпека в Інтернеті».
4. Правила безпечного користування Інтернетом.
5. Соціальні мережі. Правила безпечного користування.
6. Обговорення «До кого/куди звернутись, якщо ви опинилися в ситуації кібербулінгу».
5. Завершення заняття – «Оплески».

1. Привітання учнів і учениць

Мета: привітати учасників/учасниць, ознайомити їх із метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча

Добрий день! Сьогодні ми розглянемо поняття кібербулінгу, його прояви в освітньому середовищі. А також опрацюємо основні рекомендації, які зроблять наше спілкування в соціальних мережах та користування Інтернетом безпечним.

2. Інформаційне повідомлення «Кібербулінг. Види та прояви»

Мета: дати визначення поняттю «кібербулінг», ознайомити учасників/учасниць із видами кібербулінгу та його проявами.

Час: 15 хв.

Необхідні матеріали: проєктор, ноутбук, презентація.

Ведучий/ведуча звертається до учасників/учасниць із наступними запитаннями.

- Як ви використовуєте Інтернет?
- Яка користь від користування Інтернет-мережею?
- Які загрози можуть виникнути під час користування мережею Інтернет?

Колективне обговорення проходить у вигляді «мозкового штурму». Зверніть увагу на те, що учасники/учасниці можуть розповідати історії з власного життя, висловлювати свої думки, тому наголосіть на такому правилі тренінгового заняття, як конфіденційність.

Ведучий/ведуча обговорює з учасниками/учасницями, які є загрози під час користування Інтернетом.

Інформація ведучого/ведучої

Інтернет – дуже потужний ресурс, який значно полегшує життя та відкриває практично необмежені можливості для самореалізації та саморозвитку особистості, спілкування, навчання, дозвілля. Але разом з тим, в Інтернеті приховано досить багато небезпек як для дітей, так і для дорослих. Знання цих небезпек дозволить їх уникнути.

Однією із найпоширеніших та найактуальніших небезпек, з якою стикаються діти в Інтернеті, є кібербулінг.

Кібербулінг – умисні образи, погрози, залякування, неприємні коментарі, повідомлення, поширення чуток, які здійснюються за допомогою гаджетів із метою принизити, образити або іншим чином дошкулити особі. Кібербулінг може відбуватися через повідомлення SMS, додатки, соціальні мережі, форуми, ігри та інше. До найпоширеніших видів кібербулінгу належать наступні.

Флеймінг або суперечки – обмін короткими гнівними та запальними репліками між двома чи більше учасниками/учасницями за допомогою гаджетів і комунікаційних технологій. Найчастіше розгортається в «публічних» місцях Інтернету: на чатах, форумах, у дискусійних групах.

Знеславлення або зведення наклепів – поширення принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути текстові повідомлення, коментарі, фото або відео, які зводять наклеп на дитину.

Використання особистої інформації – «зламування» поштових скриньок, серверів, сторінок у соціальних мережах з метою отримання особистої інформації та використання її для переслідування.

Анонімні погрози – булери анонімно надсилають повідомлення SMS або листи, які містять погрози, на месенджери або електронну пошту своєї жертви. Ці погрози мають образливий характер, іноді – вульгарні вислови і ненормативну лексику.

Кіберпереслідування здійснюються за допомогою мобільного зв'язку або електронної пошти. Булери можуть тривалий час переслідувати свою жертву, завдаючи образ принизливого характеру або шантажуючи будь-якими таємними фактами.

Тролінг – розміщення в Інтернеті (на форумах, у блогах тощо) провокаційних повідомлень із метою викликати флейм, тобто конфлікти між учасниками/учасницями, взаємні образи.

Хепіслепінг – назва походить від випадків у англійському метро, де підлітки били перехожих, а інші в цей час записували це на камеру мобільного телефону. Тепер ця назва закріпилася за будь-якими відеороликами із записами реальних сцен насильства. Ці ролики розміщують в Інтернеті, де їх можуть переглядати тисячі людей, без згоди жертви на це.

Секстинг – інтимне листування та пересилання еротичних фото.

Грумінг – вхідження в довіру до дитини з метою схилити її до якого-небудь брутального поводження.

Кардинг – вид шахрайства, за якого здійснюється операція з використанням чужої банківської картки та її реквізитів.

3. Вправа «Небезпека в Інтернеті»

Мета: систематизувати та закріпити знання учасників і учасниць щодо проявів кібербулінгу.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: роздатковий матеріал.

Хід проведення

Ведучий/ведуча згуртовує учасників і учасниць у дві групи та оголошує завдання. Кожна група отримує 5 стікерів з назвою виду кібербулінгу та 5 – із роз'ясненнями. Завдання учасників та учасниць – співставити назву з роз'ясненням.

Роздатковий матеріал

Флеймінг або суперечки –	обмін короткими гнівними і запальними репліками між двома чи більше учасниками/учасницями.
Знеславлення –	поширення принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій.
Використання особистої інформації –	«зламування» поштових скриньок, серверів, сторінок у соціальних мережах з метою отримання особистої інформації та використання її для переслідування.
Анонімні погрози –	булери анонімно надсилають повідомлення SMS або листи, які містять погрози, на месенджери або електронну пошту своєї жертви.
Кіберпереслідування –	здійснюються за допомогою мобільного зв'язку або електронної пошти. Булери можуть тривалий час переслідувати свою жертву, завдаючи їй образ принизливого характеру або шантажуючи будь-якими таємними фактами.
Тролінг –	розміщення в Інтернеті (на форумах, у блогах тощо) провокаційних повідомлень з метою викликати флейм, тобто конфлікти між учасниками/учасницями, взаємні образи.
Хепіслепінг –	Ролики, які містять знущання, цькування та які розміщують в Інтернеті, де їх можуть переглядати тисячі людей, без згоди жертви на це.
Секстинг –	інтимне листування та пересилання еротичних фото.
Грумінг –	входження в довіру до дитини з метою схилити її до якого-небудь брутального поведіння.
Кардинг –	вид шахрайства, за якого здійснюється операція з використанням чужої банківської картки та її реквізитів.

Після обговорення у групах учасники та учасниці по черзі озвучують свої думки щодо співставлення, а ведучий/ведуча з рештою групи коментують та доповнюють їхні відповіді.

4. Правила безпечного користування Інтернетом

Мета: сформувати практичні навички уникнення потрапляння в небезпечні ситуації які виникають в мережі Інтернет.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: картки червоного та зеленого кольору.

Хід проведення

Ведучий/ведуча роздає кожному/кожній учаснику/учасниці картки двох кольорів – червону та зелену. Відтак оголошує завдання: «Зараз я зачитуватиму твердження, ви маєте уважно вислухати його та підняти картку «Так» – зелену, якщо погоджуєтесь із твердженням, «Ні» – червону, якщо не погоджуєтесь. Таким чином ми з вами опрацюємо правила безпечного користування мережею Інтернет».

До уваги ведучого/ведучої!

Ведучий/ведуча мають звертати увагу на всіх учасників і учасниць. Важливо обговорювати всі твердження, навіть ті, які викликають суперечки в групі.

Твердження

1. Намагайтеся якомога детальніше розповісти про себе. Особливо в соціальних мережах. (Правильна відповідь: ні.)
2. Ніколи не відкривайте вкладення, надіслані з підозрілих і невідомих вам адрес. (Правильна відповідь: так.)
3. Пароль можна повідомляти найближчим друзям, яким найбільше довіряєш. (Правильна відповідь: ні.)
4. Можна розміщувати фото з друзями без їхнього дозволу. (Правильна відповідь: ні.)
5. На зустріч з Інтернет-другом необхідно обов'язково йти з кількома друзями (батьками) та призначити зустріч в людному місці. (Правильна відповідь: так.)
6. При реєстрації на різноманітних чатах, форумах, онлайн іграх краще не використовувати справжнє ім'я. (Правильна відповідь: так.)
7. Копіювання чужої музики, комп'ютерних ігор та програм не є крадіжкою. (Правильна відповідь: ні, це крадіжка.)
8. Всі матеріали в Інтернеті є правдивими. (Правильна відповідь: ні.)
9. Не варто додавати незнайомих людей до себе в соціальну мережу. (Правильна відповідь: так.)
10. Якщо ти отримав неочікуваного електронного листа, в якому тобі вноситься надзвичайно приваблива пропозиція, вірогідність того, що це шахрайство, дуже велика. (Правильна відповідь: так.)
11. Потрібно завжди слідкувати за інформацією, яку ви викладаєте в Інтернет. (Правильна відповідь: так.)
12. Можна надсилати свої фото незнайомцям. (Правильна відповідь: ні.)
13. Я не несу відповідальності за свої висловлювання в Інтернеті. (Правильна відповідь: ні.)

5. Соціальні мережі. Правила безпечного користування

Мета: ознайомити учасників і учасниць із можливостями соціальних мереж, опрацювати правила безпечного користування соціальними мережами.

Час: 15 хв.

Необхідні матеріали: аркуші фліпчарту, маркери, малюнки із логотипами соціальних мереж.

Хід проведення

Ведучий/ведуча згуртовує учасників і учасниць у 3 групи за методикою «Чарівного мішечка», заздалегідь підготувавши 3 види малюнків із логотипами соціальних мереж, за якими учасники/учасниці об'єднуються в підгрупи.

Ведучий/ведуча оголошує завдання учасникам і учасницям. Кожна група має описати наступні пункти тієї соціальної мережі, яку вони отримали за картками.

Приклад

- Що це за соціальна мережа? _____
- Які особливості та переваги в користуванні? _____
- Які є ризики та небезпеки під час користування соціальною мережею? _____
- Які рекомендації щодо безпечного користування соціальною мережею? _____

Учасники та учасниці представляють свої напрацювання, ведучий/ведуча коментує та резюмує інформацію. Важливо наголосити на загальних правилах користування соціальними мережами.

Інформація ведучого/ведучої

- Контролюйте інформацію, яку ви надаєте про себе на сторінках у соціальних мережах (прізвище, ім'я, контактна інформація, адреса проживання, персональні дані та інше).
- Не синхронізуйте соціальні мережі з контактами у вашому телефоні.
- Не варто додавати в друзі незнайомих людей.
- Встановлюйте параметри конфіденційності.
- Не відмічайте геолокації та місця вашого перебування.

Пам'ятайте, все що ви робите в Інтернеті, залишається у кіберпросторі, навіть коли ви видаляєте інформацію. Це може стати джерелом для кібербулінгу.

6. Обговорення «До кого/куди звернутися в разі потрапляння в ситуацію кібербулінгу»

Мета: розповісти учасникам і учасницям про шляхи допомоги в ситуації кібербулінгу.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча звертається до учасників і учасниць.

На вашу думку, до кого можна звернутися по допомогу, якщо ви опинилися в ситуації кібербулінгу?

Ведучий/ведуча вислуховує відповіді та робить висновок, що в ситуації кібербулінгу важливо не замовчувати проблему та звертатися по допомогу до: поліції (кіберполіції) за номером 102 та повідомити про кібербулінг; дорослого/дорослої, кому довіряєш (це можуть бути батьки, вчитель/вчителька, брат/сестра та інші); психолога/психологині, соціального/соціальної педагога/педагогині, класного/класної керівника/керівниці; державних та громадських організацій, а також на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номерами 0 800 500 225 або 116 111 (безкоштовно з мобільних) у межах України (цілодобово).

7. Завершення заняття – «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 3 хв.

Хід проведення

Ведучий/ведуча дякує учасникам і учасницям за роботу та просить подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття. Якщо є інформаційні матеріали, ведучий/ведуча роздає їх.

ЗАНЯТТЯ №10

«ЯК НАСИЛЬСТВО ВПЛИВАЄ НА НАС?»

Мета: сприяти підвищенню рівня обізнаності з питань різних видів насильства з метою розширення можливостей впізнаваності та ідентифікації випадків насильства; усвідомлювати власну самооцінку та впевненість у собі; прийняти стратегії підтримки та самопомоги в складних ситуаціях; розвивати навички критичного мислення, порівняння, аналізу, оцінки подій; вчити висловлювати судження; розвивати емпатію, співчуття, повагу до думок інших.

Загальна тривалість: 45-60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, олівці, м'яч або м'яка іграшка, дошка, крейда, ножиці, клей, додаток.

План заняття

1. Привітання. Ознайомлення з метою заняття.
2. Гра «Що мені найбільше подобається в собі?»
3. Колаж «Портрет щасливої дитини».
4. Вправа «Дерево».
5. Підбиття підсумків.
6. Завершення заняття – «Оплески».

Хід проведення

1. Привітання. Ознайомлення з метою заняття

Мета: привітати учнів і учениць, ознайомити з метою заняття.

Час: 2 хв.

2. Гра «Що мені найбільше подобається в собі?»

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: м'яч або м'яка іграшка.

Ведучий/ведуча

Давайте пограємо в гру, що називається «Що мені найбільше подобається в собі?» Ви маєте зібрати 3 та більше фактів позитивної інформації про свого/свою сусіда/сусідку. Наприклад, «Петро терплячий, він може добре відремонтувати велосипед», «Оля розумна, вона швидко розв'язує математичні задачі». Ми по черзі передаватимемо м'яч або м'яку іграшку: ті, до кого потрапляє м'яч, розкаже про свого/свою сусіда/сусідку. Гра триває доти, доки всі не виступлять. Якщо м'яч падає на підлогу, той, хто стоїть найближче, піднімає його та продовжує вправу.

3. Колаж «Портрет щасливої дитини»

Час: 20 хв.

Необхідні матеріали: ножиці, аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, олівці, клей.

Ведучий/ведуча

Давайте об'єднаємося в 2/4 групи (залежно від кількості дітей). Кожна група створить колаж «Портрет щасливої дитини». Потім презентуйте свої напрацювання.

Запитання для обговорення

- Чому ви вважаєте цю дитину щасливою?
- Назвіть ознаки щасливих людей.
- Що/хто заважає/перешкоджає дитині бути щасливою? Чому?
- Як насильство впливає на нас/вас? Чому?

4. Вправа «Дерево»

Мета: пошук власних ресурсів позитивного сприйняття оточуючих і навколишніх ситуацій.

Метод роботи: індивідуальна робота, обговорення.

Необхідні матеріали: роздатковий матеріал (Додаток 1), маркери, ноутбук.

Хід проведення

Ведучий/ведуча пропонує учням і ученицям індивідуально виконати завдання та зобразити символічне дерево.

Корені – написати імена трьох близьких осіб, які найбільше вас підтримують і вам допомагають.

Зелені листки – напишіть три позитивні риси вашого характеру.

Сухі листки – напишіть три негативні риси вашого характеру.

Промінчики сонечка – напишіть три види занять/хобі, завдяки яким ви можете розслабитися та почуватися комфортно.

Після заповнення учні та учениці за бажання презентують свої напрацювання.

До уваги ведучого/ведучої!

Учням і ученицям можна запропонувати виконати цю вправу вдома, а на наступному занятті обговорити.

5. Підбиття підсумків

Мета: узагальнити, підбити підсумки та обмінятися враженнями.

Час: 5 хв.

Ведучий/ведуча

- Що нового ви сьогодні дізналися?
- Яке завдання для вас було найважчим?
- За кого ви сьогодні порадили?
- Що ви сьогодні зрозуміли?

Якщо вам сподобалося заняття і ви дізналися щось нове, цікаве, намалюйте усміхнений смайлик, якщо було нецікаво й багато незрозумілого, то – сумний смайлик.

6. Завершення заняття – «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Ведучий/ведуча дякують учням/ученицям за роботу та просять подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття.

Додаток 1

ВПРАВА «ДЕРЕВО»

Інструкція

Корені – напишіть імена трьох близьких осіб, які найбільше вас підтримують і вам допомагають.

Зелені листки – напишіть три позитивні риси вашого характеру.

Сухі листки – напишіть три негативні риси вашого характеру.

Промінчики сонечка – напишіть три види занять/хобі, завдяки яким ви можете розслабитися та почуватися комфортно.

ЗАНЯТТЯ №11

«ПОВЕДІНКА В КОНФЛІКТІ.

ЩО ОЗНАЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЛАСНУ ПОВЕДІНКУ?»

Мета: осмислити способи реагування та поведінки щодо тих, хто подібний до вас, і тих, хто відрізняється, навчити розуміти вплив групової динаміки та тиску відносно насильницької поведінки; допомогти усвідомити, що кожен/кожна несе відповідальність за свою поведінку незалежно від того, що роблять інші; досягнути відмінності між відповідальністю та провинною; дати знання прав дитини; розвинути чутливість до порушень прав дитини.

Загальна тривалість: 45-60 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: аркуші А 4, на яких написані стилі виходу з конфлікту з девізом, ручки/олівці, додаток, скотч, аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, олівці, додаток (ситуації), м'ячик, картки.

План заняття

1. Привітання. Ознайомлення з метою заняття.
2. Вправа «Комплімент».
3. Інформаційне повідомлення.
4. Вправа «Девіз».
5. Гра «Армреслінг».
6. Гра «Перехід на інший бік».
7. Обговорення ситуацій «Хто відповідальний?»
8. Підбиття підсумків заняття.

Хід проведення

1. Привітання. Ознайомлення з метою заняття

Мета: привітати учнів і учениць, ознайомити з метою заняття.

Час: 2 хв.

2. Вправа «Комплімент»

Мета: навчитися долати скутість обличчя за допомогою усмішки, підтримувати усмішкою, бажати добра навколишнім; створити та підтримувати позитивне емоційне тло; усувати страхи.

Час: 5 хв.

Необхідні матеріали: м'ячик.

Ведучий/ведуча

У мене в руці м'ячик, його потрібно кидати по колу, а тому/тій, хто його зловить, потрібно сказати комплімент з усмішкою. Гра триває, доки кожний/кожна учень/учениця не отримає комплімент.

Запитання для обговорення

- Чи посміхалися ви до інших, коли говорили комплімент?
- Як вони на це реагували?
- Скільки усмішок ви викликали?

Вам було весело чи незручно, коли ви посміхалися?

Як ви почувалися в той момент, коли робили комплімент чи отримували його?

3. Інформаційне повідомлення

Мета: ознайомити учнів/учениць із поняттям «конфлікт», різними підходами до розв'язання конфліктів.

Час: 10 хв.

Ведучий/ведуча

Напевне, кожна людина в своєму житті була учасником або учасницею конфлікту. Скажіть, будь ласка, що для вас означає слово «конфлікт»?

Далі ведучий/ведуча записує на фліпчарті варіанти відповідей, які їй пропонує група.

Сьогодні в літературі з конфліктології є різні визначення конфлікту (близько 100 дефініцій). Пропоную наступне визначення поняття «конфлікт».

Конфлікт – це ситуація, в якій люди (або групи людей) мають несумісні цілі та інтереси і яка супроводжується негативними емоціями та поведінкою.

Важливо!

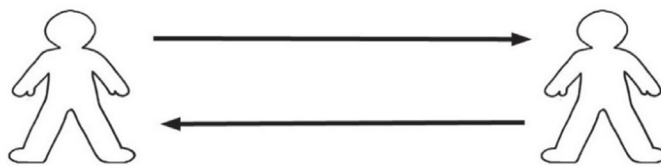
Якщо конфлікт не вирішити, він може мати вічне життя, подразнюючи та завдаючи шкоди, зникаючи та виникаючи знову. Працюючи над вирішенням конфлікту, ми не лише визначаємо причини, що його спровокували, але й зосереджуємося на власній поведінці в цій ситуації. Аналізуємо свої дії (висловлювання), які призвели до загострення ситуації, та намагаємось їх скоригувати.

Результат вирішення конфлікту також залежить від підходу, який людина обрала для вирішення конфлікту. Люди часто сприймають конфлікти як перешкоди, небезпеку, деструктивність і біль. Тому більшість прагне уникати конфліктів.

*Проте конфлікти слід розглядати іншим, більш належним чином: конфлікти є важливим сигналом про те, що дещо (вже) не в порядку і має бути змінене; це шанс для розвитку та поліпшення взаємних стосунків. Чи буде використано цей шанс, залежить від того, як поставитися до конфлікту. Є два підходи до вирішення конфлікту: **деструктивний** та **конструктивний**.*

Деструктивне вирішення конфлікту

Часто розбіжності між людьми перетворюються на особистий конфлікт. Різні точки зору на певні проблеми перетворюються на докори іншим людям і судження про їхній характер, наміри та мотиви. Замість того, щоб розібрати спільну проблему, в якості проблеми розглядають іншу людину.

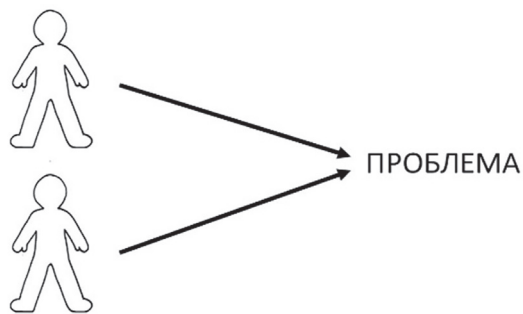

Інша людина розглядається як проблема

Часто сварка заходить у глухий кут, із якого сторони конфлікту самотужки не можуть вибратися.

Конструктивне вирішення конфлікту

Конструктивно вирішувати конфлікти означає шукати способи вирішення проблеми, не зосереджуючись на особистості противника/противниці. Всі учасники/учасниці конфлікту беруть на себе спільну відповідальність за проблему й пліч-о-пліч шукають рішення.

Проблема визначається та вирішується спільно

Ведучий/ведуча підсумовує

Отже, конфлікти є нормальною частиною людського життя. При вирішенні конфлікту варто враховувати його типологію та причини, які його спровокували. Проте кожен із нас може вирішувати, який підхід застосувати при вирішенні конфлікту: деструктивний чи конструктивний. Звичайно, наші негативні емоції можуть виражатися в поведінці, яка схильна до насильства. Але чи це сприятиме вирішенню проблеми? Лише позиція, де кожен/кожна із учасників/учасниць розглядає саму суть проблемного питання, а не іншу сторону конфлікту, зумовлює успішне його вирішення.

4. Вправа «Девіз»

Мета: навчитися визначати стилі виходу з конфлікту, розглянути та проаналізувати стилі вирішення конфлікту.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: аркуші А 4, на яких написані стилі виходу з конфлікту з девізом, ручки/олівці, додаток, аркуші ватману/фліпчарту, Додаток 1.

Ведучий/ведуча

Зараз ви виконуватимете індивідуальну роботу. Я роздам кожному/кожній аркуші паперу, на яких будуть написані стилі виходу з конфлікту та певні твердження. Вам необхідно поєднати назву стилю виходу з конфлікту з твердженням, яке відповідає цій назві. Після виконання вправи обговоримо її результати.

Додаток 1

Завдання

Необхідно поєднати назву стилю виходу з конфлікту з твердженням, яке відповідає цій назві.

«Ніхто не виграє в конфлікті, тому я залишу його».	Співпраця/Співробітництво
«Щоб я виграв/виграла, тобі потрібно програти».	Пристосування
«Щоб кожен/кожна з нас щось виграв/виграла, кожен/кожна повинен/повинна щось програти».	Ухилення
«Щоб я виграв/виграла, необхідно, щоб і ти виграв/виграла».	Конкуренція
«Щоб ти виграв/виграла, я повинен/повинна програти».	Компроміс

До уваги ведучого/ведучої!

Після виконання завдання ведучий/ведуча оприлюднює на фліпчарті правильні відповіді.

• **Ухилення:**

«Ніхто не виграє в конфлікті, тому я залишу його».

• **Компроміс:**

«Щоб ти виграв/виграла, я повинен/повинна програти».

• **Співпраця/Співробітництво:**

«Щоб я виграв/виграла, необхідно, щоб і ти виграв/виграла».

• **Пристосування:**

«Щоб кожен/кожна із нас щось виграв/виграла, кожен/кожна повинен/повинна щось програти».

• **Конкуренція:**

«Щоб я виграв/виграла, тобі потрібно програти».

Довідково

Стилі вирішення конфлікту

• **Конкуренція:** людина максимально орієнтована на перемогу в конфлікті та мінімально зважає на потреби інших. Сторона конфлікту, що застосовує стиль суперництва, намагається нав'язати іншим свій варіант вирішення спірних питань. Власна перемога розглядається як поразка супротивника/супротивниці. Застосовується тактика тиску й погроз, робляться спроби поставити під сумнів компетентність опонентів/опоненток, вишукується слабе місце в їхній аргументації, зазвичай спостерігається схильність до безапеляційних заяв, негативного ставлення до тих, хто має іншу думку.

• **Співробітництво/Співпраця:** орієнтація на якнайповніше задоволення інтересів усіх учасників/учасниць конфліктної ситуації. Інтереси іншої сторони визнаються частиною проблеми. Суперечності відверто обговорюються, спільно з іншою стороною наполегливо добирається варіант розв'язання спірної проблеми. Виявляються приховані інтереси, вишукуються резерви та ресурси для їхнього задоволення.

- **Ухиляння:** пасивна поведінка в конфліктній ситуації, що полягає в ігноруванні проблеми або відкладенні свого втручання до «кращих часів». Це прагнення уникати гострих ситуацій та не обговорювати питання, які є предметом суперечок. Тактика присутності без ознак активного втручання, в якій особа зберігає нейтралітет і не розкриває своїх поглядів і ставлення до проблеми. Сторонам надається можливість самим зробити вибір і нести відповідальність за нього.

- **Пристосування:** жертвування інтересами справи заради підтримання та поліпшення стосунків з опонентом/опоненткою. Людина, яка пристосовується, намагається виглядати в очах оточення приємною, доброю, співчутливою, готовою допомогти. Вона відчуває страх перед осудом та можливістю бути знехтуваною. Виявляючи до інших знаки поваги та схвалення, людина очікує такого самого ставлення й до себе. Зазвичай вона робить усе, щоб усунути саму можливість критики, запобігти загостренню конфліктів.

- **Компроміс:** пошуки балансу взаємних поступок і надбань. Прагнучи порозумітися, сторони погоджуються на часткове задоволення своїх потреб, щоб зберегти стосунки й отримати принаймні щось. При цьому наявне підкреслення спільності інтересів. Іноді компроміс є останньою можливістю ухвалити певне рішення.

Запитання для обговорення

- Який, на вашу думку найпоширеніший стиль виходу з конфлікту? Чому?
- Який стиль враховує інтереси обох сторін?
- Чому при вирішенні конфліктів мирним шляхом важливо враховувати інтереси обох сторін?

Ведучий/ведуча підсумовує

Варто проаналізувати ваш особистий стиль поведінки в конфлікті та те, яким чином він дозволяє вам успішно (а головне мирно) його вирішувати. Чи не є обрана вами тактика взаємодії з іншою стороною поведінкою, яка схильє до насильства? Слід також не забувати, що кожна людина несе відповідальність за способи вирішення конфлікту. На жаль, ми не завжди можемо впливати на іншу сторону конфлікту, її дії та вчинки. Але своїм власним прикладом ми можемо зменшити градус напруги чи звернутися по підтримку до старших.

5. Гра «Армреслінг»

Мета: ознайомити учнів/учениць із діями під час конфлікту.

Час: 10 хв.

Ведучий/ведуча

Сідайте одне навпроти одного. Поставте праву/ліву руку на стіл та упріться в нього ліктем. Зчепіть кисті рук із суперником/суперницею і приготуйтеся до боротьби. Увага! Ви повинні постаратися за одну хвилину максимальну кількість разів побороти одне одного. Готові? Почали!

До уваги ведучого/ведучої!

Після завершення ведучий/ведуча запитує рахунок у кожної пари. Перемагають не ті пари, які щосили намагалися побороти одне одного, а ті, які набрали максимальну кількість очок разом. Для цього треба було піддаватися одне одному за взаємною домовленістю.

Запитання для обговорення

- Що зараз сталося? Ви боролися одне проти одного, ви упиралися щосили, ви розглядали вашого партнера/партнерку як суперника/суперницю в досягненні вашої мети, ви намагалися перемогти. Ось так само ми бачимо себе в конфлікті. Ми нав'язуємо або приймаємо боротьбу, чинимо одне одному протидію, замість того, щоб об'єднатися.

- Яка була початкова інструкція? Хто зможе її повторити?

Ведучий/ведуча підсумовує

Ідеальний варіант роботи пари – це маятник. Треба було домовитися. Таким саме чином ми поведимося в конфлікті. Ми розглядаємо лише єдиний та найкращий шлях вирішення проблеми – протиборство (суперництво, змагання тощо). Але коли навіть одна зі сторін готова співпрацювати, вона може переконати іншу, що співпраця таку краща за протиборство. Вам вирішувати, як поводитися в ситуації конфлікту.

6. Гра «Хто відповідальний?» або «Перехід на інший бік»

Мета: вчити ухвалювати правильні життєві рішення, робити виважені вчинки замість того, щоб діяти імпульсивно; формувати почуття відповідальності за свої вчинки; ознайомити з поняттям «відповідальність», видами відповідальності; виховувати доброзичливість, людяність, тактовність і відповідальність.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: скотч.

До уваги ведучого/ведучої!

Перед початком цієї вправи ведучий/ведуча повинен/повинна розуміти поняття особистої відповідальності за вибір, який робить людина, і різницю між провинною та відповідальністю за поведінку.

Ведучий/ведуча

Завжди є багато різних способів реагувати на будь-яку ситуацію. Об'єднайтеся в пари. Розташуйтеся одне навпроти одного по різні боки межі (скотчу). Якщо впродовж 3 хв ви зможете зробити так, щоб партнер/партнерка перейшов/перейшла на ваш бік, то ви виграєте.

До уваги ведучого/ведучої!

Аналізуючи результати, спочатку варто з'ясувати у тих учнів/учениць, кому вдалося виграти, яку стратегію вони застосовували.

Зазвичай учні/учениці використовують три стратегії:

- умовляння (переконання);
- примус;
- маніпуляція.

У тих учасників/учасниць, які перейшли на інший бік, слід поцікавитися, чому вони це зробили.

Але часто більшість пар залишається на своїх місцях, ведучий/ведуча має запитати, що їм завадило домовитися.

До уваги ведучого/ведучої!

Учні/учениці зазвичай бачать два варіанти вирішення цього завдання:

- а) переміг/перемогла/програв/програла;
- б) програв/програла/програв/програла.

Ведучий/ведуча може підказати, що існує ще й третій варіант: виграв/виграла/виграв/виграла (для цього необхідно помінятися місцями).

Ведучий/ведуча

Реагування на конкретну ситуацію – це індивідуальний вибір і рішення. Наприклад, коли хтось наступить на ногу в натовпі, я можу страждати й мовчати або можу сказати ввічливо:

«Вибачте, ви стоїте на моїй нозі, чи могли б ви забрати свою ногу?»;

«Вибачте, чи можете ви трохи переставити свою ногу?»

Або будете засмучені та зауважите:

«Ви стоїте на моїй нозі!»;

«Ви відчуваєте, що стоїте на моїй нозі?».

Або ви можете бути грубим/грубою, піти в наступ і висловитися:

«Агов, поки ти не навчишся жити серед людей, повернися в пустелю, звідки ти прийшов!»

Що я кажу і як – це мій вибір.

Скажімо, я обираю «Вибачте, чи можете ви трохи переставити свою ногу?»

Чоловік, який стоїть на моїй нозі, також може відповісти різним способом.

Наприклад, сказати: «О, вибачте, дуже шкода, я не знаю, як це сталося».

Він також може просто пересунути ногу та нічого не озвучувати.

Але, з іншого боку, він також може відповісти: «Чому ви такі чутливі?»

Або: «Чого це ти? Я ледь зачепив твою ногу, а ти вже починаєш вигадувати».

Або навіть: «Ох, моя дорогенька, якщо ви настільки делікатна, не ходіть посеред натовпу!»

Він може ще й далі образити вас, навіть штовхнути або вдарити. Те, що він обере з цього діапазону поведінки, є його відповідальністю. Звичайно, якщо я виберу спокійний підхід, то більша ймовірність того, що чоловік, який стоїть на моїй нозі, так само спокійно відповість. Але, як ми всі знаємо з досвіду, це не завжди так.

Давайте припустимо, що я обираю спокійний підхід: «Вибачте, чи можете ви трохи переставити свою ногу?»

І чоловік відповідає: «Ох, моя дорогенька, якщо ви настільки делікатна, не ходіть посеред натовпу!»

Я можу відповідати різними способами, від дуже скромних і ввічливих до зарозумілих. Звичайно, людина, яка гнівається та має нечутливу реакцію, закликає до аргументів, але я можу прийняти це чи ні – це моє рішення.

Я можу продовжувати діалог роздратовано: «Це не я є делікатною, це ви є хамом», або вважатиму за краще спокійно сказати: «Дякую, що переставили вашу ногу».

Все залежить від мого вибору.

Інформація для ведучого/ведучої

Зазвичай, проводячи виховну бесіду з дітьми, запитують: «Хто почав?» Але насправді це непотрібно і контрпродуктивно. Це змушує дорослих почуватися суддями, а не педагогами/педагогинями-вихователями/виховательками, які спрямовують дітей на розвиток особистої відповідальності за власну поведінку та розвивають навички ухвалення рішень. Підхід щодо пошуків «хто почав» є неконструктивним і тому, що дитина не може бути притягнута до відповідальності за те, що зробила інша дитина. У будь-якому випадку кожна дитина могла б діяти інакше. Конфліктні ситуації серед учнів/учениць – це можливість для них взяти на себе особисту відповідальність за власну поведінку. Але виокремлення лише однієї дитини, відповідальної за весь інцидент, за її власну поведінку та подальшу поведінку інших перешкоджає їм винести важливий урок особистої відповідальності.

Отже, набагато розумніше та позитивніше для розвитку особистості, щоб вчителі/вчительки розглядали ситуацію з різних точок зору (хто вибрав, яка поведінка і чи могло бути інакше; кожна дитина відповідає за власний вибір, а також за добрі та погані наслідки, які випливають з цього вибору), а не з'ясовувати, хто винен.

Існує також значна відмінність між поняттям провини та поняттям відповідальності. Орієнтація на провину має тенденцію концентруватися виключно на негативних наслідках свого вибору/поведінки. В кращому випадку, коли учень/учениця приймає власну провину та справді відчувається винним/винною, він/вона приймає призначене покарання та буде деякий час слухняним/слухняною. Але поза увагою залишається питання про мотив такої поведінки. Те, що учень/учениця дійсно хотів/хотіла, безумовно, важливо, тому що прагнення, бажання та потреби ніколи не є поганими. Те, що може бути неприйнятним, це засіб, за допомогою якого ми намагаємося їх досягти. Нехтуючи бажаннями та потребами учня/учениці, ми фактично кажемо, що він/вона не є важливим/важливою, що інші є важливішими, тому ми не поважаємо учня/ученицю і таким чином ставимо під загрозу розвиток його/її самооцінки.

7. Обговорення ситуацій

Мета: вчити ухвалювати правильні життєві рішення, робити виважені вчинки замість того, щоб діяти імпульсивно; формувати почуття відповідальності за свої вчинки; ознайомити із поняттям «відповідальність», видами відповідальності; виховувати доброзичливість, людяність, тактовність і відповідальність.

Час: 15 хв.

Необхідні матеріали: Додаток 2 (ситуації).

Ведучий/ведуча

Давайте об'єднаємося у 3/5 груп залежно від кількості учнів/учениць. Кожна група отримає приклад ситуації. У них йдеться про поведінку учасника/учасниці ситуації. Ваше завдання – оцінити, яким чином кожен/кожна учасник/учасниця ситуації відповідають за свою поведінку.

Додаток 2

СИТУАЦІЇ

1. На перерві перед уроком географії Олег і Дмитро, учні 8 класу, грали в гру на планшетах. Павло підійшов до хлопців і почав втручатися в їхні розваги. Олег попросив Павла їх не перебивати. Павло не відходив і продовжував заважати, дражнитися, насміхатися з хлопців і ляснув Олега по обличчю. Олег у відповідь вдарив Павла, і між хлопцями розпалася бійка. Дмитро намагався розтягти хлопців, але йому це не вдалося.

Запитання для обговорення

- Яким чином Олег відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Павло відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Дмитро відповідає за свою поведінку?
- На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

Олег міг ще раз попросити Павла їм не заважати. Також він міг пояснити, які дії Павла їх відволікають. Хлопець міг проговорити свої відчуття та емоції від дій Павла. Також він міг запропонувати Павлу погратися разом із ними. А ще Олег міг запропонувати другу піти в інше місце. Також, коли Павло його вдарив, міг звернутися по допомогу до вчителя/вчительки (соціального/соціальної педагога/педагогині, психолога/психологині). Він міг спокійно пояснити, що Павло вчиняє неправильно. І міг не бити Павла у відповідь.

Павло міг спокійно відреагувати на те, що його не запросили до гри. Також міг перевести цю ситуацію на жарт. Міг попросити хлопців долучити до гри і його. А ще міг запитати, чому його не беруть гратися. Павло міг залишити їх в спокої та піти в інше місце. Також міг перестати дражнитися й насміхатися з хлопців. Павло міг не бити Олега по обличчю, а сказати про свої емоції, коли його не взяли до гри.

Дмитро також міг попросити Павла їм не заважати. Також він міг запитати, чому Павло так із ними поводить. Дмитро міг пояснити, які дії Павла їм заважають. Також можна було пояснити свої емоції від дій Павла. Він міг запропонувати погратися разом із ними. Як варіант – коли почалася бійка, Дмитро міг звернутися по допомогу до вчителя/вчительки (соціального/соціальної педагога/педагогині, психолога/психологині).

2. Поліні розповіли друзі, що Катерина пліткує про неї та її хлопця. Дізнавшись неприємну новину, Поліна почала агресивно поводитися з Катериною – глузувати та кепкувати з неї перед усією групою, при цьому не називаючи причини своєї агресії. Катерина терпіла ці насмішки. Але одного разу між дівчатами зав'язалась дуже груба суперечка, під час якої Катерина не стрималася та дала Поліні ляпаса.

Запитання для обговорення

- Яким чином Поліна відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Катерина відповідає за свою поведінку?
- На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

Поліна могла запитати в друзів, чому вони вирішили, що Катя про неї пліткує? Також вона могла напряду запитати Катерину, правда це чи ні? Можна було б уточнити, чому вона пліткує про них. Поліна могла не насміхатися з Каті перед всією групою, а вести розмову наодинці. Або взагалі не звертати увагу на те, що сказали друзі про Катерину. Також Поліна могла не вступати в суперечку, яка призвела до ляпаса.

На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

Катерина могла одразу запитати, в чому причина такої поведінки Поліни. Можна було б звернутися по допомогу до когось із дорослих. Варто було не терпіти знущання так довго. Розказати Поліні про свої почуття, які виникають у такій ситуації. Також Катерині не варто було сперечатися, слід було заспокоїтися вчасно та не давати ляпаса

3. Наприкінці уроку вчителька української мови попросила учнів/учениць 7 класу дати їй номер мобільного телефону їхньої класної керівниці. Карина, не вагаючись, продиктувала номер, а вчителька повідомила класній керівниці, що учениці Дарина та Марія останнім часом не виконують домашнє завдання та просила повідомити про це їхніх батьків. Після уроку дівчата підійшли до Карини та почали ображати її, називати «вискочкою» і «вчительською шестіркою», на що Карина також відповідала дівчатам грубощами.

Запитання для обговорення

- Яким чином Карина відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Дарина відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Марія відповідає за свою поведінку?
- Яким чином вчителька відповідає за свою поведінку?

На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

Карина могла уточнити, навіщо учительці телефон. Дівчатам спокійно пояснити ситуацію і перевести все на жарт. У розмові дівчатам варто було б спокійно повідомити, що вони перетинають межу та ображають її. Карина могла не відповідати грубощами на слова дівчат і піти в інше місце.

Дарина могла підійти до вчительки сама та обговорити свою успішність. Варто було б спокійно запитати у Карини, чому та дала телефон вчительці. Можна було б не ображати Карину та зупинити суперечку.

Марія могла також сама підійти до вчительки і сказати, в чому проблема її неуспішності. Можна було б спокійно запитати у Карини, чому та дала телефон вчительці. Варто було б не ображати Карину, спокійно обговорити ситуацію. Можна було б зупинити суперечку.

Вчителька могла не просити телефон у учнів, а сама особисто звернутися до класної керівниці. Можна було б напряду запитати у дівчат, через яку причину вони не виконують домашнє завдання. Не варто було це робити на уроці при всіх учнях в класі. Або можна було повідомити учнів, навіщо їй номер телефону класної керівниці.

4. Під час вихідного дня Юрій та Ілля, учні 6 класу, грали у футбол біля багатоповерхівки, в якій разом мешкають. Юрій запропонував Іллі стати на ворота. Ілля погодився. Але йому ніяк не вдавалося зловити м'яч – хлопець постійно пропускав удари у ворота. Юрій почав насміхатися та говорити, що Ілля «лузер», «невдаха», «мазило» тощо. Ілля образився та пішов додому. Наступного дня хлопці зустрілися на другому поверсі шкільного коридору. Ілля, нічого не пояснюючи, почав сильно бити Юрія.

Запитання для обговорення

- Яким чином Ілля відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Юрій відповідає за свою поведінку?

На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

Ілля міг одразу звести все на жарт. Також міг попросити Юрія навчити його краще ловити мяч або пограти в іншу гру. Можна було б покликати нового голкіпера. Також слід було сказати Юрію, що той перетинає межі зі своїми образами. Можна було запропонувати обговорити ситуацію, що склалася. Розповісти про свої образи та почуття. Ілля міг попросити у старших поради, як вийти з цієї ситуації. Не варто було бити Юрія.

Юрій міг запропонувати нову гру або навчити Іллю ловити мяч. Можна було перестати ображати друга. Також можна було запитати, чому Ілля йде додому. А також зупинити Іллю і запитати, чому той почав його бити.

4. Сергій поведився сором'язливо та невпевнено, віддавав перевагу словам, а Ілля, навпаки, був самовпевненим та агресивним хлопцем, він почав самостверджуватися в групі за рахунок Сергія. Ілля, принижуючи та цькуючи Сергія, намагався підняти свій авторитет. Він говорив образливі слова на адресу Сергія або спеціально наступав йому на ногу чи колов ручкою в спину тощо. Сергій намагався сперечатися з Іллею й також його принизити образливими словами. Однак така поведінка Сергія ще більше розпалювала Ілля і він почав поводитися ще агресивніше. Потерпівши кілька днів, Сергій зреагував на відкриту агресію та зав'язав бійку.

Запитання для обговорення

- Яким чином Сергій відповідає за свою поведінку?
- Яким чином Ілля відповідає за свою поведінку?

На допомогу ведучому/ведучій. Варіанти відповідей

Сергій міг не спілкуватися з Іллею. Або зупинити цькування, повідомивши, що той перетинає межу. Можна було запитати в Іллі про причини такої поведінки. Сказати про свої відчуття та емоції в цій ситуації. Сергію не варто було терпіти це, слід було попросити про допомогу когось із дорослих. Також можна було не ображати у відповідь і не піддаватися на агресію. Сергій міг не починати бійку, показати своїм прикладом, як можна спокійно обговорити цю ситуацію

Іллі варто було шукати інші шляхи для самоствердження (спорт, дозвілля тощо). Він міг не ображати Сергія. Також не вступати в бійку. Варто було попросити вибачення за свою поведінку.

До уваги ведучого/ведучої!

По тому, як всі п'ять ситуацій будуть прочитані, запитайте учнів/учениць, чому вони визначили відповідальність саме таким чином. Вкажіть, що в кожній ситуації кожен/кожна учасник/учасниця були на 100 % відповідальними за свою поведінку. Якщо хтось кидає виклик мені, це його/її відповідальність. Вони самі вирішують, як вони поводитимуться. Це моє рішення, як я буду реагувати на їхні виклики.

Важливо підкреслити, що в ситуації насильства не коректно говорити «спровокував» або «спровокувала мене до насильства». Необхідно говорити «поведінка, яка може схилити до насильства».

До уваги ведучого/ведучої!

Я можу опанувати себе, можу перевести все на жарт, можу влаштувати бійку – це моє рішення. Таким чином, кожен/кожна на 100 % відповідає за свій удар і за завдання шкоди, за те, як реагує на поведінку іншого/іншої. Насправді питання «хто почав» не є важливим, оскільки воно визначає, хто більше, а хто менше винен. Натомість краще говорити про відповідальність за добру та погану поведінку, ніж про хороших і поганих людей.

Також варто говорити про те, що описані події можна було зупинити на кожному з етапів, якби учасники ситуації пам'ятали про особисту відповідальність. Це не дозволило б довести конфлікт до фізичного насильства.

8. Підбиття підсумків заняття**Мета:** узагальнити, підбити підсумки та обмінятися враженнями.**Час:** 10 хв.**Необхідні матеріали:** картки, маркери/фломастери/олівці.**Ведучий/ведуча**

Візьміть картки та подумайте, які з видів приниження, образ, емоцій, почуттів, на вашу думку, найважливіше викоринити з вашого життя. Запишіть їх на картках. Використовуйте стільки карток, скільки захочете. На наступному етапі станемо навколо кошика для сміття, кожен/кожна озвучить, зібгає та викине свої знаки негативної поведінки, приниження, образ тощо до сміттєвого кошика. Тим самим ми погоджуємося викоринити їх зі свого життя.

Використані джерела

1. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації»/ Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Лунченко Н.В., Матвійчук М.М. Київ: 2018. 140 с.

2. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект: навч. метод. посіб./ В.Л. Андрєєнкова та ін. Київ: 2016. 192 с.

URL: http://la-strada.org.ua/ucp_file.php?c=JqVlJfoFBStqICLmi1wsfbXKGCUY1e

ЗАНЯТТЯ 12 «КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЇ»

Мета: сформувати навички критичного аналізу інформації в учнів та учениць.**Загальна тривалість:** 90 хв.**Обладнання та необхідні матеріали:** заготовлені картки з наведеними ознаками інформації, маркери, папір, скотч, аркуші фліпчарту, аркуші А-4, ручки**План заняття**

1. Вправа «Що таке інформація»
2. Вправа «Інформування та пропаганда»
3. Вправа «Моє медіаполе»
4. Вправа «Інший бік монітору»

Хід проведення**1. Вправа «Що таке інформація»****Мета:** проаналізувати поняття «інформація», визначити його характеристики.**Метод:** «мозковий штурм», робота в малих групах, обговорення.**Необхідні матеріали:** заготовлені картки з наведеними ознаками інформації, маркери, папір, скотч, аркуші фліпчарту, аркуші А-4, ручки.**Час:** 25 хв.

Запитайте у дітей: «Що таке інформація?». Методом «мозкового штурму» зберіть думки групи з цього питання.

Підсумуйте та обговоріть напрацювання групи. Надайте визначення поняття «інформація».

Інформація – це будь-які відомості або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або в електронному вигляді.

Закон України «Про інформацію»

Об'єднайте учасників і учасниць у 3 малі групи. Запропонуйте кожній групі проаналізувати дві ознаки інформації. На роботу виділіть 5 хв.

Ознаки інформації

Адекватність – на основі отриманої інформації формується нормальний образ ситуації або людини.

Достовірність – інформація достовірна, якщо віддзеркалює реальність.

Актуальність – інформація важлива на даний момент часу.

Об'єктивність – інформація незалежна від думки, волі та бажань людини.

Повнота – інформації достатньо для розуміння та ухвалення рішення.

Цінність – користь, яку може принести інформація і яка допоможе досягти мети.

Доступність – здатність адресата до сприйняття інформації.

Після роботи в малих групах запропонуйте учасникам і учасницям презентувати свої напрацювання. Обговоріть, що включає кожна характеристика.

До уваги ведучого/ведучої!

Важливо показати учасникам/учасницям взаємозв'язок зазначених характеристик. Якщо відбуваються зміни в одній характеристиці, то це позначається на інших.

Обговоріть із групою, де її учасники/учасниці зазвичай беруть інформацію. Відповідь зафіксуйте на фліпчарті. Зазначте, що всі джерела інформації можна об'єднати у три великі групи:

- простір – предмети та речі, які нас оточують;
- документи – інформація, яка міститься на різних носіях (друковані та електронні);
- люди – знання, досвід, емоції людини.

Роздайте аркуші А4 та запропонуйте учасникам/учасницям зобразити себе в центрі аркуша. Дайте завдання: зобразити джерела отримання інформації в їхньому повсякденному житті (приклади джерел: різні види медіа, рідні, друзі, колеги, візуальна реклама тощо). Дайте 3 хв на виконання цього завдання.

До уваги ведучого/ведучої!

Де необхідно допомогти – поставте навідні запитання:

- Звідки ви отримуєте інформацію?
- Яке у вас коло спілкування?
- Чия думка для вас авторитетна?
- Інформацію ви отримуєте на навчанні чи дорогою до навчання?

Попросіть когось із учасників чи учасниць поділитися своїми думками. Обговоріть наступні запитання.

- Чи завжди ми отримуємо правдиву інформацію? Чому?
- Чи є серед наших джерел ті, які можуть нами маніпулювати?
- Які джерела інформації можуть не лише інформувати, а й здійснювати пропаганду? Як їх відрізнити?

Підведіть групу до висновку, що кожного дня ми контактуємо з різними джерелами інформації. Наші джерела інформації можуть нас не лише інформувати про якісь події чи явища, а й здійснювати пропаганду та маніпулювати нашими думками. Сьогодні надзвичайно важливо знати різницю між такими поняттями, як «інформування» та «пропаганда». А також знати основні маркери, за якими відрізнити ці поняття.

2. Вправа «Інформування та пропаганда»

Мета: ознайомити з основними маркерами, за якими можна відрізнити інформування від пропаганди.

Метод: робота в малих групах, обговорення.

Час: 20 хв.

Необхідні матеріали: шаблони таблиці «Інформування та пропаганда», шаблони відповідей до таблиці, клей, ножиці.

Хід проведення

Підготуйте на аркуші фліпчарту порожні таблиці «Пропаганда та інформування» (Табл.1). На окремому аркуші роздрукуйте відповіді (Табл. 2). Подбайте, щоб відповіді були написані на маленьких аркушах.

Таблиця 1

Маркери	Інформування	Пропаганда
На кого спрямована?		
Частка чого?		
Спрямована на інформування чи почуття?		
Які емоції чи ефект спричиняє?		
Які методи використовує?		
Яке ставлення до предмета, про який йдеться?		
Який тип інформації?		
Результат для аудиторії.		

Таблиця 2

Аудиторія (жителі/жительки села/ міста/країни, певна група: пенсіонери/ пенсіонерки, студенти/студентки, виборці/ виборчині та ін.)	Аудиторія (жителі/жительки села/міста/ країни, певна група: пенсіонери/пенсіонерки, студенти/студентки, виборці/виборчині та ін.)
Передати.	Нав'язати.
Загальну обізнаність людини.	Людські емоції та почуття.
Обізнаність, інтерес, вивчення.	Гордість, почуття приналежності до чогось, бажання діяти, ненависть, страх, жак.
Описання, передача, відображення, порівняння.	Образ, перебільшення, переключення уваги, свідчення «авторитетних» людей, підтасовка актів, маніпуляція символами та стереотипами, постійне повторення.

Об'єднайте учасників і учасниць у малі групи. Запропонуйте знайти відповідність між змістом таблиці та відповідями. Відведіть на роботу 3 хв.

По завершенні запропонуйте разом перевірити правильність виконання завдання (Табл. 3). Обговоріть із учасниками/учасницями кожен із пунктів таблиці.

Таблиця 3

Маркери	Інформування	Пропаганда
На кого спрямована?	Аудиторія (жителі/жительки села/міста/країни, певна група: пенсіонери/пенсіонерки, студенти/студентки, виборці/виборчині та ін.)	Аудиторія (жителі/жительки села/міста/країни, певна група: пенсіонери/пенсіонерки, студенти/студентки, виборці/ виборчині та ін.)
Частка чого?	Передати.	Нав'язати.
Спрямована на інформування чи почуття?	На загальну обізнаність людини.	На людські емоції та почуття.
Які емоції чи ефект викликає?	Обізнаність, інтерес, вивчення.	Гордість, почуття приналежності до чогось, бажання діяти, ненависть, страх, жак.
Які методи використовує?	Описання, передачу, відображення, порівняння.	Образу, перебільшення, переключення уваги, свідчення «авторитетних» людей, підтасовку фактів, маніпуляцію символами та стереотипами, постійне повторення.
Яке ставлення до предмета, про який йдеться?	Нейтральне.	Позитивне, негативне.
Який тип інформації?	Точна, повна, відкрита.	Неточна, часткова, прихована.
Результат для аудиторії.	Обізнана.	Залучена до дій, зміна поглядів, викривлення світогляду.

Після завершення перевірки запитайте у учасників/учасниць наступне.

- Чи виникли у вас складнощі при виконанні цього завдання?
- Чи були суперечливі моменти? Чому вони виникли?

Разом із учасниками/учасницями сформулюйте спільне твердження, що таке «інформування» та «пропаганда».

Інформування – інформує, роз'яснює, АЛЕ не дає готових рішень.

Пропаганда – інформує, роз'яснює, переконує, АЛЕ компрометує, маніпулює.

Підведіть учасників/учасниць до висновку, що кожна людина сприймає інформацію по-різному, тож один і той же меседж може пояснити по-своєму. Не знаючи маркерів і практичних інструментів, які допоможуть розрізнити інформування та пропаганду, ми не зможемо правильно їх ідентифікувати. Оскільки сьогодні масмедіа створюють багато інформаційних продуктів, варто, в першу чергу, навчитися аналізувати медіаінформацію. Розпочати цей процес необхідно з визначення власного медіаполя.

3. Вправа «Моє медіаполе»

Мета: проаналізувати власні медіаконтакти.

Метод: індивідуальна робота, обговорення.

Час: 25 хв.

Необхідні матеріали: аркуші А-4, ручки, проектор, екран, презентація.

Хід проведення

Роздайте учасникам і учасницям аркуші А-4, в центрі яких зображена людина. Запропонуйте з переліку (який буде на слайді) вибрати ті джерела медіа, якими вони користуються впродовж дня.

Інтернет	Радіо	Газети/журнали	Телебачення	Нові медіа
Новини	Новини	Новини	Новини	Фейсбук
Просвітницькі сайти	Авторські передачі	Суспільно-політичні	Фільми	Інстаграм
Музика	Інтерв'ю	Професійні	Розважальні передачі	Твіттер
Фільми	Бесіди	Для дому	Ток-шоу	Телеграм
Розважальний контент	Розважальні передачі	Наукові	Просвітницькі	ТікТок
	Музика	Хоббі	Політика	Електронна пошта
		Розважальні	Спорт	Чати (Вайбер та ін.)
	Музика			

Далі попросіть розподілити 24 години між тими видами медіа, які вони визначили. (Наприклад: скільки годин припадає на соціальні мережі, які саме, скільки годин на серіали тощо). Переконайтеся, що учасники і учасниці зрозуміли суть завдання, а також приділіть достатньо часу, щоб заповнити форми та провести дискусію.

До уваги ведучого/ведучої!

У цій вправі важлива сама дискусія та стимулювання до критичного мислення учасників/учасниць, тому приготуйтеся бути уважним/уважною до відповідей учасників/учасниць, помічайте цікаві ідеї і фасилітуйте розмову в продуктивному напрямку, без оцінок думок або критики тих чи інших медіаканалів.

3. Попросіть охочих поділитися своїми напрацюваннями.

Обговоріть наступні запитання.

- Чи побачили ви щось нове, коли візуалізували своє медіаполе?
- Чи багато/мало часу ви приділяєте медіа?
- Які медіа переважають?
- Чи той контент, який ви споживаєте, допомагає навчанню? Чи він є більш розважальним?
- Чи хотіли б ви щось змінити у своїх контактах з медіа?

Запропонуйте кожному/кожній обрати ТОП-3 меідаканали, з якими вони контактують постійно. На роботу виділіть 2 хв. Потім попросіть бажаючих озвучити свої результати.

До уваги ведучого/ведучої!

Не давайте оцінки самим каналам інформації. Озвучена інформація – це питання індивідуальних уподобань. Варто це поважати.

Запитайте учасників і учасниць, чому саме ці канали посіли ТОП місця. Що в них є привабливого, за якими критеріями їх обирають?

Підведіть групу до висновку, що ми з вами по-різному обираємо свої джерела інформації та по-різному реагуємо на них – і це нормально, тому що в кожного свої пріоритети, інтереси та потреби. А час, який ми приділяємо тим чи іншим видам медіа, часто залежить від способу нашого життя. Головне тут, щоб канали інформації, які ми обираємо, відповідали нашим потребам в інформації, щоб ми отримували інформацію про ті важливі для нас питання, які безпосередньо впливають на наше життя, і щоб у нас вистачало часу на них передусім.

Зазначте, що переважна більшість дітей та молоді надає перевагу новим каналам медіа, а саме соціальним мережам. Оскільки ці канали достатньо нові та стрімко розвиваються, діти не завжди обізнані щодо ризиків, які містять соціальні мережі.

4. Вправа «Інший бік монітору»

Мета: визначити ризики, які можуть очікувати на користувачів соціальних мереж.

Метод: «мозковий штурм», обговорення, робота в малих групах.

Час: 20 хв.

Необхідні матеріали: маркери, аркуші фліпчарту, 2 тенісні м'ячі.

Хід проведення

Запропонуйте учасникам/учасницям методом «мозкового штурму» гуртом визначити позитив і ризики користування соціальними мережами. Якщо у групи виникають труднощі з цим завданням, можете через запитання виводити на представлені нижче позиції.

Позитив	Ризики
Інформація корисна та нова	Відсутність наслідків
Комунікація з друзями	Зникає емпатія
Заробіток	Шахрайство
Навчання	Зниження самооцінки
Мотивація до змін	Кібербулінг
Нові друзі та знайомства	Хейтинг
Можливість зберігати спогади	Витрати часу
Групи за інтересами	Небезпечні ігри/квести
Підвищення самооцінки	Втрата реальності
Спілкування з зірками та видатними людьми	Залежність
Пізнавальна діяльність	Депресія
Пошук роботи	Комплекс неповноцінності
	Конфлікти
	Ідеалізація життя
	Неякісний контент
	Незадоволеність своєю зовнішністю

Згуртуйте учасників/учасниць у 2 команди. Попросіть команди стати одна навпроти одної на відстані 3 метрів. Гравці/гравчині стоять якомога ближче одне до одного та тримають руки за спиною.

Поясніть правила.

- Ця гра є змаганням між командами. За спинами члени/членкині команди тримають м'яч, який передають одне одному.

- Впродовж 30 сек команди передають м'яч. Можете для позитивної атмосфери і для того, щоб відволікти команди, запропонувати під час передачі м'яча співати куплет якоїсь пісні.

- Після слова тренера/тренерки «Стоп!» м'яч має залишитись у когось із гравців/гравчинь.

- Команди мають здогадатися, в кого з гравців/гравчинь м'яч. Команда, яка вгадала першою, отримує 1 бал.

Зіграйте ще 2-3 раунди.

Запитання для обговорення

- Про що ця гра?

- Як ви намагалися вгадати, у кого м'яч?

- Що видавало гравців/гравчинь, у яких був м'яч?

- Чи можемо ми через акаунт людини точно знати, що вона є шахраєм/шахрайкою?

- Що ви чули про шахрайство чи злочини в соціальних мережах?

Як ви можете захиститися від шахрайства в соціальних мережах?

Запропонуйте групі прослухати інформацію про злочини в соціальних мережах.

До уваги ведучого/ведучої!

Інформація для тренера/тренерки

Останнім часом в Україні набуває поширення новий вид шахрайства через соціальні мережі – це шантаж дітей через фото приватного характеру. Схема наступна: незнайома людина (хлопець чи дівчина) додається в друзі, знайомиться, ініціює довготривале довірливе спілкування, надсилає свої світлини і просить вас надсилати свої інтимні фото. Через певний момент він/вона починає вас шантажувати. Вимога – перекинути на рахунок кошти або ваші фото з'являться в мережі Інтернет.

Також до злочинів у соціальних мережах відносять: кібербулінг, оприлюднення персональних даних, заволодіння коштами під виглядом продажу певного товару чи послуги.

Згуртуйте учасників і учасниць у 4 групи та запропонуйте виробити правила використання соціальних мереж.

- 1 група – правила налаштування власного акаунту.
- 2 група – правила безпечної поведінки в соціальних мережах.
- 3 група – вимоги до власного акаунту (що постити).
- 4 група – де шукати допомогу в разі виникнення певних проблем.

Можливі правила

Не писати про майбутні поїздки.

Не заповнювати всі поля профілю.

Не користуватися сумнівними посиланнями.

Не ставити геотеги свого місця проживання/навчання/місць, які часто відвідуєте.

Дізнаватися більше інформації про людину, яка зробила запит доєднатися до вашої групи друзів.

Повідомляйте батьків про зустрічі з друзями з Інтернету. Не ходіть на такі зустрічі наодинці.

Мати надійний пароль.

Бути уважним до того, що поширюєте на своїй сторінці.

Обговорити з батьками/друзями ризики соціальних мереж.

Не хваліться дорогими покупками.

Не надсилайте свої інтимні фото навіть в особистих повідомленнях.

Ведучий/ведуча інформує.

Національна гаряча лінія для дітей та молоді працює за номером 0-800-500-225.

Зверніть увагу! Цей номер є безкоштовним з усіх телефонів в Україні – з мобільних і стаціонарних. Навіть, коли так трапляється, що на рахунок немає коштів (або «мінус»), то на дитячу гарячу лінію ви все одно зможете додзвонитися. Також у гарячій лінії є й короткий номер – 116 111. Він безкоштовний для абонентів мобільних операторів «Київстар», lifecell, Vodafone.

Основними принципами роботи Національної гарячої лінії для дітей та молоді є анонімність і конфіденційність. Це означає, що ніхто не дізнається про ваш дзвінок і про те, що ви розповіли консультантові/консультантці (звичайно, якщо ви самі не виявите бажання). Ця розмова залишиться лише між вами та консультантом/консультанткою, з яким/якою ви розмовляли. Визначити ваш номер телефону також ніхто не зможе і не робитиме цього.

Це гаряча лінія для дітей і про дітей, тобто сюди можуть телефонувати як діти, так і дорослі.

Використанні джерела

1. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів.

URL: https://aup.com.ua/uploads/Short_version_CMLP_manual_ua.pdf

2. Матвійчук М. М. Практикум з основ медіаграмотності фахівців педагогічної та соціальної сфери. Черкаси, 2016. 192 с.

II.2. ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ЗАНЯТТЯ «НЕБАЖАНА ПОВЕДІНКА»

*заняття апробовано та адаптовано вихователями
ЗДО №31 «Мир» м. Костянтинівка Донецької області*

Мета: Підвищити рівень усвідомленості та чутливості старших дошкільників до проблеми насильства; опрацювати прояви небажаної (насильницької) поведінки; сприяти психологічному розвитку та соціалізації дітей; уточнити та розширити уявлення дітей про дружні взаємини між людьми та погані вчинки (насильство); розвивати комунікативно-мовленнєві здібності; вміння легко та невимушено спілкуватися, домовлятися з дорослими та однолітками, знаходити вихід з різних ситуацій; розвивати вміння висловлювати власне моральне судження; розвивати увагу, уяву, пам'ять, мислення, вміння розрізняти та називати емоційний стан людей.

Загальна тривалість: 2 заняття по 25-30 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: «Чарівна» скриня для привітання (сюрпризний момент), клубок ниток, 4 розрізні картинки формату А4 з бажаною та небажаною поведінкою, 6-8 картинок з бажаною та небажаною поведінкою, коректурні таблиці, плакат «Правила роботи», аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери.

План заняття

1. Привітання.
2. Прийняття правил роботи групи.
3. Інтерактивна гра «Добре – погано».
4. Вправа «Боляче – весело» (визначення різниці між насильством та жартами).
5. Вправа «Небажана поведінка» (робота з коректурними таблицями).
6. Підбиття підсумків. Виготовлення панно «Небажана поведінка».

Хід проведення

1. Привітання

Вихователька: «Доброго ранку, діти! Ви такі сьогодні гарні, веселі. Я хочу, щоб ваш хороший настрій супроводжував вас впродовж усього дня, і тому приготувала для вас сюрприз. Сідайте всі в коло і за допомогою чарівного клубочка привітаємось та сплетемо павутинку компліментів. А розпочну першою я: «Доброго ранку, Ксюша! У тебе дуже чарівна посмішка...» *(діти по черзі передають клубочок і кажуть компліменти одне одному).*

2. Прийняття правил роботи групи

Вихователька: «Для того, щоб ви почувалися комфортно та щоб робота під час заняття була ефективною, пропоную прийняти правила групи, які ми всі погодимо і яких дотримуватимемося впродовж нашого заняття. Ми намалюємо ці правила на аркуші фліпчарту та повісимо на видному місці».

Діти за допомогою виховательки розробляють 3-4 правила групи.

Вихователька: «Погляньте – це «чарівна» скринька, вона нам сьогодні допоможе на занятті. Вам цікаво дізнатися, що там?»

Візьміть зі скриньки по одній карточці, на яких зображені цифри, згуртуйтеся в 4 команди та станьте навколо столу, відповідно до цифри-позначки. В скриньці ще щось лежить. Це конверти».

Кожна команда отримує конверт з розрізаною картинкою-пазлом (картинок стільки, скільки й команд).

3. Інтерактивна вправа «Добре – погано»

Команди виконують завдання з конверту: складають розрізані картинки, на яких зображені приклади насильницької та дружньої поведінки (2 картинки – з небажаною поведінкою, 2 картинки – з дружньою). Разом із вихователькою обговорюють зображене. Команди по черзі переходять від столу до столу, розглядають картинки, визначають, на якій картинці діти поведуться добре, а на якій – погано. Вихователька з дітьми обговорюють, що відчувають діти, зображені на картинках.

Вихователька: «Ви молодці! Гарно виконали завдання. В чарівній скриньці лежить ще один конверт. Подивимося, що в ньому».

Вихователька висипає вміст конверту (6-8 сюжетних картинок, на яких зображені різні вчинки дітей) на стіл та пропонує покласти в один кошик картинки з добрими вчинками, а в інший – з поганими. Після виконання завдання діти разом з вихователькою переглядають картинки з кошиків і обговорюють вчинки, зображені на них. Вихователька повертає увагу до картинки, де діти сміються з хлопчика, котрий впав. Обговорюють цю ситуацію.

4. Вправа «Боляче – весело» (визначення різниці між насильством та жартами)

Вихователька: «Пропоную пограти та визначити, чи є певна поведінка простим жартом або це поганий вчинок (насильство).

Поганий вчинок (насильство) – це коли хтось навмисно намагається завдати шкоди іншій людині. Жарт, коли дана ситуація є приємною (смішною) для всіх її учасників/учасниць.

Отже, давайте об'єднаємось у дві групи та позмагаємось, яка з команд словами «Смішно», «Боляче» швидше визначить ситуацію».

Вихователька розповідає про вчинки казкових героїв та героїв відомих мультфільмів (4-6 прикладів), а діти визначають, це жарт чи поганий вчинок (насильство).

5. Вправа «Небажана поведінка» (робота з коректурними таблицями) Вихователька наводить приклад небажаної поведінки з відомої казки, діти фішками позначають, у якій казці це відбувається.

6. Підбиття підсумків. Виготовлення панно «Небажана поведінка»

Вихователька: «Ви всі визначили, що не хотіли б, щоб із вами поводитися поганим чином у нашій групі. Давайте також домовимося про те, що для нас важливо, що в нашій групі не повинно бути, наприклад, образ, обзивань, знущань тощо, оскільки це принижує нашу гідність або викликає у нас біль.

Зараз ми з вами на ватмані приклеїмо картинки з прикладами небажаної для хлопчиків і дівчаток нашої групи поведінки. Потім червоним фломастером перекреслимо зображення небажаної поведінки».

Діти виконують завдання та ще раз повторюють, які вчинки однолітків для них неприємні. Плакат разом вивішують на видному місці в групі.

ЗАНЯТТЯ «ДРУЖНЯ ПОВЕДІНКА»

заняття апробовано та адаптовано вихователями
ЗДО №31 «Мир» м. Костянтинівка Донецької області

Мета: розвивати навички толерантного спілкування, відповідальної, безпечної поведінки, вміння пошуку шляхів виходу зі складної ситуації; навчати комунікації в конфліктних ситуаціях; виховувати почуття емпатії; виробити правила ненасильницької поведінки в групі; виховувати доброту, чуйність, доброзичливість, дружні взаємини між дітьми за допомогою методики

«Лялька як персона».

Загальна тривалість: 2 заняття по 25-30 хв.

Обладнання та необхідні матеріали: плакат «Правила роботи», аркуші паперу формату А4, аркуші ватману/фліпчарту, фломастери/маркери, кольорові олівці, клей, Лялька-персона, дидактичне панно «Коло вибору».

План заняття

1. Привітання.
2. Інтерактивна гра «Бажана поведінка».
3. Прихід Ляльки-персони.
4. Моделювання ситуацій та вправа «Правила бажаної (ненасильницької) поведінки в групі».
5. Створення панно «Бажана поведінка».

Хід проведення

1. Привітання

Мета: викликати бажання у дітей вітатися різними способами, радіти зустрічі.

Вихователька пропонує дітям утворити коло та привітатися по черзі одне з одним різними способами (словом, кивком, за руку, плечем, обійнятися тощо) за власним бажанням.

Вихователька: «Я бачу, що ви дуже раді зустріти одне одного в садочку.

Перш ніж ми почнемо працювати, давайте пригадаємо групові правила, які ми визначили під час першого заняття».

Діти разом з вихователькою пригадують та називають правила групи. Якщо є необхідність, додають ще правила.

2. Інтерактивна гра «Бажана поведінка»

Мета: допомогти усвідомити, що якщо наша поведінка не шкодитиме життю та здоров'ю інших, то група й садочок стануть безпечнішими та комфортнішими.

Вихователька: «На першому занятті ми говорили про поведінку, якої зовсім не хочемо бачити в нашій групі, тому що вона завдає шкоди іншій людині. Ми назвали це небажаною (насильницькою) поведінкою. Зараз ми поговоримо про те, що можемо зробити разом, щоб бути якомога привітнішими одне до одного, щоб група та садочок були безпечнішими та комфортнішими. Для подальшої роботи нам необхідно згуртуватися в 3 (4) групи» *(залежно від кількості дітей).*

Діти разом з вихователькою обирають назви трьох (чотирьох) улюблених іграшок. Стоячи в колі, вихованці по черзі називають їх. Після цього діти об'єднуються у команди навколо столів згідно з назвою іграшкою.

Вихователька: «Я пропоную подумати, як би ви хотіли, щоб інші діти в нашій групі поводитися з вами? А допоможуть вам у цьому картинки, які лежать на столах. Оберіть ті картинки, на яких зображена та поведінка, яка не шкодить здоров'ю та нікого не ображає, тобто бажана поведінка.

Здається, до нас хтось прийшов у гості».

(Прихід Ляльки-персони Катрусі.)

3. Прихід Ляльки-персони

Мета: викликати бажання у дітей допомогти іншому в біді, сприяти формуванню у дітей вміння розмірковувати та знаходити вихід із складних ситуацій.

Вихователька: «Пам'ятаєте цю дівчинку? Так, це Катруся. Вона мені розповіла на вушко, що її привела до нашого садочка мама. Минулого разу Катрусі сподобалось у нашій групі, і вона знову попросилася до нас.

Діти, чи не здається вам, що Катруся якась сумна? Давайте запитаємо у неї що трапилось?

(Діти ставлять запитання ляльці, а вона через виховательку-перекладачку відповідає на них.)

Діти, Катруся сказала, що у неї є друг Іванко, якого постійно ображає Сергійко, навіть кілька разів ударив. Катруся просить, щоб ви розповіли, як допомогти Іванкові зупинити кривдника. *(Діти розмірковують та надають поради.)* Молодці, діти ви допомогли Катрусі! Тепер Катруся все запам'ятала та навчить Іванка, як йому поводитися з кривдником». *(Лялька-персона дякує за допомогу та йде.)*

4. Моделювання ситуацій та вправа «Правила бажаної (ненасильницької) поведінки в групі»

Мета: роз'яснити поняття «правила», допомогти усвідомити, що якщо наша поведінка не шкодитиме життю та здоров'ю інших, то група та садочок стануть безпечнішими та комфортнішими.

Вихователька: «Діти, неприємні ситуації, на жаль, іноді трапляються. Для того, щоб їх уникнути чи не допустити, існують певні правила поведінки. Як ви вважаєте, що таке «правило»? *(Пояснення дітей)*

Пропоную перетворитися на артистів/артисток, зіграти деякі неприємні ситуації та запропонувати правило поведінки в них».

Вихователька за допомогою дітей моделює наступні ситуації: хлопчик тягне за руку дівчинку, вона пручається; дівчинка забирає іграшку у іншої дівчинки; хлопчик заважає гратися дівчаткам, руйнує їх будівлю. Після кожної мінівистави діти за допомогою виховательки обговорюють ситуацію, почуття учасників/учасниць, пропонують приклади бажаної поведінки кожного/кожної з учасників/учасниць.

5. Створення панно «Бажана поведінка»

Мета: виховувати уважність до інших людей, чуйність, взаємоповагу, людяність, терпимість і небайдужість, здатність розуміти, що порушення правил призводить до негативних наслідків; вчити налагоджувати стосунки на доброзичливій основі; допомагати формуванню ціннісних установок, які сприяють ненасильницькому спілкуванню.

Вихователька: «А які ще правила ми маємо ухвалити, щоб запобігти неприйнятній поведінці та почуватися комфортно, безпечно в нашій групі та поважати одне одного. Пропоную на ватмані приклеїти картинки з прикладами бажаної для хлопчиків та дівчаток нашої групи поведінки».

Діти виконують завдання та ще раз повторюють правила бажаної поведінки. Плакат гуртом вивішують на видному місці в групі.

«Дякую вам за роботу та прошу подякувати одне одному оплесками за активність під час заняття».

III. ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ АНКЕТУВАННЯ «ВИМІР НАСИЛЬСТВА» СЕРЕД УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ 5-11 КЛАСІВ

Матеріал адаптовано:

Андрєєнковою Веронікою,
директоркою департаменту
науково-методичної роботи

та медіації ГО «Ла Страда-Україна»;

Флярковською Ольгою Василівною,
начальницею відділу

наукового та навчально-методичного
забезпечення змісту позашкільної освіти
та виховної роботи,

кандидаткою педагогічних наук,
старшою дослідницею

Мета анкетування: отримати достовірні дані про рівень поширеності насильства в учнівському середовищі та жорстокого поводження з дітьми, а також ступінь їхньої обізнаності щодо видів насильства та методів реагування на насильницькі дії.

Завдання:

- визначити повторюваність проявів насильства над однією особою;
- з'ясувати, де саме і від кого дитина в переважній більшості потерпає від насильства;
- визначити, які види насильства найпоширеніші;
- дізнатися, до кого дитина, постраждала від насильства, спостерігач/спостерігачка насильницьких дій, зверталась; якщо не зверталася, то чому; чи знає, куди звертатися;
- визначити кількість свідків/спостерігачів/спостерігачок насильства;
- з'ясувати, чому свідки/спостерігачі/спостерігачки насильства не реагували на нього;
- дізнатися, як вчителі/вчительки та інші дорослі реагують на випадки насильства;
- з'ясувати, хто вчиняє насильство;
- виявити у дітей схильність до проявів насильства.

Анкета є анонімною та конфіденційною.

Для вимірювання рівня проявів насильства над дітьми в класі та закладі освіти в цілому, а також для відповідного реагування на отримані результати, рекомендовано проводити анкетування двічі впродовж навчального року (у вересні та квітні).

За результатами анкетування класний/класна керівник/керівниця, психолог/психологиня, соціальний/соціальна педагог/педагогиня, адміністрація закладу освіти складає відповідний план заходів для роботи з учнівським колективом.

Педагог/педагогиня, який/яка проводить анкетування, має бути готовим/готовою до особистих звернень дітей, які постраждали від насильства, скоїли його або стали спостерігачами/спостерігачками.

Узагальнена інформація про результати анкетування, а саме про стан насильства над дітьми, доводиться до батьків учнів і учениць.

Важливо пам'ятати, що в переважній більшості випадків як постраждалі від насильства, кривдники/кривдниці, так і спостерігачі/спостерігачки відмовляються говорити про те, що вони

є учасниками/учасницями цього негативного явища. Тому анкетування потрібно виконувати в сприятливій обстановці. Спочатку провести ряд бесід щодо того, які почуття переживають постраждалі від насильства, спостерігачі/спостерігачки, кривдники/кривдниці. Зазначити, що визнати себе постраждалою особою не означає визнати свою слабкість чи неспроможність. Розповісти про важливість реагування на ситуацію насильства. Наголосити, що це негативне явище можна подолати, розпочавши з формування власної ненасильницької поведінки та об'єднавши зусилля з іншими.

Повідомити, що відповіді не будуть оприлюднені, ніхто не зможе дізнатися, хто і як саме відповідав, *наголосивши на конфіденційності*. Таким чином, налаштувати респондента/респондентку на те, щоб він/вона був/була готовий/готова до співпраці.

Інструктаж проводиться у довільній, зручній для педагога/педагогині та респондентів формі.

Опитування респондентів здійснюється методом on-line шляхом заповнення Google-форми.

Анкета для учнів і учениць 5-11 класів «Вимір насильства»

Шановні друзі! Сьогодні ви берете участь у дослідженні проблеми насильства, булінгу, жорстокого поводження з дітьми.

Просимо вас відповісти на всі запитання. Уважно прочитайте запитання та оберіть ту відповідь, яка найбільше відповідає вашій думці.

Це опитування є анонімним, тому вказувати своє прізвище та ім'я не потрібно. Результати опитування будуть використані в узагальненому вигляді.

1. Як би ви визначили ставлення одне до одного у вашому класі? Оберіть лише один варіант відповіді:

- О дружнє;
- О доброзичливе;
- О кожен сам за себе;
- О байдуже;
- О вороже.

2. На вашу думку, ознаками насильства є (можете обрати кілька варіантів відповіді):

- застосування фізичної сили з метою заподіяння людині болю, дискомфорту, приниження його гідності;
- жарти в доброзичливій формі;
- принизливі погляди, образливі рухи тіла, міміка обличчя, ігнорування;
- ненавмисний поштовх;
- образливі дії, приниження стосовно вас у мережі Інтернет;
- образливі дії, приниження стосовно вас через те, що ви дівчинка;
- образливі дії, приниження стосовно вас через те, що ви хлопчик;
- навмисне пошкодження одягу чи особистих речей, вимагання грошей;
- бездіяльність однієї людини стосовно іншої, котра потребує допомоги;
- образливі та принизливі висловлювання про наявність захворювання або будь-якої іншої вади;
- дотримання дисципліни;
- інше, що саме _____.

3. Як ви ставитеся до проявів насильства? Оберіть лише один варіант відповіді:

- О вважаю, що будь-яке насильство є неприпустимим;
- О позитивно, якщо це самозахист;
- О можливе за певних обставин;
- О байдуже, якщо це мене не стосується;
- О не маю думки з цього приводу.

4. Чи виникала у вас тривога впродовж кількох останніх місяців/півроку щодо проявів стосовно вас грубості та/або насильницьких дій з боку ваших однолітків? Оберіть лише один варіант відповіді:

- О ніколи;
- О іноді;
- О постійно.

5. Чи виникала у вас тривога впродовж кількох останніх місяців/півроку щодо проявів стосовно вас у мережі Інтернет грубості та/або насильницьких дій з боку ваших однолітків? Оберіть лише один варіант відповіді:

- О ніколи;
- О іноді;
- О постійно.

6. Чи виникала у вас тривога за останні кілька місяців/півроку, що будь-хто з дорослих може проявити грубість чи насильницькі дії щодо вас (на вулиці, вдома, в школі, в транспорті, в мережі Інтернет тощо)? Оберіть лише один варіант відповіді:

- О ніколи;
- О іноді;
- О постійно.

7. Чи стикалися ви з випадками насильства впродовж кількох останніх місяців/півроку? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- так, до мене застосовувалося насильство;
- так, я вчиняв/вчиняла насильство до інших людей;
- так, я спостерігав/спостерігала випадки насильства, але особисто в них участі не брав/не брала;
- ні, ніколи з такими випадками не стикався/не стикалася.

8. Чи були вчинені насильницькі дії щодо вас за останні кілька місяців/півроку? Оберіть лише один варіант відповіді:

- О за останні кілька місяців/півроку цього не було;
- О це було один-два рази;
- О це відбувається кілька разів на місяць;
- О це відбувається кілька разів на тиждень;
- О це відбувається щодня.

9. Якщо ви зазнавали насильства, то де саме і від кого? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- від батька;
- від матері;
- від брата, сестри, інших родичів;
- у громадських місцях (від незнайомих людей);
- під час відвідування гуртка від ровесників;
- під час відвідування гуртка від педагогів;
- у школі (зокрема під час дистанційного навчання) від ровесників;
- у школі (зокрема під час дистанційного навчання) від старших учнів і учениць;
- у школі (зокрема під час дистанційного навчання) від учителів/вчительок;
- у школі від інших працівників/працівниць;
- у мережі Інтернет від однолітків;
- у мережі Інтернет від незнайомих/незнайомих;
- за останні кілька місяців цього не було;
- інше, а саме _____.

10. Якого насильства ви зазнали з боку інших осіб за останні кілька місяців/півроку? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- удари рукою, ногою, за допомогою будь-яких предметів, поштовхи, стусани, потиличники, укуси, викручування рук, заламування пальців, примус залишатися в будь-якій незручній або принизливій позі, удушення тощо;
- образливі прізвиська, глузування, відмова від спілкування, недопущення в групу, гру, на спортивне заняття чи інший захід тощо;
- висловлювання та утиски сексуального характеру тощо;
- псування або відбирання майна, одягу, грошей, шкільного приладдя, особистих речей, телефонів тощо;
- упереджене ставлення на підставі національності, статі, сексуальної орієнтації, зовнішнього вигляду, релігійної приналежності, наявності захворювання тощо;
- образливі дії, приниження стосовно вас у мережі Інтернет;
- за останні кілька місяців цього не було;
- інше, що саме _____.

11. Якщо ви зазнавали насильства в школі, в якому місці воно було скоєне? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- на дитячому майданчику чи спортивному майданчику (під час перерви);
- у коридорах чи на сходах;
- у класі (коли вчитель/вчителька був/була присутній/присутня);
- у класі (коли вчитель/вчителька був/була відсутній/відсутня);
- у туалеті;
- у спортивному залі чи роздягальні;
- у шкільній їдальні;

- по дорозі до школи або зі школи;
- у шкільному автобусі;
- у будівлі школи;
- за будівлею школи;
- у мережі Інтернет під час дистанційного навчання;
- за останні кілька місяців цього не було;
- інше, що саме _____.

12. Якщо ви зазнали насильства, до кого зверталися за підтримкою? Можете обрати кілька варіантів відповідей:

- до батьків та інших родичів;
- до друзів;
- до шкільного/шкільної психолога/психологині;
- до соціального/соціальної педагога/педагогині, класного/класної керівника/керівниці, вчителя/вчительки тощо;
- до медіатора/медіаторки;
- чинив/чинила опір самостійно (фізично, словесно тощо);
- звертався/зверталася до Нацполіції;
- звертався/зверталася на Національну гарячу лінію для дітей та молоді (за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Instagram – childhotline_ua; Telegram – CHL116111; Facebook – @childhotline.ukraine (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово));
- ігнорував/ігнорувала насильство, не звертався/не зверталася ні до кого;
- за останні кілька місяців цього не було;
- інше, що саме _____.

13. Якщо ви зазнавали насильства та змирилися з таким ставленням до вас, це було тому, що (можете обрати кілька варіантів відповіді):

- не було до кого звернутися;
- не знав/не знала, до кого звернутися;
- боявся/боялася нових випадків насильства;
- вже звик/звикла до такого ставлення до себе;
- не знав/не знала, що то було насильство;
- з цим повинні розбиратися дорослі, а не я;
- не думаю, що це дало б якийсь результат;
- я не піддавався/не піддавалася насильству;
- інше, що саме _____.

14. Якщо ви були свідком насильства, то які дії вчинили у відповідь? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- звертався/зверталася за підтримкою до батьків та інших родичів;
- звертався/зверталася за підтримкою до друзів;
- звертався/зверталася за підтримкою до психолога/психологині;
- звертався/зверталася за підтримкою до соціального/соціальної педагога/педагогині, класного/класної керівника/керівниці, вчителя/вчительки тощо;
- звертався/зверталася за підтримкою до медіатора/медіаторки;
- чинив/чинила опір самостійно (фізично, словесно тощо);
- звертався/зверталася до Нацполіції;
- звертався/зверталася на Національну гарячу лінію для дітей та молоді (за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Instagram – childhotline_ua; Telegram – CHL116111; Facebook – @childhotline.ukraine (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово));
- ігнорував/ігнорувала насильство, ні до кого не звертався/не зверталася;
- виявляв/виявляла агресивну поведінку (дії, слова) до агресора/агресорки;
- я не був/не була свідком насильства упродовж останніх кількох місяців;
- інше, що саме _____.

15. Ви були свідком насильства та не реагували на нього тому, що (можете обрати кілька варіантів відповіді):

- не було до кого звернутися;
- боявся/боялася стати жертвою;
- вважаю, що насильство можна застосовувати до інших;
- то не моя справа;
- цей учень/учениця на це заслуговує;
- із цим мають розбиратися дорослі, а не я;
- не думаю, що мої дії дали б якийсь результат;
- я не був/не була свідком насильства впродовж останніх кількох місяців;
- інше, що саме _____.

16. Як часто ви були свідками/спостерігали насильство за останні кілька місяців/півроку? Оберіть лише один варіант відповіді:

- за останні кілька місяців/півроку цього не було;
- це було один-два рази;
- це відбувається кілька разів на місяць;
- це відбувається кілька разів на тиждень;
- це відбувається щодня;
- за останній місяць цього не було.

17. Яке насильство ви вчиняли до інших осіб? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- удари рукою, ногою, за допомогою будь-яких предметів, поштовхи, стусани, потиличники, укуси, викручування рук, заламування пальців, примус залишатися в будь-якій незручній або принизливій позі, удушення тощо;
- образливі прізвиська, глузування, відмова від спілкування, недопущення в групу, гру, на спортивне заняття чи інший захід тощо;
- висловлювання та утиски сексуального характеру тощо;
- псування або відбирання майна, одягу, грошей, шкільного приладдя, особистих речей, телефонів тощо;
- упереджене ставлення на підставі національності, статі, сексуальної орієнтації, зовнішнього вигляду, релігійної приналежності, наявності захворювання тощо;
- образливі дії, приниження стосовно інших в мережі Інтернет;
- я не вчиняв/не вчиняла насильства;
- інше, що саме _____.

18. Чи вчиняли ви за останні кілька місяців насильницькі дії щодо інших людей? Оберіть лише один варіант відповіді:

- за останні кілька місяців/півроку цього не було;
- це було один-два рази;
- це відбувається кілька разів на місяць;
- це відбувається кілька разів на тиждень;
- це відбувається щодня.

19. Якщо ви вчиняли насильство, то де саме і до кого? Можете обрати кілька варіантів відповіді:

- за останні кілька місяців цього не було;
- до батьків;
- до брата, сестри інших родичів;
- у громадських місцях до незнайомих людей;
- під час відвідування гуртка до вихованців/вихованок;
- під час відвідування гуртка до педагогів/педагогинь;
- у школі (зокрема під час дистанційного навчання) до учнів або учениць;
- у школі (зокрема під час дистанційного навчання) до педагогів/педагогинь;
- у школі до інших працівників/працівниць;
- у мережі Інтернет до інших;
- інше, а саме _____.

Дякуємо за співпрацю!

КЛЮЧ ДО ПИТАНЬ АНКЕТИ

1. Як би ви визначили ставлення одне до одного у вашому класі?

Мета: з'ясувати взаємини в колективі та оцінку учнем/ученицею колективу, в якому він/вона перебуває.

2. На вашу думку, ознаками насильства є...

Мета: з'ясувати обізнаність дітей щодо проявів насильства, чи розуміють різницю між насильством та ненасильством.

Ствердна відповідь на пункти:

- застосування фізичної сили з метою заподіяння людині болю, дискомфорту, приниження його гідності;
- принизливі погляди, образливі рухи тіла, міміка обличчя, ігнорування;
- образливі дії, приниження стосовно вас у мережі Інтернет;
- образливі дії, приниження стосовно вас через те, що ви дівчинка;
- образливі дії, приниження стосовно вас через те, що ви хлопчик;
- бездіяльність однієї людини стосовно іншої, яка потребує допомоги;
- образливі та принизливі висловлювання щодо наявності захворювання або будь-якої іншої вади означає, що учень/учениця розуміє, що таке насильство.

3. Як ви ставитеся до проявів насильства?

Мета: з'ясувати ставлення до проявів насильства.

Ствердна відповідь на пункти:

- позитивно, якщо це самозахист;
- воно можливе за певних обставин;
- байдуже, якщо це мене не стосується;

з цих відповідей ми дізнаємося скільки дітей допускають думку про те, що насильство це норма, а також може вказувати, що учень/учениця схильні до насильства;

- не маю думки з цього приводу

може вказувати, що учень/учениця не бажає правдиво відповідати або не хоче відповідати взагалі.

4. Чи виникала у вас тривога за останні кілька місяців/півроку, що однолітки виявлятимуть грубість чи насильницькі дії щодо вас?

Мета: з'ясувати тривожність щодо власної безпеки в закладі освіти, вдома.

Ствердна відповідь на пункти:

- ніколи - це є нормою;
- іноді або постійно - може свідчити про те, що учень/учениця страждають від насильства або про підвищену тривожність і про те, що учневі/учениці потрібна допомога психолога/психологині.

5. Чи виникала у вас тривога впродовж кількох останніх місяців/півроку щодо проявів грубості та/або насильницьких дій з боку ваших однолітків стосовно вас у мережі Інтернет?

(Див. попередній коментар.)

6. Чи виникала у вас тривога за останні кілька місяців/півроку, що будь-хто з дорослих може проявити грубість чи насильницькі дії щодо вас (на вулиці, вдома, в школі, в транспорті, в мережі Інтернет тощо)?

(Див. попередній коментар.)

7. Чи стикалися ви з випадками насильства за останні кілька місяців?

Мета: з'ясувати, скільки дітей можуть сказати про те, що він/вона є постраждалим/постраждалою, кривдником/кривдницею, спостерігачем/спостерігачкою:

- так, до мене застосовувалося насильство – *учень/учениця є постраждалою особою;*
- так, я вчиняв/вчиняла насильство до інших людей – *учень/учениця є кривдником/кривдницею;*
- так, я спостерігав/спостерігала випадки насильства, але особисто в них участі не брав/не брала – *учень/учениця є спостерігачем/спостерігачкою;*
- ні, ніколи з такими випадками не стикався/не стикалася - *може вказувати, що учень/учениця не бажає правдиво відповідати або є жертвою, кривдником/кривдницею чи спостерігачем/спостерігачкою, але з якихось причин не хоче/боїться про це говорити.*

8. Чи вчинялися насильницькі дії щодо вас впродовж останніх кількох місяців/півроку?

Мета: з'ясувати відсоток дітей, які потерпають від насильства.

Якщо буде отримано ствердні відповіді на пункти:

- це було один-два рази; це відбувається кілька разів на місяць; це відбувається кілька разів на тиждень; це відбувається щодня,
педагогу/педагогині необхідно звернутися до шкільного/шкільної психолога/психологині, соціального/соціальної педагога/педагогині для розробки подальших кроків щодо виявлення дитини/дітей, яка/які страждають від насильства, та подальшої роботи з ними.

9. Якщо ви зазнавали насильства, то де саме і від кого?

Мета: з'ясувати вид насильства (домашнє, булінг, насильство в громадських місцях).

- *Можливі прояви домашнього насильства покажуть схвальні відповіді на пункти:* від батька; від матері; від брата, сестри, інших родичів;
- *можливі прояви булінгу покажуть схвальні відповіді на пункти:* під час відвідування гуртка від ровесників/ровесниць; під час відвідування гуртка від педагогів/педагогинь; у школі (зокрема під час дистанційного навчання) від ровесників/ровесниць; у школі (зокрема під час дистанційного навчання) від старших учнів і учениць; у школі (зокрема під час дистанційного навчання) від учителів/вчительок; у школі від інших працівників/працівниць; у мережі Інтернет від однолітків;
- *можливі прояви насильства в Інтернет-просторі покажуть схвальні відповіді на пункти:* в мережі Інтернет від незнайомих;
- *можливі прояви насильства покажуть схвальні відповіді на пункти:* в громадських місцях (від незнайомих людей).

10. Якого насильства ви зазнали з боку інших осіб за останні кілька місяців/півроку?

- *Можливі прояви фізичного насильства покажуть схвальні відповіді на пункти:* удари рукою, ногою, за допомогою будь-яких предметів, поштовхи, стусани, потиличники, укуси, викручування рук, заламування пальців, примус залишатися в будь-якій незручній або принизливій позі, удушення тощо;

- *можливі прояви психологічного насильства/булінгу покажуть схвальні відповіді на пункти: образливі прізвиська, глузування, відмова від спілкування, недопущення в групу, гру, на спортивне заняття чи інший захід тощо;*

- *можливі прояви сексуального насильства/булінгу покажуть схвальні відповіді на пункти: висловлювання та утиски сексуального характеру тощо;*

- *можливі прояви економічного насильства/булінгу покажуть схвальні відповіді на пункти: псування або відбирання майна, одягу, грошей, шкільного приладдя, особистих речей, телефонів тощо;*

- *можливі прояви дискримінації/булінгу покажуть схвальні відповіді на пункти: упереджене ставлення на підставі національності, статі, сексуальної орієнтації, зовнішнього вигляду, релігійної приналежності, наявності захворювання тощо;*

- *можливі прояви кібербулінгу покажуть схвальні відповіді на пункти: образливі дії, приниження стосовно вас у мережі Інтернет.*

11. Якщо ви зазнавали насильства у школі, в якому місці воно було скоєне?

Мета: виявити найнебезпечніше місце в школі для дитини.

12. Якщо ви зазнавали насильства, до кого зверталися за підтримкою?

Мета: з'ясувати, до кого учні/учениці готові (і чи готові взагалі) звернутися в разі ситуації насильства.

13. Якщо ви були свідком насильства, то які дії вчинили у відповідь?

Мета: з'ясувати, чи знають учні/учениці, до кого можуть звернутися в ситуації насильства, і скільки учнів/учениць готові реагувати на насильство.

З метою запобігання проявам насильства педагог/педагогиня має спрямовувати свою діяльність саме на роботу зі свідками насильства.

14. Ви були свідком насильства та не реагували на нього тому, що...

Мета: з'ясувати причини, через які учні/учениці не реагують на насильство.

Ствердна відповідь на пункти:

- *не було, до кого звернутися; боявся/боялася стати жертвою може свідчити, що учень/учениця відчуває безпорадність, розгубленість, страх; не знає, до кого можна звернутися;*

- *вважаю, що насильство можна застосовувати до інших; цей/ця учень/учениця на це заслуговує – може свідчити, що учень/учениця схильний/схильна до насильства;*

- *то не моя справа; з цим мають розбиратися дорослі, а не я; не думаю, що мої дії дали б якийсь результат – може свідчити, що учень/учениця не бажає брати на себе відповідальність, боїться; не володіє знаннями про прояви та наслідки насильства, не знає, до кого можна звернутися.*

15. Як часто ви були свідками/спостерігали насильство за останні кілька місяців/півроку?

Мета: виявити відсоток спостерігачів/спостерігачок/свідків насильства.

16. Яке насильство ви вчиняли до інших осіб?

Мета: з'ясувати види насильства в класі.

(Див. коментарі до запитання №10.)

17. Чи вчиняли ви за останні кілька місяців насильницькі дії щодо інших людей?

Мета: з'ясувати, скільки учнів/учениць можуть самоідентифікувати прояви насильницьких дій; зізнатися щодо скоєння насильства над іншим. Виявити відсоток потенційних кривдників/кривдниць.

Якщо буде отримано ствердні відповіді на пункти:

- це було один-два рази; це відбувається кілька разів на місяць; це відбувається кілька разів на тиждень; це відбувається щодня,

педагогу/педагогині необхідно звернутися до шкільного/шкільної психолога/психологині, соціального/соціальної педагога/педагогині з метою розробки подальших кроків щодо виявлення дитини/дітей кривдників/кривдниць та подальшої роботи з ними.

18. Якщо ви вчиняли насильство, то де саме і до кого?

(Див. коментарі до запитання №10.)

IV. ОНЛАЙН-ЗАНЯТТЯ ДЛЯ УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ «ПРОТИДІЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ ТА В ПОВОЄННИЙ ЧАС»

Тривалість онлайн-заняття: 60-70 хв.

Вік учасників і учасниць: 12-18 років.

Мета: опрацювати з учнями та ученицями алгоритми виявлення та реагування на випадки насильства над дітьми, з особливою увагою до домашнього насильства в умовах дистанційного навчання в період війни.

Питання для опрацювання

1. Як, на вашу думку, може проявитися домашнє насильство?
2. Особливості домашнього насильства в умовах війни.
3. Як діяти в ситуації домашнього насильства?
4. Діяльність Національної гарячої лінії для дітей та молоді.
5. Як підтримувати свій емоційний стан?

Програма онлайн-заняття

№	Тема	Форма роботи	Час
1.	Вступна частина. Знайомство. Цілі та завдання. Технічні вимоги до ведення онлайн-заняття.	Чат, інформаційне повідомлення тренера/тренерки.	5 хв
2.	Розуміння проявів насильства щодо дитини, зокрема домашнього насильства. Особливості вияву проблеми під час війни.		15 хв
2.1.	«Мозковий штурм» «Карта асоціацій».	Презентація.	
2.2.	Інформаційне повідомлення.	Презентація.	
3.	Ознаки та прояви домашнього насильства. Як війна впливає на збільшення випадків насильства.	Презентація.	15 хв
3.1.	Практична робота. Практичні вправи «Закріплення вмій ідентифікації ситуацій насильницької поведінки». Опрацювання історій.	Робота в групах, обговорення.	
4.	Алгоритми дій дитини в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання під час війни.	Презентація, індивідуальна робота, робота в групах; обговорення.	10 хв
4.1.	Інформація про Національну гарячу лінію для дітей та молоді	Відео «Перші ластівки».	
5.	Психоемоційна адаптація дітей в умовах дистанційного навчання під час війни.	Презентація, інформаційне повідомлення.	10 хв
6.	Підбиття підсумків онлайн-заняття.	Інтерактивна дошка ZOOM.	5 хв
			60 хв

Методичне забезпечення заходу

✓ Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти. Навч-метод посібник./ Андрєєнкова В., Байдик В., Войцях Т., Калашник О. К. та ін: ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.

URL: <https://la-strada.org.ua/download/zapobigannya-ta-protydiya-proyavam-nasylstva-diyal-nist-zakladiv-osvity-navchalno-metodychnyj-posibnyk>

Електронні ліфлети

☑ Алгоритми реагування педагогічними працівниками та перенаправлення ними дітей, постраждалих від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання під час війни.

URL: <https://la-strada.org.ua/download/algorytmy-reaguvannya-pedagogichnymy>

☑ Загальний алгоритм дій при потраплянні в ситуацію домашнього насильства (для дорослої особи)

URL: <https://la-strada.org.ua/download/zagalnyj-algorytm-dij-pry-potraplyanni-v-sytuatsiyu-domashnogo-nasylstva-dlya-dorosloyi-osoby>

☑ Алгоритми ваших дій в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання під час війни. Рекомендації для дітей та підлітків

URL: <https://la-strada.org.ua/download/algorytmy-vashyh-dij-v-sytuatsiyi-domashnogo-nasylstva-v-umovah-dystantsijnogo-navchannya-pid-chas-vijny-rekomendatsiyi-dlya-ditej-ta-pidlitkiv>

☑ Як батькам запобігти ризиків домашнього насильства щодо дітей в період війни

URL: <https://la-strada.org.ua/download/yak-batkam-zapobigty-ryzykiv-domashnogo-nasylstva-shhodo-ditej-v-period-vijny>

Текст онлайн-заняття

1. Вступна частина

Час: 5 хв.

До уваги ведучого/ведучої!

Перед початком онлайн-заходу необхідно підготувати й налаштувати все необхідне обладнання. За годину до майбутнього заходу його потрібно перевірити, провести пробний запуск, щоб переконатися, що з технічного боку все працює відмінно. Якщо плануєте використовувати гарнітуру (навушники), перевірте їхню справність (звук, мікрофон та ін.). Налаштуйте веб-камеру на рівні вашого обличчя, перевірте якість зображення.

Зверніть увагу на те, скільки осіб підключилося до вашого заняття, переконайтеся, що всі вони на зв'язку. Після цього налаштуйте аудиторію на роботу *та озвучте цілі, завдання*.

1.1. Знайомство

Ведучий/ведуча пропонує учасникам/учасницям представитися.

Це можна зробити за допомогою чату. Кожен/кожна пише ім'я та повідомляє, який заклад освіти представляє.

До уваги ведучого/ведучої!

Не чекайте, доки всі учасники/учасниці напишуть своє ім'я та заклад освіти, а одразу розпочинайте заняття. Потім ви зможете відслідкувати, хто і що написав у чат.

2. Розуміння проявів насильства щодо дитини, зокрема домашнього насильства

Час: 15 хв.

2.1. «Мозковий штурм» «Карта асоціацій»

Запитання для інтерактивного обговорення

- Як, на вашу думку, може виявлятися домашнє насильство?
- Між ким, на вашу думку, може проявлятися домашнє насильство?

Важливо!

Важкий емоційний та психологічний стан дорослих, спричинений війною, НЕ ВИПРАВДОВУЄ домашнє насильство над дітьми!

Дистанційне навчання під час війни може породжувати/супроводжуватися підвищенням агресії батьків до дітей і, навпаки, – дітей до батьків, сестер, братів та інших родичів і, як наслідок, – **домашнє насильство**.

2.2. Визначення домашнього насильства. Суб'єкти домашнього насильства

Інформаційне повідомлення

Домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність):

- *фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства,*
- які вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання,
- або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям,
- або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних стосунках чи у шлюбі між собою,
- незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа;
- *а також це погрози вчинення таких діянь.*

(Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»)

Важливо!

Дитина, яка постраждала від домашнього насильства, –

- особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства в будь-якій формі
- **або стала свідком (очевидцем/очевидицею) такого насильства.**

Дитина-кривдник/кривдниця – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство в будь-якій формі.

Ситуації домашнього насильства, коли дитина може бути постраждалою особою:

- насильство між подружжям;
- насильство між колишнім подружжям;
- насильство між нареченими;
- від матері (батька) до дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
 - від осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в шлюбі між собою;
 - від батьків (матері, батька);
 - від діда (баби);
 - прадіда (прабаби);
 - вітчима (мачухи);
 - між рідними братами та сестрами;
 - між двоюрідними братами та сестрами;
 - від інших родичів: дядька (тітки), двоюрідного діда (баби);
 - від опікунів, піклувальників;
 - від прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів/виховательок.

Важливо!

Діти так само можуть скоювати домашнє насильство щодо вищезазначених осіб. Тоді це – дитина-кривдник/кривдниця.

2.3. Інформаційне повідомлення

Домашнє насильство може проявлятися, коли батьки, сестри, брати, тітка, дядько, бабуся, дідусь або інші родичі вчиняють до вас такі дії:

- штовхають;
- хапають за руки або інші частини тіла;
- дають ляпаси;
- викручують руки;
- смикають за волосся;
- ставлять синці;
- принижують;
- залякують;
- псують, ховають ваші особисті речі;
- словесно ображають;
- позбавляють їжі, одягу та іншого майна або коштів;
- примушують виконувати важку непосильну роботу;
- ви є свідками постійних сварок, бійок між батьками, родичами;
- постійно обмежують у спілкуванні з іншими дітьми;
- сексуальні домагання;
- присутність під час постійних сварок, бійок між батьками, родичами вчиняють інші дії, що вам шкодять або завдають страждань;

- вчиняють інші дії, які завдають вам біль та тілесні ушкодження;
- тощо.

До уваги ведучого/ведучої!

Наголосіть на тому, що насильство – це дії, спрямовані проти волі людини. Але в ситуації насильства щодо дитини згода та воля дитини не є виправданням насильства.

3. Ознаки та прояви домашнього насильства. Практична робота.

Практична справа «Закріплення умінь ідентифікації ситуацій насильницької поведінки»

Мета: сформувати в учасників і учасниць вміння ідентифікувати ситуації домашнього насильства щодо дітей в умовах дистанційного навчання.

Час: 20 хв.

Інформаційне повідомлення

Ми сьогодні поговоримо про те, як вам протистояти насильству. Чому це для вас важливо? Бо насильство може спричинити негативні наслідки: тілесні ушкодження, стрес, депресію, викликати страх, тривогу тощо.

Пропонуємо вам опрацювати ситуації, які надійшли на Національну гарячу лінію для дітей та молоді.

Хід проведення практичної роботи

1. Ведучий/ведуча розподіляє опис ситуації між учасниками/учасницями тренінгу. Наприклад, у тренінгу бере участь за онлайн-списком 20 осіб. Таким чином, ведучий/ведуча дає завдання опрацювати ситуацію №1 першій 5-ці за списком в індивідуальному порядку; ситуацію №2 – другій 5-ці і далі. Ведучий/ведуча просить учасників і учасниць виконати завдання на аркушиках.

Завдання

Опрацювати відповідну ситуацію та відповісти на запитання.

- Чи можна визначити дану ситуацію як домашнє насильство?
- За якими проявами ви зрозуміли, що ситуація є домашнім насильством?
- Хто вчиняє насильство і стосовно кого?

2. Презентація напрацювань

Ведучий/ведуча пропонує дати відповіді за власним бажанням на запитання/прокоментувати певну ситуацію учасникам/учасницям.

3. Колективне обговорення

Ведучий/ведуча після презентації кожної відповіді виводить на слайд із ситуацією та з правильними відповідями на запитання, які всі колективно обговорюють.

Потому ведучий/ведуча робить висновок у відповідь на запитання «*З кого треба розпочинати, щоб зменшити прояви насильства?*» (можна запропонувати учасникам/учасницям висловити свою думку через мікрофон або написати в чат).

Ведучий/ведуча підводить дітей до відповіді, що треба розпочинати з себе.

Історії для опрацювання

1. Антоніні 37 років, її синові Ромку – 13. Зранку 24 лютого, як і мільйони людей по всій Україні, вони прокинулися від вибухів та зрозуміли: розпочалася війна. Її співмешканець Андрій запропонував поїхати разом із сином в село до його батьків у Кіровоградську область. Перші два дні в будинку в селі все було нормально. А потім батьки Андрія та він сам різко змінилися. Все розпочалося з дорікань щодо їжі. Андрій та його батьки почали постійно робити зауваження Ромкові, а згодом і Антоніні, що вони забагато їдять. Забороняли їм виходити з дому, не давали поговорити вдвох. Андрій не давав Антоніні працювати та забирав у неї телефон і ноутбук, коли у неї були робочі дзвінки. Батьки Андрія також постійно принижували та погрожували Антоніні та її сину. Одного разу Андрій почав кричати та штовхати Антоніну, а потім схопив Ромка за капюшон, повалив на землю та почав бити ногами.

2. На Національну гарячу лінію для дітей та молоді надійшов дзвінок від Аліни, яка зателефонувала з приводу ситуації зі своїм неповнолітнім сином Мироном. Жінка розповіла, що після того, як в країні оголосили воєнний стан, вони нікуди з міста не поїхали, тому що не було до кого. У місті постійно чути звуки сирен, вибухи, постріли, хлопець та мати бігають у підвал. Аліна втратила роботу та економить гроші, щоб надовше їй з сином вистачило. Мирон став дуже агресивним, звинувачує матір у тому, що вона не може йому забезпечити спокійне життя та грошей на речі, які йому необхідні. Хлопець почав вимагати гроші у матері, при цьому ображає та застосовує до неї фізичну силу.

3. Через війну в Україні вся сім'я Петрових виїхала за кордон зі своїми родичами. У стані стресу та агресії від безсилля мати постійно кричить на старшу доньку, забороняє користуватися телефоном, постійно обмежує в спілкуванні з друзями та татом, який залишився на Батьківщині. За кордоном мати влаштувалася на роботу прибиральницею. Вона щодня примушує дівчину до тяжкої праці прибиральниці, бо ще доглядає молодшого сина. При цьому матір може дати ляпаса доньці за те, що та відмовляється виконувати цю роботу.

4. Софія та Дарина – сестри. Софія студентка 1 курсу, а Даринка – школярка. На час війни Софія повернулася з гуртожитку додому. І тепер дівчатам доводиться ділити одну кімнату на двох. Софія постійно спілкується зі своїми друзями по телефону у спільній кімнаті. Софію дратує, що молодша сестра своєю присутністю весь час заважає говорити їй по телефону та стусанами й лайливими словами виганяє її.

До уваги ведучого/ведучої!

Ви можете обрати ситуації для опрацювання на власний розсуд.

4. Алгоритми дій дитини в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання під час війни

Метод роботи: інформаційне повідомлення, обговорення.

Час: 15 хв.

Рекомендації «Алгоритми дій дитини в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання під час війни»

У будь-якому випадку насильства або погрози його вчинення **не мовчіть, звертайтеся по допомогу!**

I. Якщо ти потрапив/потрапила в ситуацію насильства або скоїв/скоїла насильство, або став/стала свідком,

звернися до будь-кого зі списку, поданого нижче:

- на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Інстаграм – childhotline_ua ; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово);
- поліції за номером 102;
- дорослих, кому ти довіряєш: працівників/працівниць закладу освіти, де ти навчаєшся; старших брата/сестри, інших родичів, сусідів;
- інших осіб, кому довіряєш.

Якщо ти перебуваєш за кордоном,

звернися до будь-кого зі списку, розміщеного нижче:

- На Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номером 116 111 (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, консультації українською мовою). Лінія працює в країнах: Естонія, Данія, Кіпр, Азербайджан, Іспанія, Словаччина, Словенія, Сербія, Румунія, Португалія, Польща, Молдова, Мальта, Литва, Латвія, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Болгарія, Хорватія, Албанія;
- на Національну гарячу лінію для дітей та молоді, яка працює в Україні, через соціальні мережі (конфіденційно, цілодобово): Інстаграм – childhotline_ua; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine;
- поліції за єдиним номером служби екстреної допомоги 112 (для країн Європейського Союзу та деяких інших європейських країн: Австрії , Бельгії, Болгарії, Великої Британії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Іспанії, Італії, Кіпру, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Швеції);
- дорослих, кому ти довіряєш: працівників/працівниць закладу освіти, де ти навчаєшся; старших брата/сестри, інших родичів, сусідів/сусідок;
- інших осіб, кому довіряєш.

II. Якщо ситуація насильства є критичною – ти відчуваєш загрозу своєму життю та здоров'ю, тобі необхідно:

- знайти безпечне місце: або в помешканні, де ти перебуваєш, або залишити помешкання (вибігти з нього, за можливості взяти з собою необхідні речі) та звернутися по допомогу до сусідів/сусідок, родичів, друзів, просто перехожих;
- зателефонувати поліції за номером 102 та/або на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Інстаграм – childhotline_ua; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово).

III. Якщо насильство перебуває ще на початковому етапі та має незначні наслідки для тебе:

- ти розумієш, що людина, яка вчиняє насильство щодо тебе, готова до спілкування і не завдасть тобі більшої шкоди, спробуй з нею поспілкуватися за допомогою «Я – твердження». Перед тим, як спілкуватися з цією людиною, поміркуй та склади свою розмову, дотримуючись алгоритму в прикладі, поданому нижче;
- по тому, як ти продумав/продумала розмову, постав запитання, звертаючись до цієї людини: «Чи можеш ти мене зараз вислухати?» Якщо ти отримаєш позитивну відповідь, розпочни розмову.

Приклад «Я – твердження»

Коли я (описати ситуацію або поведінку людини).

Мамо, тато..., ти/ви на мене кричите, даєте ляпаса, звертаєтеся лайливими словами, забороняєте спілкуватися з друзями/подругами тощо,

Я відчуваю...(власні почуття та переживання щодо ситуації).

Я переживаю біль, страх, тривогу, хвилювання, погано сплю, відчуваю занепокоєння, плачу тощо,

Тому що... (пояснення, чому дії співрозмовника/співрозмовниці викликають такі емоції, висловлення власних інтересів).

Тому що мені це неприємно. Я прошу вас почути мене та не вчиняти до мене такі дії.

Ось чому я хочу/бажаю/хотів/хотіла б... (бажані зміни в діях співрозмовника/співрозмовниці).

Ось чому я хотіла/хотів би виробити спільні правила спілкування, щоб ми чули одне одного та уникали неприємних ситуацій в нашій сім'ї.

До уваги ведучого/ведучої!

Підсумуйте: у будь-якому випадку насильства або погрози його вчинення **не мовчіть, звертайтеся по допомогу!**

До уваги ведучого/ведучої!

- 1.Оберіть одну історію та опрацюйте на загал Алгоритм дій дитини.
2. Виконайте зі своїм/своєю тренером/тренеркою приклад «Я-твердження», а потім запропонуйте учасникам/учасницям також зробити це на власне бажання.

Після опрацювання рекомендацій пропонуємо переглянути відеоролик «Національна дитяча гаряча лінія» URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kCtr0Df8ImU>

5. Психоемоційна адаптація дітей в умовах дистанційного навчання.

Самодопомога щодо регуляції чи відновлення емоційної рівноваги

До уваги ведучого/ведучої!

Дане питання можна опрацювати під час окремого вебінару або імплементувати в момент опрацювання інших питань вебінару.

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: презентація.

Інформаційне повідомлення!

У стресовій ситуації людина переживає інтенсивні емоції різного забарвлення, переважно негативного. Їх складно контролювати і це зумовлює великий ризик або самому стати жертвою насильства, або стати кривдником/кривдницею. Саме тому важливо вчитися аналізувати, яку саме емоцію ви зараз відчуваєте, чому вона у вас виникла. А також вчитися контролювати та регулювати свої емоції.

Стрес (від англ. stress – напруга, тиск) – неспецифічна реакція організму у відповідь на дуже сильну дію (подразник) зовні, що перевищує норму, а також відповідна реакція нервової системи.

Стрес як особливий психофізіологічний стан **забезпечує захист організму від загрозливих та руйнівних впливів, як психічних, так і фізичних.**

До уваги ведучого/ведучої!

Тренер/тренерка ознайомлює учасників/учасниць і опрацьовує з ними практично кілька методик і технік емоційної саморегуляції, які можна застосувати в умовах дистанційного спілкування.

Вправи, які допоможуть вийти зі стану стресу

Швидка допомога у стані стресу:

- не ухвалюйте жодних поспішних рішень;
- порахуйте до 10;
- займіться своїм диханням: глибокий вдих-видих впродовж 8-10 хв з поступовим уповільненням темпу дихання.

I. Дихальні вправи

Дихання за квадратом

Мета: швидке зняття емоційно-м'язових наслідків стресу.

Інструкція. Зробити вдих, рахуючи від 1 до 4, затримати дихання на 1-4, потім зробити видих на 1-4, знову затримати дихання на 1-4. Подихайте так не менше 3-4 циклів, за потреби – до 10 циклів. Тіло поступово звільняється від затисків, емоційний стан врівноважується.

Дихальна техніка «Випусти пару»

Мета: стабілізація емоційного стану, регулювання/зниження інтенсивності емоцій негативного забарвлення.

Інструкція. Уявіть, що ви чайник, який кипить. Зробіть глибокий вдих ротом, надуйте щоки. Подихайте короткими ривками через ніс (до 5 коротких видихів) «пари». Повторіть вправу 3-5 разів.

II. Вправи, які допоможуть відволіктися, переключитися

- ☑ Пустіть прохолодну або теплу воду собі на руки. Бажано, щоб вода стікала по руках від ліктів донизу.
- ☑ Умийтеся холодною або прохолодною водою.
- ☑ Помийте руки з милом.
- ☑ Візьміться руками за крісло/стілець, на якому ви сидите, настільки міцно, наскільки зможете. Коли відчуєте болісну напругу в руках, різко послабте потуги.

☑ Стисніть кулаки настільки міцно, наскільки зможете. Тримайте 5-6 секунд, потім різко розслабте пальці. Повторіть вправу до 10 разів.

☑ Втисніть п'яти в підлогу, буквально «заземливши» їх. Зверніть увагу на напруження, зосереджене у ваших п'ятах, коли ви це робите. Через 5-6 секунд розслабте ноги. Повторіть вправу до 10 разів.

☑ Пострибайте на місці.

☑ Зверніть увагу на ваше тіло: вагу вашого тіла на стільці; поворухіть великими пальцями на ногах; відчуйте стілець/крісло, на якому ви сидите, – де і як він тисне на ваше тіло...

☑ Потягніться. Покрутіть головою. Випростайте пальці на руках і ногах.

☑ Пройдіться повільно; концентруйтеся на кожному кроці, кажучи «ліва» або «права».

☑ З'їжте щось, детально описуючи самому/самій собі смаки.

☑ Торкайтеся різних предметів навколо: ручок, ключів, вашого одягу, стін тощо. Концентруйтеся на різниці відчуттів при дотику до цих предметів.

III. Психо-м'язові вправи

«Гора з плечей»

Необхідний час: 3 с.

Інструкція. Виконується стоячи, можна на ходу. Максимально різко підняти плечі, широко розвести їх назад і опустити. Повторити не менше 6 разів. Такою повинна бути постійно ваша постава. Зменшиться напруга та підвищиться ваша впевненість у собі.

«Долоні»

Інструкція. Тріть долоні одну об одну, поки не з'явиться тепло. Це енергія сили. Далі «вмийтеся» долонями, посмикайте пальцями мочки вух, потріть вуха. Оразу відчуєте приплив сил.

Підбиття підсумків. Зворотний зв'язок. Питання та відповіді

До уваги ведучого/ведучої!

Наприкінці заняття підсумуйте обговорені питання та зробіть висновки. Виділіть час на запитання слухачів/слухачок, які накопичилися під час онлайн-заходу.

Для отримання зворотного зв'язку користуйтеся Інтерактивною дошкою Zoom. Подякуйте учасникам і учасницям за участь у заході.

У. ОНЛАЙН-ЗАНЯТТЯ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ/ПЕДАГОГІНЬ «ПРОТИДІЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПЕРІОД ВІЙНИ ТА В ПОВОЄННИЙ ЧАС»

Мета: опрацювати питання/надати знання ідентифікації та реагування на випадки насильства, з особливою увагою до домашнього насильства щодо дитини в умовах дистанційного навчання в період війни.

Тривалість вебінару – 90-100 хв.

Методичне забезпечення заходу⁹

Завдання:

- формування розуміння особливостей насильства щодо дітей, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни;
- формування навичок ідентифікації дітей, які постраждали від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни;
- опрацювання алгоритмів реагування, виявлення потреб та перенаправлення дітей, які постраждали від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни.

Питання для опрацювання

1. Актуальність домашнього насильства в умовах дистанційного навчання в період війни.
2. Ідентифікація та самоідентифікація випадків насильства щодо дітей, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни.
3. Алгоритми реагування педагогічних працівників/працівниць і перенаправлення дітей, які постраждали від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни.

Програма онлайн-заняття

№	Тема	Форма роботи	Роздатковий матеріал	Час
1.	Вступна частина. Знайомство. Цілі та завдання.	Чат. Інформаційне повідомлення.	Презентація.	10 хв
2.	Актуальність домашнього насильства в умовах дистанційного навчання в період війни.	«Мозковий штурм» «Які є виклики для дітей?», «Які є виклики для батьків?», «Які є виклики для педагогів/ педагогинь?». Інформаційне повідомлення.	Презентація.	10 хв

⁹ Перелік розташований в розробці даного посібника «Онлайн-заняття для учнів і учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та повоєнний час»»

№	Тема	Форма роботи	Роздатковий матеріал	Час
3.	Ідентифікація та самоідентифікація випадків насильства щодо дітей, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни.			
3.1.	Визначення домашнього насильства. Суб'єкти домашнього насильства.	Інформаційне повідомлення	Презентація.	5 хв
3.2.	Що може спричиняти домашнє насильство в умовах дистанційного навчання під час війни (причини, привід)?	«Мозковий штурм». Обговорення.		10 хв
4	Алгоритми реагування педагогічних працівників/ працівниць і перенаправлення дітей, що постраждали від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання в період війни.			
4.1.	Ознаки та прояви домашнього насильства. Алгоритми дій педагогів/ педагогинь.	Інформаційне повідомлення. Індивідуальна робота.	Роздатковий матеріал, ліфлет для педагогів.	5 хв
4.2.	Алгоритми дій дитини в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання.	Індивідуальна робота.	Роздатковий матеріал, ліфлет для педагогів/ педагогинь.	10 хв
4.3.	Практична робота. Опрацювання історій.	Робота в 4 групах, обговорення.	Роздатковий матеріал, презентація.	30 хв
5.	Підбиття підсумків.			

Текст онлайн-заняття

1. Вступна частина

Час: 10 хв.

Знайомство учасників/учасниць за допомогою чату.

Оголошення мети та завдання.

2. Актуальність домашнього насильства в умовах дистанційного навчання під час війни

Час: 10 хв.

2.1. «Мозковий штурм»

- У чому актуальність домашнього насильства в умовах війни?
- Як війна впливає на прояви домашнього насильства?
- Чому дитина потребує ще більшого захисту від домашнього насильства під час війни?

До уваги ведучого/ведучої!

«Мозковий штурм» можна провести як за допомогою чату, так і запропонувати учасникам/учасницям обговорити варіанти вголос.

Можливі варіанти відповідей на запитання «Які є виклики дистанційного навчання в умовах війни для дітей?»:

- відсутність технічних засобів навчання;
- зменшена рухова активність та багато енергії, яка не має звичного вивільнення;
- агресія з боку батьків та інших членів родини;
- необхідність опрацьовувати багато навчального матеріалу самостійно;
- ізоляція, замкнений простір, спілкування переважно онлайн тощо.

Можливі варіанти відповідей на запитання «Які є виклики для батьків від дистанційного навчання дітей в умовах війни?»:

- конфлікти з дітьми, батьки не знають, як пояснити та виконати завдання;
- відсутність попереднього досвіду;
- різниця поглядів, вимог і потреб;
- стрес, перенавантаження, невизначеність, емоційна нестабільність;
- налагодження режиму, зручного для роботи всіх членів сім'ї;
- дефіцит особистого простору (особливо в сім'ях ВПО);
- відсутність поблизу родичів, до яких можна звернутися по допомогу тощо.

Спільні виклики дистанційного навчання для батьків та дітей:

- самодисципліна та самоорганізація.

Які є виклики дистанційного навчання дітей в умовах війни для освітян?

2.2. Інформаційне повідомлення тренера/тренерки

Як війна впливає на прояви насильства? Актуальність, особливості та масштаби

На жаль, і сьогодні, під час воєнних дій, домашнє та/або ґендерно зумовлене насильство нікуди не зникає, а часто кількість постраждалих лише збільшується.

Війна, як і будь яка екстремальна ситуація, загострює проблеми людей, які існували й раніше. Зокрема це стосується домашнього насильства.

Домашнє насильство під час війни – поширене явище, яке стає ще небезпечнішим, ніж за мирного часу. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти вихід – вони часто обмежені в пересуванні, їм нема в кого попросити допомоги, вони ще більше залежать від кривдників/кривдниць.

Кривдник/кривдниця завжди залишається таким/такою, незалежно від ситуації, у якій перебуває. Домашнє насильство не можна виправдати за жодних умов.

Насильство завжди є умисним, завдає шкоди, порушує права та свободи людини, а головне – кривдник/кривдниця має значну перевагу.

За даними Національної поліції України, за січень-травень 2023 р. зареєстровано 148 095 заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством (за весь 2022 р. надійшло 244 381 тис. заяв). За статистикою, найбільше до поліції з повідомленнями про домашнє насильство зверталися жінки – 79%; від дітей – 4 855 таких звернень.

За інформацією Національної гарячої лінії для дітей та молоді, за 2022 р. надійшло 178 637 звернень (за період 24 лютого-31 грудня 2022 р. отримано 159 130 звернень), із них щодо насильства та жорстокого поводження з дітьми 18 578, булінгу – 3 215, дискримінації – 536.

За I квартал 2023 р. ця гаряча лінія отримала 29 154 звернень, із них щодо насильства та жорстокого поводження з дітьми 2 624, булінгу – 583, дискримінації – 87.

3. Ідентифікація та самоідентифікація випадків насильства щодо дітей, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання під час війни

3.1. Визначення домашнього насильства. Суб'єкти домашнього насильства

Час: 3 хв.

Необхідні матеріали: презентація.

Форма роботи: інформаційне повідомлення тренера/тренерки.

Інформаційне повідомлення тренера/тренерки!

Всі норми національного законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству є чинними.

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
- Закон України «Про освіту».
- Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (Указ Президента України від 25 травня 2020 р. №195/2020).
- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (постанова КМУ від 22 серпня 2018 р. №658).
- Постанова КМУ «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» від 1 червня 2020 р. №585.
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» від 2 жовтня 2018 року №1047.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» від 24 лютого 2023 р. №174-р <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-natsionalnoi-stratehii-rozbudovy-bezpechnoho-i-zdorovoho-osvitnoho-seredovishcha-u-novii-ukrainskii-shkoli-na-2023-rik-i240223-174>
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» від 7 квітня 2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
- Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (постанова КМУ від 24 лютого 2021 р. № 145). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>
- Інші нормативно-правові документи.

Домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність)

- фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру,
- що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання,
- або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям,
- або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних стосунках чи у шлюбі між собою,
- незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа,
- а також погрози вчинення таких діянь.

(Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».)

Важливо!

Дитина, яка постраждала від домашнього насильства –

- особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства в будь-якій формі
- або стала свідком (очевидцем) такого насильства;

Дитина-кривдник/кривдниця – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство в будь-якій формі.

Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству
Ситуації домашнього насильства, коли дитина може бути постраждалою особою:

- насильство між подружжям;
- насильство між колишнім подружжям;
- насильство між нареченими;
- від матері (батька) до дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- від осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою;
- від батьків (мати, батько);
- від діда (баби);
- прадіда (прабаби);
- вітчима (мачухи);
- між рідними братами та сестрами;
- між двоюрідними братами та сестрами;
- від інших родичів: дядька (тітки), двоюрідного діда (баби);
- від опікунів, піклувальників;
- від прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів.

Важливо!

Діти так само можуть скоювати домашнє насильство щодо вищезгаданих осіб. Тоді це – дитина-кривдник/кривдниця.

3.2. «Мозковий штурм»

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: РР презентація.

Питання для опрацювання¹⁰

Що може призводити до домашнього насильства в умовах дистанційного навчання в період війни (причини, привід)?

До уваги тренера/тренерки!

Важкий емоційний та психологічний стан дорослих, спричинений війною, не виправдовує домашнього насильства над дітьми!

«Мозковий штурм» можна провести як за допомогою чату, так і запропонувати учасникам/учасницям обговорити варіанти вголос.

4. Алгоритми реагування педагогічних працівників/працівниць та перенаправлення дітей, які постраждали від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання під час війни

До уваги тренера/тренерки!

Опрацюйте з учасниками/учасницями

Роль педагогів у реагуванні на випадки насильства над дітьми

- Бути небайдужими та спостережливими.
- Мати здатність вчасно помітити тривожні симптоми в поведінці та настроях дітей.
- При спілкуванні з батьками щодо стану навчання дітей, надавайте таку інформацію, яка не спричинить агресію батьків стосовно дитини.
- Правильно відреагувати на факт домашнього насильства, враховуючи найкращі інтереси дітей: вести спілкування з батьками/особами, які перебувають із дітьми, не через звинувачення батьків, а з метою прояснити ситуацію в родині та з'ясувати, чим можна допомогти дитині та родині. Поставити запитання: «Як справи у дитини? Яка ситуація з навчанням дитини? Як ви відчуваєтеся?» тощо.

Важливо!

Шановні педагоги/педагогині, якщо ви розумієте, що не в змозі провести кваліфіковану бесіду з дитиною, батьками, спочатку самі зверніться за консультацією до фахівців/фахівчинь (психолога/психологині, соціального/соціальної педагога/педагогині, інших), а вже потім спілкуйтеся з батьками та дитиною. Або переадресуйте таке спілкування до відповідних спеціалістів.

¹⁰ Більше інформації розміщено в навчально-методичному посібнику «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» – <https://ukraine.learningpassport.unicef.org/learner#/course/38/item/235>

4.1. Ідентифікація дитини, яка постраждала від домашнього насильства

- *Індивідуальна робота (10-15 хв).*

Тренер/тренерка пропонує завдання учасникам/учасницям.

Завдання

1. Опрацювати текст Додатку 1 «Як педагог/педагогиня може виявити домашнє насильство над дитиною в умовах дистанційного навчання під час війни?»
2. Скласти алгоритм/план спілкування з батьками/офіційними представниками/представницями дитини у випадку домашнього насильства або загрози його вчинення.
 - *Колективне обговорення (10 -15 хв).*

Додаток 1

ЯК ПЕДАГОГ/ПЕДАГОГІНЯ МОЖЕ ВІЯВИТИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО НАД ДИТИНОЮ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

У виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників/працівниць закладу освіти, їхнє уважне ставлення до учасників/учасниць освітнього процесу і здатність вчасно помітити тривожні симптоми в поведінці та настроях дітей.

Під час проведення онлайн-занять педагог/педагогиня бачить або чує, що:

Батьки або інші члени сім'ї:

☑ застосовують до дитини штовхання, хапання, ляпаси; побиття, стусани, укуси; викручування рук; смикання волосся; словесні образи, погрози, приниження; крики; залякування тощо;

- ☑ перешкоджають у спілкуванні з однолітками;
- ☑ перешкоджають участі дитини в онлайн-занятті;
- ☑ псують навмисно улюблені іграшки, особисті речі дитини;
- ☑ не годують дитину;
- ☑ примушують виконувати непосильну для дитини роботу; змушують виконувати роботу замість відвідування онлайн-занять;
- ☑ сваряться, б'ються між собою;
- ☑ тощо.

Дитина:

- ☑ скаржиться на вищезгадані прояви щодо неї з боку батьків або інших членів сім'ї, родичів;
- ☑ виявляє впродовж одного або кількох занять різку зміну звичної для неї поведінки;
- ☑ уникає контактів із однолітками та педагогами/педагогинями, не виходить на зв'язок або змінила стиль спілкування;
- ☑ виявляє страх перед появою батьків, інших членів сім'ї;
- ☑ проявляє насильство, агресивну поведінку до інших;
- ☑ має тілесні ушкодження, синці, намагається приховати травми та обставини їхнього отримання під час онлайн-спілкування;
- ☑ заплакана, відлюдкувата, тривожна, боязка, відмовляється вмикати камеру та мікрофон;

- ☑ має поганий вигляд, скаржиться на погане самопочуття;
- ☑ демонструє втрату інтересу до навчання та іншої діяльності;
- ☑ інші незвичні для віку дитини фізичні ознаки (видимі та невидимі), а також психологічні та поведінкові прояви, які можуть свідчити про насильство щодо дитини тощо.

Ці прояви у поведінці та видимі ознаки можуть сигналізувати, що дитина потерпає від будь-якої форми насильства або є загроза його вчинення.

Цей список не є вичерпним, але багато з цих ознак є специфічними для ситуації, пов'язаної з насильством.

Однак за наявності цих ознак педагогу/педагогині спільно з психологом/психологинею закладу освіти необхідно з'ясувати їхні причини – довірливо та конфіденційно поспілкуватися з учнем/ученицею, його/її батьками, друзями/подругами та зробити це максимально тактовно, щоб своїми діями не погіршити його/її стан, не завдати додаткової травми.

4.2. Алгоритми реагування педагогічних працівників/працівниць та перенаправлення дітей, які постраждали від насильства, з особливою увагою до домашнього насильства, в умовах дистанційного навчання під час війни

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: презентація.

Форма роботи: інформаційне повідомлення тренера/тренерки.

Додаток 2

АЛГОРИТМИ РЕАГУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ/ПРАЦІВНИЦЬ ТА ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА, З ОСОБЛИВОЮ УВАГОЮ ДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

При отриманні інформації/повідомлення або/та в ситуації особистого виявлення випадку домашнього насильства або загрози його вчинення:

- передайте інформацію для подальшого реагування керівнику/керівниці закладу та/або уповноваженій особі;
- якщо дитина перебуває за кордоном, треба діяти, виходячи з її найкращих інтересів з урахуванням подальшого забезпечення її безпеки: зауважити, з ким дитина перебуває за кордоном; хто є кривдником/кривдницею; з ким і де дитина може залишитися, якщо перебуває за кордоном лише з особою, яка скоїла домашнє насильство. Якщо ситуація контрольована, поспілкуватися з дорослими, з якими перебуває дитина;
 - зберігайте спокій, налаштуйтеся на спілкування з дитиною;
 - оцініть стан дитини;
 - забезпечте організацію надання медичної допомоги (в разі потреби):
 - дізнайтеся адресу місця перебування дитини;
 - викличте швидку допомогу за номером 103; за єдиним номером служби екстреної допомоги – 112 (для країн Європейського Союзу та деяких інших європейських країн: Австрії, Бельгії, Болгарії, Великої Британії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Іспанії, Італії, Кіпру, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Швеції).

- Не залишайте дитину на самоті:
 - зателефонуйте дитині або вийдіть на зв'язок через соціальні мережі;
 - дізнайтеся, чи є ще хтось вдома із дорослих. Якщо так, запитайте, чи може дитина довіритись цій людині. Якщо поряд із дитиною перебуває лише кривдник/кривдниця, запропонуйте знайти безпечне місце для спілкування;
 - будьте на зв'язку до моменту, доки не переконаєтесь, що дитина в безпеці;
 - у разі потреби зателефонуйте до поліції за номером 102; за єдиним номером служби екстреної допомоги – 112 (для країн Європейського Союзу та деяких інших європейських країн).
- Заспокойте дитину:
 - запропонуйте випити склянку води та глибоко подихати тощо;
 - запитайте про емоційний та фізичний стан дитини: «Що сталося?», «Як ти почуваєшся?», «Що я можу зараз для тебе зробити?»
- Підтримайте та схваліть той факт, що дитина до вас звернулася та розповіла про ситуацію.
 - Можете поспілкуватися з постраждалою дитиною, дотримуючись алгоритму ведення діалогу з дитиною, яка потрапила в ситуацію насильства або загрозу його вчинення¹¹.
 - Можете провести бесіду з учасниками/учасницями ситуації: з дітьми-свідками (спостерігачами/спостерігачками), дитиною кривдником/кривдницею, дотримуючись відповідних правил спілкування¹².
 - Можете провести бесіду з батьками дитини.
 - Також у ситуації домашнього насильства можна звернутися для отримання консультацій юристів/юристок, психологів/психологинь та соціальних працівників/працівниць на:
 - Національну гарячу лінію для дітей та молоді за телефонами 116 111 з мобільних або 0800 500 225 зі стаціонарних (цілодобово), через соціальні мережі: Інстаграм – childhotline_ua; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine. Лінія є безкоштовною, анонімною та конфіденційною;
 - Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації за тел. 0 800 500 335 або 116 123 з мобільних або стаціонарних цілодобово (безкоштовно, анонімно, конфіденційно);
 - Гарячу лінію для осіб, які постраждали від домашнього насильства, що створена на базі Урядового контактного центру за номером 15-47. Сервіс цілодобово доступний, дзвінки є безкоштовними зі стаціонарних та мобільних телефонів, анонімними та конфіденційними.

4. Практикум «Алгоритми дій дитини в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання»

4.1. Індивідуальна робота. Колективне обговорення

Час: 10 хв.

Необхідні матеріали: презентація з завданням; Додаток 3.

Тренер/тренерка ставить завдання учасникам/учасницям.

Завдання: опрацювати текст Додатку 3.

¹¹ 2 Матеріал розміщено в ліфлеті «Як уберегти дитину від насильства? Рекомендації для педагогів», <https://cutt.ly/lyPXMPe> та навчально-методичному посібнику «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти»

¹² <https://cutt.ly/lyPXMPe>

Додаток 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ «АЛГОРИТМИ ДІЙ ДИТИНИ В СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ»

I. Якщо ти потрапив/потрапила в ситуацію насильства, або скоїв/скоїла насильство, або став/стала свідком:

звернися до будь-кого з наступного списку:

- на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Інстаграм – childhotline_ua; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово);
- поліції за номером 102;
- дорослих, яким ти довіряєш, – працівників/працівниць закладу освіти, де ти навчаєшся; старших брата/сестри, інших родичів, сусідів;
- іншим особам, кому довіряєш.

Якщо ти перебуваєш за кордоном

звернися до будь-кого зі списку нижче:

- на дитячу гарячу лінію за номером 116 111 (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, консультації українською мовою). Лінія працює в країнах: Естонія, Данія, Кіпр, Азербайджан, Іспанія, Словаччина, Словенія, Сербія, Румунія, Португалія, Польща, Молдова, Мальта, Литва, Латвія, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Болгарія, Хорватія, Албанія;
- на Національну гарячу лінію для дітей та молоді, яка працює в Україні, через соціальні мережі (конфіденційно, цілодобово): Інстаграм – childhotline_ua; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine;
- поліції за єдиним номером служби екстреної допомоги – 112 (для країн Європейського Союзу та деяких інших країн Європи: Австрії, Бельгії, Болгарії, Великої Британії, Греції, Данії, Естонії, Ірландії, Іспанії, Італії, Кіпру, Латвії, Литви, Люксембургу, Мальти, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Швеції);
- дорослих, яким ти довіряєш: працівників/працівниць закладу освіти, де ти навчаєшся; старших брата/сестри, інших родичів, сусідів;
- інших осіб, кому довіряєш.

II. Якщо ситуація насильства є критичною – ти відчуваєш загрозу своєму життю та здоров'ю, тобі необхідно:

- знайти безпечне місце в помешканні, де ти перебуваєш, або залишити помешкання (вибігти з нього, за можливості взяти з собою необхідні речі) та звернутися по допомогу до сусідів, родичів, друзів, просто перехожих;
- зателефонувати поліції за номером 102 та/або на Національну гарячу лінію для дітей та молоді за номером 0-800-500-225 або 116 111; через соціальні мережі: Інстаграм – childhotline_ua; Телеграм – CHL116111; Фейсбук – @childhotline.ukraine (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно, цілодобово).

III. Якщо насильство ще перебуває на початковому етапі і має незначні наслідки для тебе:

- ти розумієш, що людина, яка вчиняє насильство щодо тебе, готова до спілкування і не завдасть тобі більшої шкоди, спробуй з нею поспілкуватися за допомогою «Я – твердження». Перед тим, як спілкуватися з цією людиною, обміркуй та склади свою розмову, дотримуючись алгоритму в прикладі.
- Після того, як ти склав/склала розмову, запитай цю людини: «Чи можеш ти мене зараз вислухати?» Якщо ти отримаєш позитивну відповідь, почни розмову.

Приклад «Я – твердження»

Коли я (описати ситуацію або поведінку людини).

Мамо, тато..., ти/ви на мене кричите, даєте ляпаса, звертаєтесь лайливими словами, забороняєте спілкуватися з друзями/подругами тощо.

Я відчуваю... (власні почуття та переживання стосовно ситуації).

Я переживаю біль, страх, тривогу, хвилювання, погано сплю, відчуваю занепокоєння, плачу тощо.

Тому що... (пояснення, чому дії співрозмовника/співрозмовниці викликають такі емоції, висловлення власних інтересів).

Тому що мені це неприємно. Я прошу вас почути мене та не вчиняти до мене такі дії.

Ось чому я хочу/бажаю/хотів/хотіла б... (бажані зміни в діях співрозмовника/співрозмовниці).

Ось чому я хотіла/хотів би виробити спільні правила спілкування, щоб ми чули одне одного та уникали неприємних ситуацій в нашій сім'ї.

До уваги тренера/тренерки!

Запропонуйте опрацювати учасникам/учасницям «Я – твердження» на загал за власним бажанням.

4.2. Практичні вправи «Закріплення умінь ідентифікації, реагування та перенаправлення дітей в разі потрапляння в ситуацію насильства, зокрема домашнього насильства»

Мета: сформувані в учасників/учасниць умінь ідентифікувати ситуації домашнього насильства щодо дітей в умовах дистанційного навчання.

Час: 30-35 хв.

Необхідні матеріали: презентація з завданнями та історіями.

Форма роботи: робота в 4-х мінігрупах, обговорення.

Хід проведення

Робота в групах

Час: 15 хв.

Тренер/тренерка об'єднує учасників/учасниць у 4 групи та оголошує їм завдання.

Використовуючи опрацьований під час попередньої вправи роздатковий матеріал (Додатки 1-4), виконайте завдання – кожна група має опрацювати певну історію та відповісти на запитання.

- Чи можна визначити дану ситуацію як домашнє насильство?
- Якими є критерії для ідентифікації даної ситуації як домашнього насильства?
- Хто в цій ситуації кривдник/кривдниця/кривдники?
- Хто в цій ситуації постраждалий/постраждала/постраждалі?
- Чи є діти-свідки?
- Які будуть алгоритми ваших дій (до кого і як передаватимете отриману інформацію; як і з ким спілкуватиметеся тощо)?

ІСТОРІЇ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ

1. Антоніні 37 років, її синові Ромку – 13. Зранку 24 лютого, як і мільйони людей по всій Україні, вони прокинулися від вибухів та зрозуміли: розпочалася війна. Її співмешканець Андрій запропонував їм разом із сином поїхати в село до його батьків у Кіровоградській області. Перші два дні в будинку в тому селі все було нормально. А потім батьки Андрія та він сам різко змінилися. Все почалося з дорікань щодо їжі. Антоніна посмажила грінки на сніданок, поклала всім по дві. Андрій подивився на тарілку Роми та сказав: «Ти не повинен їсти так багато. Їсти треба за вагою. Ти важиш 50 кг, тому тобі одна грінка, а я важу 80 – тому мені три». Потім така сама ситуація повторювалася не раз. Андрій та його батьки почали постійно робити зауваження Ромкові, а згодом і Антоніні. Забороняли їм самим виходити з дому, не давали поговорити вдвох. Щойно мати з сином збиралися вийти на вулицю, Андрій починав кричати та ляяти їх, казати, що вони нікуди не підуть. Не давав Антоніні працювати та забирав у неї телефон та ноутбук, коли в неї були робочі дзвінки. Кричав: «Навіщо тобі гроші? Вони тобі не потрібні» і закривав кришку ноутбука посеред робочого дзвінка. Батьки Андрія також постійно принижували та погрожували Антоніні та її синові. Одного разу Андрій почав кричати та штовхати Антоніну, а потім схопив Рому за капюшон, повалив на землю та почав бити ногами. Антоніна закричала, поряд були якісь бабусі, які також закричали, але Андрій продовжував бити Рому. Потім прибігли чоловіки та відтягли його від сина. Андрій одразу повернувся додому та викинув на подвір'я речі Антоніни та Роми. Кричав щось про те, що жінка його обікрала. Рома був скривавлений, і один з сусідів відвіз їх до лікарні. Там у хлопця діагностували струс мозку та забиття тіла. Зараз Антоніна й Рома у безпеці, живуть у чужих людей – однокурсниця поселила їх у своєї сестри.

2. На Національну гарячу лінію для дітей та молоді надійшов дзвінок від Аліни, яка зателефонувала з приводу ситуації зі своїм неповнолітнім сином Мироном. Жінка розповіла, що по тому, як у країні оголосили воєнний стан, вони нікуди з міста не поїхали, тому що не було до кого. В місті постійно чути звуки сирен, вибухи, постріли, хлопець та мати бігають у підвал. Аліна втратила роботу та економить гроші, щоб на довше їй з сином вистачило. Мирон став дуже агресивним, звинувачує матір у тому, що вона не може йому забезпечити спокійне життя та достатньо грошей на речі, які йому необхідні. Хлопець почав вимагати гроші у матері, при цьому ображає її та застосовує фізичну силу.

3. Через війну в Україні вся сім'я Петрових виїхала за кордон зі своїми родичами. У стані стресу та агресії від безсилля мати весь час кричить на старшу доньку, забороняє користуватись телефоном, постійно обмежує в спілкуванні з друзями та татом, який залишився на Батьківщині. За кордоном мати влаштувалася на роботу прибиральницею. Вона щодня примушує дівчину до тяжкої роботи прибиральниці, бо має доглядати ще молодшого сина. При цьому матір може дати доньці ляпаса за те, що та відмовляється виконувати цю роботу.

4. Під час воєнних дій Артем та його мама Дарина виїхали за кордон. Спочатку у них було все добре, їм надали квартиру, харчування, одяг. Всі іноземці були дуже приязні та добрі. Але потім щось пішло не так. Мама почала зловживати алкогольними напоями. В стані алкогольного сп'яніння мати постійно кричить на Артема, б'є його та стусанами й лайливими словами виганяє на вулицю.

Презентація груп. Колективне обговорення

Час: 20 хв.

Орієнтовні запитання для обговорення

- Що було легко, а що складно під час виконання вправи? Чому?

Якими компетентностями необхідно володіти педагогічним працівникам/працівницям для ідентифікації дітей, постраждалих від домашнього насильства?

Додаток 5

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА

*Типовий алгоритм ведення діалогу з дитиною, яка постраждала від насильства*¹³

1. Встановити довірливі стосунки між дитиною та дорослим – «Я тобі вірю».

Багато дітей не можуть розповісти дорослим про те, що сталося, оскільки бояться, що вони їм не повірять. Причина цих страхів криється в тому, що кривдник/кривдниця/агресор/агресорка зазвичай авторитетніші та сильніші за постраждалу дитину.

2. Виявити співчуття – «Мені шкода, що це сталося».

На другому етапі дитина повинна відчувати, що її чують, їй співчують, розуміють думки та почуття, які у неї виникають.

3. Зменшити відчуття провини – «Ти не винен/не винна в тому, що сталося».

Це третій крок, який спрямований на те, щоб дитина почувалася комфортно та безпечно. Дорослий не повинен засуджувати, негативно оцінювати поведінку дитини.

4. Підтримати та схвалити поведінку дитини: «Добре, що ти розповів/розповіла про це».

Позитивна, емоційна підтримка, підкріплення бажання знайти вихід із ситуації насильства є важливими моментами цього етапу. Дитині потрібна допомога в подоланні страхів, які виникають після розкриття фактів насильства.

5. Знайти резерви підтримки та допомоги – «Подумай, кому ще ти можеш розповісти про те, що сталося/відбувається?»

У даному випадку важливо показати дитині, що є люди, організації, яким можна довіритися та отримати від них допомогу й підтримку (родичі, знайомі, вчителі, сусіди, служби соціального захисту, поліція, органи опіки і опікування та ін.).

6. Створити умови для припинення насильства та виробити стратегію поведінки – «Давай подумаймо, що ми можемо зробити, щоб попередити подібні дії».

Тут потрібно з'ясувати внутрішні резерви дитини. Потім знайти разом з нею нові шляхи виходу із ситуації, що склалася. Часто дитина не бачить виходу, і їй здається, що проблему неможливо розв'язати. Тому важливо розпочати обговорення, під час якого спрямувати її на пошук альтернативних рішень. Роблячи вибір, дитина бере на себе відповідальність і, таким чином, у неї підвищується мотивація до активних дій. Але разом із цим дитині слід дати зрозуміти, що гарантій того, що ситуація не повториться, немає.

7. Підтримати в рішучості. Звертатися по допомогу та за підтримкою щоразу, коли є потреба, – «Ти можеш звертатися до мене стільки, скільки вважатимеш за необхідне».

Чітко демонструйте позицію, що немає жодних обставин, якими можна було б виправдати насильницьку поведінку. Звертайтеся до дитини спокійним тоном, уникаючи активних проявів емоцій, незалежно від змісту запитання. Якщо дитина плаче, дозвольте їй це робити. Скажіть, що це цілком нормальна реакція. Стежте, щоб ваша розмова була довірливою. Визначтесь із дитиною, яка інформація має залишитися конфіденційною, а яка може бути розголошена. Повідомте, яку інформацію ви зобов'язані будете передати державним структурам.

Не забудьте наприкінці розмови поцікавитися, чи хоче дитина ще щось сказати чи дещо запитати у вас.

¹³ Навчально-методичний посібник «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти»

При спілкуванні з дитиною, яка постраждала від насильства, неприпустимо:

- ✓ «читати нотації»;
- ✓ відволікатися від розмови з дитиною;
- ✓ обіцяти винагороду за надання інформації;
- ✓ примушувати відповідати, наполягати розказати правду, навіть якщо впевнені, що дитина обманює; вимагати детальної інформації за умови, якщо дитина не розповідає всього, що, на вашу думку, їй відомо достеменно;
- ✓ провокувати дитину питанням, як би вона хотіла покарати кривдника/кривдницю, що, на її думку, має бути справедливим покаранням за вчинене;
- ✓ засуджувати будь-яку з відповідей, почутих від дитини;
- ✓ виправляти «неправильну відповідь». Краще використайте додаткові запитання;
- ✓ робити припущення щодо того, хто винен;
- ✓ виявляти роздратування, перебивати;
- ✓ підганяти дитину;
- ✓ розпитувати дитину, чому злочинець/злочинниця завдав/завдала кривди саме їй. Дитина не усвідомлює цього і часто звинувачує себе;
- ✓ ставити запитання на кшталт, чи любить дитина кривдника/кривдницю, та, навпаки, – чи любить кривдник/кривдниця дитину;
- ✓ давати надію на те, в чому самі не впевнені, наприклад, «з тобою більше ніколи не станеться нічого поганого», чи «подібні дії ніколи не повторяться»;
- ✓ обіцяти дитині, що ви не збираєтеся розказувати нікому про те, що почули від неї. Може статися так, що інформацію щодо цієї справи треба буде передати до інших структур чи органів поліції;
- ✓ допускати жодного прояву зневаги до постраждалої особи. Виявляйте розуміння та повагу, сприймайте постраждалу дитину такою, якою вона є.

Рекомендації фахівцям/фахівчиням щодо створення оптимальної атмосфери під час опитування дитини, постраждалої від насильства:

- ✓ звертайтеся до дитини за іменем;
- ✓ виявляйте позитивне, доброзичливе ставлення до дитини, будьте переконливими, щоб вона повірила в безпечну для неї обстановку;
- ✓ говоріть повільно, чітко, спокійним голосом;
- ✓ використовуйте просту, зрозумілу для дитини мову;
- ✓ часто виражайте свою зацікавленість дитиною жестом (хитанням головою) або інтонацією;
- ✓ доведіть дитині, що вона є партнером у розмові, скажіть, що те, що вона розповідає, є важливим;
- ✓ підтримуйте відповідний зоровий контакт, але без надмірного, безперервного спостереження за дитиною;
- ✓ переривайте розповідь дитини лише тоді, коли це вкрай необхідно;
- ✓ перепитайте дитину, якщо не зрозумієте її висловлювань;
- ✓ якщо дитина довго не відповідає на запитання, спробуйте сформулювати його інакше;

- ☑ гідно оцініть зусилля дитини, яка розповідає про складні для неї питання, але не хвалить за конкретні відповіді, не обіцяйте винагороди;
- ☑ скажіть дитині в разі потреби, що усвідомлюєте, що вона відчуває занепокоєння, і підкресліть небезпідставність її почуття;
- ☑ домагаючись того, щоб дитина більше розповідала про себе, покажіть готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для малолітнього свідка чи потерпілого/потерпілої реальнішою, ближчою людиною (наприклад, запитуючи про тварин, скажіть, яку мали тваринку у своєму дитинстві або яка є у вас тепер);
- ☑ спостерігайте за тим, чи розуміє вас дитина;
- ☑ починайте з неважких запитань, поступово ускладнюючи їх;
- ☑ звертайте увагу на те, щоб одне запитання містило в собі лише одну тему, яка вимагає пояснення;
- ☑ давайте дитині час опанувати запитання, поміркувати щодо відповіді;
- ☑ використовуйте прості граматичні конструкції;
- ☑ ставте короткі запитання, максимально на два-три слова довші за речення, які вживає дитина;
- ☑ використовуйте в запитаннях активний стан дієслів, уникайте пасивного стану;
- ☑ використовуйте власні назви та імена, уникайте займенників;
- ☑ використовуйте просту термінологію, з дошкільнятами вживайте дво- чи трискладові поняття (наприклад, замість «продемонструй», скажіть «покажи»);
- ☑ з'ясуйте з дитиною значення термінів, понять, якими вона оперує;
- ☑ у запитаннях використовуйте висловлювання, які вживала дитина раніше під час опитування або під час вступної фази, навіть якщо вони дивні або вульгарні;
- ☑ перш ніж поставити дитині запитання, яке вимагає особливих знань, переконайтеся, чи ці знання є достатніми для того, щоб дитина дала відповідь (наприклад, перед запитанням про колір переконайтеся, що дитина розрізняє кольори і знає їхні назви).

Рекомендації фахівцям/фахівчиням щодо їхньої небажаної поведінки в процесі опитування дитини, що постраждала від насильства:

- ☑ не слід перестрибувати з теми на тему;
- ☑ не ставте одночасно більше одного запитання;
- ☑ уникайте жестикуляції та інтенсивної міміки;
- ☑ не вживайте заперечень;
- ☑ уникайте незрозумілих багатозначних висловів (наприклад, «ці речі», «така поведінка»);
- ☑ уникайте абстрактних, узагальнюючих термінів та назв, надаючи перевагу конкретнішим поняттям (наприклад, замість «тварина або зброя» скажіть «собака або пістолет»);
- ☑ уникайте висловів, які змінюють значення залежно від місця й часу (наприклад, «тут», «там», «раніше», «пізніше»);
- ☑ працюючи з маленькими дітьми, уникайте термінів, які описують співвідношення (наприклад, «більше», «менше», «швидше»);
- ☑ не забудьте насамкінець розмови запитати дитину, чи хоче вона ще щось сказати.

VI. РЕКОМЕНДАЦІЇ «ЯК БАТЬКАМ ЗАПОБІГТИ РИЗИКАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ»

Домашнє насильство – адміністративний та кримінальний злочин (ст. 173-2 Кодексу про адміністративні правопорушення, ст. 126-1 Кримінального кодексу України).

Важкий емоційний та психологічний стан дорослих, спричинений війною, не виправдовує домашнє насильство над дітьми!

Домашнє насильство може виявлятися, коли батьки, сестри, брати, тітки, дядьки, бабусі, дідусі або інші родичі (незалежно від місця, де відбувається насильство) вчиняють до дитини:

- штовхання;
- хапання, ляпаси;
- викручування рук;
- смикання за волосся;
- завдання синців та побоїв на тілі;
- сексуальні домагання;
- дії сексуального характеру;
- словесні образи, погрози вбивством;
- приниження;
- залякування;
- пошкодження, псування або приховування особистих речей дитини тощо;
- примус виконувати важку непосильну роботу;
- позбавлення їжі, одягу та іншого майна чи коштів;
- інше.

Рекомендації батькам про поведження з дитиною, яке унеможливить скоєння ситуації насильства чи потрапляння в неї:

- ☑ дитина має почуватися з вами на рівних, як із другом/подругою. Це дозволить встановити довірливі, чесні, відкриті стосунки. Тоді вона/він зможе відверто розповісти вам про свої проблеми та труднощі;
- ☑ при спілкуванні з дитиною намагайтесь обирати для себе таке місце розташування, щоб ваші очі та очі дитини були на одному рівні;
- ☑ заохочуйте дитину розповідати про свої почуття, переживання;
- ☑ виявляйте щире співчуття та інтерес до дитини, не перетворюйте розмови з нею на допит, ставте прості, щирі запитання («Що трапилось?»);
- ☑ уважно вислуховуйте дитину;
- ☑ старайтесь побачити ситуацію очима дитини;
- ☑ допомагайте дитині знайти власний вихід із ситуації;
- ☑ ваша роль полягає в тому, щоб надати дружню підтримку, почути дитину, бути поряд, коли вона страждає, навіть якщо вам здається, що її проблему вирішити неможливо;
- ☑ сприймайте дитину як особистість з її цінностями, переконаннями, бажаннями; якщо ви не знаєте, що говорити, просто будьте поруч;

- ☑ цікавтеся життям дитини:
 - «Як твої справи?», «Ти чимось засмучений/засмучена?», «Що приємного сталося сьогодні?»;
 - «Що тобі подобається?», «Розкажи про своїх друзів», «Яку ти любиш музику, ігри? Я хочу послухати її разом із тобою/пограти з тобою»;
- ☑ звертайте увагу на коло спілкування дитини в реальному житті. Цікавтеся, хто її друзі, чим вони займаються;
- ☑ виявляйте цікавість до того, в яких соціальних мережах та групах вона спілкується, з ким контактує, на які теми. Контролюйте перебування та спілкування вашої дитини в Інтернеті, використовуючи сучасні технології.

Під час спілкування формулюйте позитивно-конструктивні фрази

Висловлювання дитини	Як треба діяти	Як не треба діяти
«Ненавиджу школу та інше»	Запитайте: «Що відбувається у вас, через що ти так почуваєшся?»	Не кажіть: «Коли я був/була в твоєму віці... та ти просто ледар!»
«Усе здається таким безнадійним»	Скажіть: «Іноді всі ми почуваємося пригніченими. Давай подумаємо, які в нас проблеми і яку з них потрібно вирішити в першу чергу»	Не кажіть: «Подумай краще про тих, кому ще гірше, ніж тобі»
«Усім було б краще без мене!»	Скажіть: «Ти багато важиш для нас і мене турбує твій настрій. Розкажи, що відбувається?»	Не кажіть: «Не кажи дурниць. Давай поговоримо про щонебудь інше»
«Ви не розумієте мене!»	Скажіть: «Розкажи мені, як ти почуваєшся. Я справді хочу це знати»	Не кажіть: «Хто ж може зрозуміти молодь у наші дні?»
«Я вчинив/вчинила жахливо»	Скажіть: «Давай поговоримо про це»	Не кажіть: «Що посієш, те й пожнеш!»
«А якщо у мене не вийде?»	Скажіть: «Якщо не вийде, я знатиму, що ти зробив/зробила все можливе»	Не кажіть: «Якщо не вийде, то ти недостатньо постарався/постаралася!»

Рекомендації батькам або іншим законним представникам/представницям для спілкування з дитиною, яка потрапила в ситуацію насильства/або стала свідком/або скоїла насильницькі дії/вчинив/вчинила булінг

Ви повинні засвідчити, що розумієте та підтримуєте дитину, що ви – на її боці. Це можна зробити за допомогою простих фраз:

- ☑ «Я тобі вірю»;
- ☑ «Я тебе чую»;
- ☑ «Я тебе підтримаю»;
- ☑ «Давай поговоримо про цю ситуацію»;
- ☑ «Що відбувається, через що ти так почуваєшся?»;

☑ «Іноді ми всі відчуваємося пригніченими. Давай подумаємо, як я можу тобі допомогти почуватися краще»;

☑ «Я тебе люблю і мене турбує твій настрій. Скажи, що відбувається?»;

☑ «Поділися зі мною тим, що тебе бентежить. Я справді хочу це знати»;

☑ «Мені шкода, що це сталося»;

☑ «Дякую, що ти розповів/розповіла»;

☑ «Як ти думаєш, кому ще ти можеш розповісти про те, що сталося/відбувається?»;

☑ «Давай подумаємо, що ми можемо зробити, щоб такого більш не сталося»;

☑ «Ти можеш звертатися до мене стільки, скільки це буде тобі потрібно»;

☑ «Відчувати провину – це нормально»;

☑ «Я розумію, що ти зараз можеш почуватися по-різному, але це нормально для цієї ситуації»;

☑ «Ця розмова є дуже важливою для вирішення цієї ситуації».

Також у ситуації домашнього насильства можна звернутися за консультаціями юристів/юристок, психологів/психологинь та соціальних працівників/працівниць на:

- Національну гарячу лінію для дітей та молоді за телефонами 116 111 з мобільних або 0800 500 225 зі стаціонарних (цілодобово), через соціальні мережі: Instagram – [childhotline_ua](#); Telegram – [CHL116111](#); Facebook – [@childhotline.ukraine](#). Лінія є безкоштовною, анонімною та конфіденційною;

- Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації за телефонами 0 800 500 335 або 116 123 з мобільних або стаціонарних цілодобово (безкоштовно, анонімно, конфіденційно); каналами електронного зв'язку: електронною поштою hotline@la-strada.org.ua; Telegram [NHL116123](#); Messenger [lastradaukraine](#); Skype [lastrada-ukraine](#); Facebook <https://www.facebook.com/lastradaukraine>;

- Гарячу лінію для осіб, які постраждали від домашнього насильства, що створена на базі Урядового контактного центру за номером 15-47. Сервіс доступний цілодобово, дзвінки є безкоштовними зі стаціонарних та мобільних телефонів, анонімними та конфіденційними.

VII. ОПИС ДОСВІДУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

З ДОСВІДУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ЯСЛА-САДОК) №101 «СОФІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

*Мамунчак Тетяна Володимирівна,
директорка*

З метою реалізації прав дитини на забезпечення її цілісного розвитку, створення безпечного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти впродовж 2022-2023 навчального року педагогічний колектив працював над Річним завданням – Підвищенням рівня безпечності освітнього простору щодо протидії насиллю, започаткуванням впровадження основ технології вирішення конфліктів мирним шляхом. Заходи Річного завдання реалізовані за програмою «Школа вільна від насильства» в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків» (впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда-Україна»). Проєкт реалізовано за двома напрямками: створення в закладі освіти системи протидії та реагування на випадки насильства над дітьми. Впровадження відновного підходу та медіації в освітній процес закладу.

Заклад працює над протидією булінгу, домашньому насильству та насильству за ознакою статі з 2019 р. За цей період проведено відповідні заходи згідно з наказами по закладу, Додаток 1.

Створено робочу групу з питань протидії насильству та булінгу, до складу якої входять: директорка закладу, практичний психолог, вихователь-методист, голова ПК ППО. Затверджено Порядок реагування на випадки булінгу в закладі освіти, призначено Комісію з розгляду випадків булінгу.

Затверджено План роботи ЗДО №101 згідно Програми «Школа вільна від насильства» в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», Плану заходів з протидії насильству та булінгу, протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі на 2022-2023 навчальний рік.

Проведено виробничі наради з педагогічними/технічними працівниками/працівницями щодо протидії насильству та булінгу, на яких розглянуто план роботи закладу в програмі «Школа вільна від насильства» в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», вересень 2022 р.; соціальний захист дитини та охорона дитинства, листопад 2022.

Організовано педагогічну раду на тему: «Організація роботи педагогічного колективу в рамках моделі «Школа вільна від насильства», березень 2023 р.

Забезпечено участь педагогів/педагогинь у онлайн-тренінгах: «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти», «Включення відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом». Опрацьовано навчально-методичний посібник «Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект».

Впродовж 2022-2023 навчального року надано фахові консультації педагогам/педагогиням з питань протидії булінгу: «М'які навички (soft skills) дитини та їхній розвиток»; «Розвиток у дітей емоційної грамотності. Шість способів емоційної саморегуляції»; «Маркери булінгу»; «Емоційний інтелект дітей дошкільного віку»; «Як не стати жертвою торгівлі людьми за кордоном»; «Виховання гуманних почуттів та стосунків у дітей» тощо.

Проведено тренінги для педагогічних/технічних працівників/працівниць закладу за матеріалами, запропонованими організацією ГО «Ла Страда-Україна» щодо запобігання та протидії проявам насильства. Розглянуто відповідні законодавчі акти України. Юридичну відповідальність за вчинення різного виду насильства. Алгоритми виявлення, реагування та

перенаправлення в ситуаціях жорстокого поводження, насильства, домашнього насильства, булінгу. Обов'язки педагогічних та інші працівників/працівниць закладу освіти в разі, якщо вони виявляють булінг (цькування), Подання заяв або повідомлень про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти. Вплив війни на виникнення насильства. Розкрито поняття: «дискримінація», «жорстоке поводження з дитиною», «насильство», «ґендерне насильство», «домашнє насильство», «булінг (цькування)». Роль педагога/педагогині в реагуванні на випадки насильства над дітьми. Надано рекомендації щодо спілкування з дітьми, що постраждали від насильства.

Організовано тренінги для педагогічних/технічних працівників/працівниць закладу з питань вирішення конфліктів мирним шляхом. Темі тренінгів: Розвиток умінь безконфліктного спілкування, роль педагога в процесі миробудування. Вирішення конфліктів мирним шляхом. Конфлікти в навчальному закладі. Відновна комунікація. Миробудування.

У роботі використано різноманітні класифікації техніки Кола: Коло цінностей «Мої цінності»; тематичне Коло «Причини конфліктів»; Коло вирішення проблеми «Стратегії вирішення конфліктів»; Коло прийняття рішень «Роль педагога в процесі миробудування»; тематичне Коло «Я – Миротворець». На нашу думку, доцільно проводити тренінги та консультації як для кожної категорії педагогічних/технічних працівників/працівниць окремо, так і для змішаної групи, що сприяє конструктивній взаємодії всіх учасників/учасниць освітнього процесу.

Оскільки одним із найважливіших завдань виховання дітей, як зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти, є «надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей умінь узгоджувати особисті інтереси з колективними», моральному вихованню в закладі надається особлива увага. Систематично для дітей 4-6 року життя практичним психологом проводяться заняття відповідно до Програми з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі», Методичного посібника до програми «Вчимося жити разом», Т. Піроженко, О. Хартман, Л. Лохвицька.

Впродовж 2022-2023 навчального року для дітей старших груп організовано 2 заняття з питань протидії насильству – «Школа друзів та подруг», «Кого можна назвати другом або подругою» за матеріалами методичного посібника «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід».

Для формування у дітей дошкільного віку навичок вирішення конфліктів мирним шляхом проведено 3 заняття: Заняття перше на тему «Єдність»¹⁴, друге – на тему «Друзів май та їх не забувай»¹⁵, третє на тему «Міст миру».

Оскільки через бойові дії в Україні неможливо безпосереднє проведення тренінгів у закладі освіти, відповідну інформацію для голів батьківських комітетів, батьківської громадськості викладено на сайті закладу. Для батьківської громадськості оприлюднено відповідні законодавчі акти з питань протидії насильству, булінгу. Викладено рекомендації, консультації за напрямком «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти»; План заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі; Правила поведінки здобувача освіти в закладі освіти; Порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу в закладі освіти; Порядок реагування на випадки булінгу в закладі освіти та відповідальність осіб, причетних до булінгу; Перелік контактів відповідальних осіб, організацій та установ, служб підтримки постраждалих, до яких слід звернутися з приводу насильства та булінгу.

У закладі освіти створено безпечне освітнє середовище, вільне від насильства та булінгу (цькування), зокрема завдяки реалізації плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, впровадження основ технології вирішення конфліктів мирним шляхом, відповідно до Програми «Школа вільна від насильства» в рамках проєкту «Розвиток систем

¹⁴ За матеріалами О. О. Лопатіна, М. В. Скребцова, «Казки про чесноти для дошкільнят».

¹⁵ За матеріалами Л. Лохвицької, Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі».

попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків» (впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда-Україна»).

Проведено аналіз діяльності закладу з попередження жорстокого поводження з дітьми, протидії насиллю. Створено умови для реалізації відновних практик як системного підходу до вирішення конфліктних ситуацій, який передбачає відновлення порушених конфліктом соціально-психологічного стану, зв'язків та стосунків у житті його учасників/учасниць і їхнього соціального оточення; виправлення спричиненої конфліктом шкоди.

При організації просвітницьких заходів, тренінгів для працівників/працівниць закладу з питань протидії та реагування на випадки насильства над дітьми, формування навичок відновного підходу та медіації враховано загальні психологічні особливості навчання як виду діяльності. Предметом вивчення обрано відповідний теоретичний матеріал з питань протидії насиллю та миробудування, засобами опанування стали доцільно добрані практичні вправи, результатом – зміни в свідомості його учасників/учасниць.

З метою створення оптимальних умов опанування навчальним матеріалом, зміст теоретичних викладок та практичних завдань підібрано відповідно до мети тренінгу, враховано рівень освіти, вік, стать, особистісні якості учасників/учасниць. Тренінгові заняття побудовано з урахуванням основних характеристик навчальної діяльності: опанування теоретичним матеріалом, виконання навчальних завдань, засвоєння наукових понять і загальних способів дій, під час яких змінюються психічні властивості особистості, закладаються основи нової поведінки. Особливу увагу приділено мотивації його учасників/учасниць, наявності потреби у формуванні нової форми поведінки. Тому на початку тренінгів використовувалися мотиваційні фільми, проблемні ситуації, що є передумовою зміни структури мотиваційно-потребової сфери особистості.

Розвиток пізнавального інтересу учасників/учасниць тренінгів відбувався поступово: від ситуативного пізнавального інтересу, що виникає в умовах новизни конкретної теми, до стійкого інтересу як результату організації системи тренінгових занять відповідного соціально значимого освітнього напрямку – протидії насильству, миробудуванню. Відповідна просвітницька робота буде продовжена й надалі. Її метою має стати включення загальнолюдських цінностей та способів поведінки, що не допускають толерантного ставлення до насильства над людиною, вміння будувати конструктивні стосунки між усіма учасниками/учасницями освітнього процесу.

Результатом роботи закладу впродовж 2022-2023 н.р за проектом стало:

- створення безпечного, орієнтованого на розвиток дитини соціального середовища;
- формування в учасників/учасниць освітнього процесу (педагогічні/технічні працівники/працівниці) здатності протистояти різним формам насильства, напрацювання навичок ненасильницької поведінки, знання основ побудови конструктивного діалогу, використання пріоритетності загальнолюдських цінностей в спілкуванні;
- підвищення обізнаності учасників/учасниць освітнього процесу з питань насильства, протидії насильству, зниження толерантності до насильницької поведінки;
- залучення дітей, батьків, працівників/працівниць закладу до процесу миробудування, створення захисного середовища;
- підготовка тренерської команди педагогів/педагогинь з питань запобігання та протидії проявам насильства, включення відновного підходу в освітній процес закладу;
- наявність науково обґрунтованого методичного супроводу моделі «Школа вільна від насильства»;
- можливість подальшої співпраці з командою фахівців/фахівчинь ГО «Ла Страда-Україна».

Додаток

Накази по закладу дошкільної освіти щодо протидії булінгу, домашньому насильству та насильству за ознакою статі

№	Назва наказу	Дата та № наказу
1.	Про заходи щодо протидії булінгу	18.10.2019, №79
2.	Про організацію роботи в ДНЗ №101 з протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі	3.02.2020, №10
3.	Про створення комісії з реагування на випадки булінгу (цькування)	12.03.2020, №24
4.	Про попередження жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення	10.09.2020, №68
5.	Про призначення особи, відповідальної за прийом заяв і повідомлень про домашнє насильство	31.12.2020, №103
6.	Про невідкладні заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства	31.12.2020, №104
7.	Про здійснення заходів щодо протидії булінгу (цькуванню) в ДНЗ №101	30.04.2021, №49
8.	Про проведення правопросвітницьких заходів щодо протидії булінгу	27.09.2021, №90
9.	Про проведення правопросвітницьких заходів щодо попередження домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми	19.11.2021, №110
10.	Про посилення роботи з попередження насильства та булінгу в закладі освіти	13.12.2021, №118

**З ДОСВІДУ РОБОТИ СУМСЬКОГО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
(ЯСЛА-САДОК) №8 «КОСМІЧНИЙ» М. СУМИ, СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Ткачова Надія Михайлівна,
завідувачка ДНЗ №8 «Космічний»,

Андрущенко Тетяна Володимирівна,
вихователька-методистка ДНЗ №8 «Космічний»

У 2022/2023 навчальному році Сумський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №8 «Космічний» долучився до програми «Школа вільна від насильства» в рамках проекту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», який впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда-Україна».

На початку діяльності був складений та погоджений спільний план дій у рамках проекту між керівницею закладу освіти та ГО «Ла Страда-Україна», розроблені заходи з реалізації програми. Заходи були включені в план роботи закладу дошкільної освіти.

На педагогічній раді №2 від 3 жовтня 2022 р. «Про роботу ЗДО №8 «Космічний» з 03.10.2022 року» було висвітлено питання «Про організацію роботи педагогічного колективу щодо впровадження моделі «Школа вільна від насильства». Керівниця закладу Ткачова Н. М. ознайомила педагогічних працівників/працівниць із особливостями діяльності в рамках проекту (наказ №81 від 3 жовтня 2022 р. «Про введення в дію рішення педагогічної ради від 03.10.2022 року»).

Наказом затверджено постійно діючу комісію з розгляду випадків булінгу (цькування) у складі голови, заступника голови, секретаря та не менше п'яти її членів/членкинь, зокрема фахівця Сумського міського центру соціальних служб та головного спеціаліста Управління «Служба у справах дітей».

Вирішальна роль у протидії насильству та булінгу належить педагогам/педагогиням. Проте лише завдяки системному підходу та підтримці керівництва закладу освіти, батьків, а також залученню дітей можливо досягти найкращих результатів. Саме тому до участі в заходах у рамках проекту були залучені всі учасники/учасниці освітнього процесу: діти, батьки, педагоги/педагогині та обслуговуючий персонал.

Робота складалася з двох напрямів: «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти», «Включення відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом». Впродовж року були проведені освітньо-методичні тренінги та інформаційно-просвітницькі заходи з цих напрямів.

Напрямок «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти»

Більша частина роботи спрямовувалася на проведення заходів саме з дорослими учасниками/учасницями освітнього процесу: педагогами/педагогинями, обслуговуючим персоналом і батьками. Заходи проводилися з метою формування розуміння видів насильства, підвищення рівня обізнаності щодо проявів, причин та наслідків домашнього насильства та булінгу.

З педагогічним персоналом детальніше опрацювали законодавчу базу щодо вчинення домашнього насильства, булінгу.

Дуже корисним та інформативним блоком виявився для обслуговуючого персоналу. Якщо педагогічні працівники/працівниці на початку впровадження проекту були більш обізнаними з даною темою, то для обслуговуючого персоналу було багато нової інформації: визначення основних понять, їхня відмінність, види та прояви булінгу. Після проведення ряду заходів рівень обізнаності підвищився.

Детально був опрацьований алгоритм виявлення та реагування на випадки булінгу (цькування) в дошкільному закладі, на випадки насильства та домашнього насильства, зокрема. Кожен/кожна член/членкиня трудового колективу зрозумів/зрозуміла, як йому/їй діяти у випадках булінгу чи насильства, до кого звертатися по допомогу, кого в закладі освіти повідомляти в першу чергу. Батьківська громада також закріпила знання про механізм дій в разі виявлення випадків булінгу чи насильства.

Велику роль відіграли вибір форми та змісту навчання. Ми отримали позитивну реакцію учасників/учасниць освітнього процесу, оскільки в тренінговій формі та з практичним відпрацюванням набутих знань матеріал засвоювався краще.

Напрямок «Включення відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом»

Заходи з цього напрямку були різноманітні та дієві. В результаті педагогічні працівники/працівниці підвищили свій рівень конфліктологічної компетентності.

Отримані знання педагоги/педагогині застосовують як у міжособистісних стосунках, так і в роботі з дітьми.

Наприклад, якщо між дітьми відбувається якась конфліктна ситуація, непорозуміння чи дитина зробила якусь витівку, то педагоги/педагогині вирішують цю ситуацію з позиції відновного підходу. Вони запитують у дітей: «Що сталося?», «Чому засмучений Іван?», «Чому в Сергійка зламалася машинка?», «Що сталося зі столом?», «Як ми можемо виправити ситуацію?» Це відбувається без звинувачень і пошуків винного, а з метою відновлення цінностей, виправлення помилки.

Педагоги/педагогині зазначили, що діти стали відкритішими. Якщо знають, що зробили щось не так, не бояться зізнатися в цьому, не бояться помилятися та разом шукають шляхи вирішення тієї чи іншої ситуації. Тобто, якщо зламалася якась іграшки, то її треба полагодити, якщо розкидали іграшки і вчинили безлад, то треба прибрати, якщо когось образили, завдали шкоди почуттям, то треба попросити вибачення, зробити так, щоб інша людина почувалася добре.

Зважаючи на те, що діти дошкільного віку ще не до кінця можуть усвідомлювати свої власні переживання, наміри, тому уявити, що відчуває інша людина, їм складно. Вони бачать лише зовнішні прояви поведінки інших: кричать, заважають, штовхають, забирають іграшку тощо.

Тому в цьому навчальному році ми ще більшу увагу приділили методам, прийомам і формам навчання дітей конструктивним засобам вирішення конфліктної ситуації:

- сюжетно-рольовим іграм, у яких наявна проблемна ситуація;
- імітаційним іграм, інтерактивним іграм на взаємодію;
- обігруванню конфліктних ситуацій та моделюванню виходу з них;
- психогімнастикам;
- читанню та обговоренню художніх творів;
- перегляду та аналізу уривків з мультфільмів з подальшим моделюванням нових версій.

У закладі на постійній основі проходять тематичні тижні: «Тиждень протидії булінгу», «Тиждень психології», Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства» та тематичні дні: «Міжнародний день миру», «Всесвітній день усмішки», «Міжнародний день терпимості (толерантності)», «День Гідності та Свободи», «День прав людини», «Всесвітній день миру», «Міжнародний день «дякую», «День спонтанного прояву доброти», «Всесвітній день сонця».

Проводилися такі тематичні заходи: заняття «Дарую добро», «Долоньки доброти та любові», «Дружба – найдорожча цінність», «Ввічливі слова та гарні манери», «В гостях у ляльки Оленки», «Міжнародний день толерантності», «Добрі справи роблять дива», «Дружба – справжня сила», «Країна доброти», «Ми – дружні хлопці та дівчата», «Давайте жити дружно», «Чуйність та байдужість», заняття з елементами театралізованої діяльності «Захист прав казкових героїв»; дидактичні ігри та вправи з дітьми з правового виховання, спрямовані на взаємопорозуміння; аплікація «Квітка доброти», «Символ толерантності», «Квітка добрих справ»; малювання «Мої друзі такі різні», «На що схожа толерантність» (арт-малювання), «Мій пухнастий котик» (нетрадиційна техніка малювання патичком), «Дерево любові»; відеозаняття «Міжнародний день толерантності», акція «Обійму безкоштовно», бесіди на тему «Чи знаєш ти свої права?», інсценівка казки «Червона шапочка на новий лад» тощо.

Активності для вихованців акцентовані на розкриття морально-етичних цінностей, розвиток уміння вибудовувати доброзичливі стосунки, виховувати терпимість, толерантність, повагу до думок, почуттів, переконань інших.

Часто в ЗДО використовується практика ранкових зустрічей. Це одна з успішних практик, яка допомагає налагодити взаємини між дітьми і дорослими в групі, закладає фундамент для формування навичок спілкування (вміння розмовляти та слухати), сприяє створенню позитивного настрою, толерантного ставлення одне до одного, формує дружню дитячу спільноту. Ранкові зустрічі проводяться в усіх вікових групах, починаючи з груп раннього віку.

Ранкова зустріч сприяє:

- формуванню колективу, оскільки в цей час діти вчаться слухати одне одного, дивитись в очі своїм товаришам, обмінюватись інформацією, враженнями; доброзичливо і з повагою ставитись до інших, вчаться бути відповідальними членами/членкинями колективу;
- розвитку навичок спілкування, дає дітям змогу висловлювати свої думки таким чином, щоб їх розуміли інші, уважно слухати, коли говорять інші;
- розвитку соціальних навичок;
- створенню позитивного настрою в групі.

Один із складників особистісної компетентності – здатність володіти й керувати своїми досягненнями в поведінці та діяльності. Тому педагоги/педагогині навчають вихованців/вихованок самоконтролю та регуляції активності у взаємодії з ровесниками й дорослими. Саме під час ранкових зустрічей вихователі/виховательки відводили час на створення правил групи. Правила розробляли разом із дітьми та розміщували на стенді, оформлювали їх схематично та у віршованій формі. Діти з цікавістю слухають і легко запам'ятовують правила. А оскільки вони особисто брали участь у їхньому створенні, то із задоволення повторюють їх і позитивно сприймають, коли дорослий нагадує про них.

Правила групи дають змогу пояснювати дітям наслідки небажаної поведінки та допомагати їм розпізнавати й долати проблеми у взаєминах із дітьми й дорослими. А отже, сприяють розвитку навичок самоконтролю.

Можемо стверджувати, що на цьому етапі нам вдалося реалізувати програму «Школа вільна від насильства» у дошкільному навчальному закладі. Рівень знань педагогів/педагогинь, обслуговуючого персоналу та батьків з теми протидії булінгу значно підвищився. Набуті навички вирішення конфліктів мирним шляхом застосовуються як у особистому житті, так і в роботі з дітьми.

Дошкільники, спілкуючись одне з одним, зберігають добрі стосунки. Вчаться використовувати прийнятні в суспільстві способи вирішення конфліктів та застосовувати етичні норми взаємодії. Діти вчаться співпереживати людям, брати на себе відповідальність за вчинені ними дії, а не перекладати провину на інших. Тому системна робота за цим напрямом формує попередження проявів булінгу (цькування) в майбутньому, що визначає перспективи нашої роботи.

З ДОСВІДУ КРЕМЕНЧУЦЬКОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ №33

Чабан Людмила Борисівна,
вихователька-методистка,

Дмитренко Ірина Анатоліївна,
вихователька,

Вознесенська Оксана Сергіївна,
вихователька.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, який є державним стандартом, що утверджує політику держави в галузі дошкільної освіти, закладено цінності дошкільної освіти, зокрема ті, що стосуються створення безпечного середовища: цінувати життя та благополуччя як уміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні. Тому одним із пріоритетних напрямів роботи педагогічного колективу Кременчуцького ЗДО №33 є створення безпечного безнасильницького освітнього середовища, протидія проявам насильства та булінгу.

З цією метою було проведено аналіз роботи закладу освіти за цим напрямом та виявлено сильні і слабкі сторони, визначено шляхи реалізації програми «Школа вільна від насильства» саме в закладі дошкільної освіти.

Перед колективом ЗДО були поставлені такі завдання:

- ☑ забезпечувати нормативно-правове попередження насильства та булінгу;
- ☑ підвищувати рівень професійної компетентності працівників/працівниць закладу освіти в питаннях запобігання та протидії насильству та надання своєчасної допомоги, ефективної підтримки учасникам/уасницям освітнього процесу у випадках насильства;
- ☑ створювати психологічно-комфортне середовище для вихованців/вихованок, їхніх батьків, працівників/працівниць і організовувати освітній процес на принципах партнерства, взаємодії та недискримінації.

Для виконання поставлених завдань у закладі було видано наступні накази:

- «Про призначення уповноваженої особи для здійснення невідкладних заходів реагування в разі виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб» від 31 серпня 2022 р. №99 о/д;
- «Про організацію роботи щодо запобігання і протидії насильству та булінгу у Кременчуцькому ЗДО №33» від 31 серпня 2022 р. №100 о/д;
- «Про створення робочої групи з питань протидії насильству та булінгу» від 05 вересня 2022 р. №18 а/г.

За результатами проведеної роботи було здійснено наступне нормативно-правове забезпечення:

- ☑ розроблено Положення про дії учасників освітнього процесу із запобігання та протидії жорсткому поведженню, насильству, домашньому насильству, булінгу (вересень 2022 р.);
- ☑ складено та затверджено план інформування працівників/працівниць закладу про захист дітей від усіх форм насильства у 2022-2023 навчальному році (вересень 2022 р.);
- ☑ у кожній особовій справі працівника/працівниці заведено окремий аркуш «Облік проведених інформувальних заходів працівника/працівниці закладу про захист дітей від усіх форм насильства» (вересень 2022 р.);
- ☑ розроблено та затверджено заходи, спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в Кременчуцькому ЗДО №33 на 2022-2023 н. р. (вересень 2022 р.);
- ☑ внесено зміни до посадових інструкцій працівників/працівниць ЗДО щодо проведення роботи, спрямованої на запобігання та протидію насильству й булінгу (жовтень 2022 р.);
- ☑ розроблено алгоритми виявлення та реагування учасників/учасниць освітнього процесу на вчинення насильства щодо дитини для: керівника, уповноваженої особи, педагога, практичного психолога, старшої медичної сестри, працівників, батьків здобувачів освіти (листопад 2022 р.);
- ☑ забезпечено ведення журналів: Журналу обліку звернень і повідомлень стосовно дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; Журналу реєстрації фактів виявлення (звернення про) вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі;
- ☑ оприлюднено на вебсайті ЗДО: правила поведінки здобувачів освіти; план заходів щодо запобігання та протидії булінгу, порядок подання та розгляду заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти, розміщено телефони довіри, дані про уповноважену особу для здійснення невідкладних заходів реагування в разі виявлення фактів насильства в ЗДО та її контактний телефон (жовтень 2022 р.).

Проведено інформаційно-просвітницькі заходи з працівниками/працівницями ЗДО.

- ☑ Розглянуті питання на педагогічній раді: «Про організацію роботи педколективу в рамках програми «Школа вільна від насильства», «Відновний підхід: що це?» (30 листопада 2022 р.).

☑ Розглянуті питання на виробничих нарадах: «Порядок взаємодії суб'єктів з метою реагування на випадки насильства та булінгу, організація допомоги» (30 вересня 2022 р.); «Алгоритм виявлення та реагування учасників освітнього процесу на вчинення насильства щодо дитини» (20 січня 2023 р.).

☑ Тренінги: «Прояви та наслідки насильства, домашнього насильства та булінгу. Формування навичок ідентифікації дітей, які постраждали від насильства, домашнього насильства, булінгу» (для педагогів/педагогинь – 17 листопада 2022 р., для персоналу – 30 листопада 2022 р.), «Механізм виявлення, реагування та перенаправлення в ситуаціях жорстокого поводження, насильства, домашнього насильства щодо дітей, булінгу» (для педагогів/педагогинь – 8 грудня 2022 р., для персоналу – 15 грудня 2022 р.), «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Конфлікти в навчальному закладі» (22 грудня 2022 р.).

☑ Семінари: «Відновні практики: соціально-педагогічний потенціал. Класифікація відновних практик» (8 грудня 2022 р.), «Створення безпечного середовища в закладі дошкільної освіти» (9 березня 2023 р.).

☑ Перегляд вебінару «Булінг у закладі освіти: як виявити та що робити?» (12 січня 2023 р.).

☑ Консультація «Толерантність як засіб забезпечення ефективності взаємодії між батьками та вихователями ЗДО» (19 жовтня 2022 р.).

☑ Майстер-клас «Конфлікти та шляхи їхнього подолання» (26 січня 2023 р.).

☑ Круглий стіл «Активно слухати. Відкрито запитувати» (16 лютого 2023 р.).

☑ Практикум «Відпрацювання комунікативних навичок. Стили спілкування. Комунікативна компетентність» (23 лютого 2023 р.).

Проведено наступні заходи з батьківською громадськістю ЗДО:

- розглянуто питання на засіданні ради ЗДО: «Про організацію роботи колективу в рамках програми «Школа вільна від насильства» (3 грудня 2022 р.);

- збори голів батьківських комітетів та педагогів/педагогинь «Вирішення конфліктів мирним шляхом» (8 лютого 2023 р.);

- тренінг для батьків «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми» (1 грудня 2022 р.);

- виступ на батьківських зборах «Чому діти стають жертвами булінгу?» (20 березня 2023 р.);

- розміщення в групі Viber пам'яток: «Прості правила любити дитину», «Якщо бити дитину – то якою вона може стати?», «Чим погане тілесне покарання дитини?», «Чому помилки – це круто, а невдачі можуть привести до успіху?», «П'ять шляхів до серця дитини», «Створення безпечного середовища для дитини вдома».

Одна з ключових компетентностей, якими повинна оволодіти дитина дошкільного віку, – *соціально-збережувальна*. До неї входять:

☑ **життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю:** навички ефективного спілкування, навички співчуття, навички розв'язання конфліктів, навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації, навички спільної діяльності та співпраці;

☑ **життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю:** навички самоконтролю, усвідомлення та самооцінювання, мотивація успіху та тренування волі.

Тому перед педагогами/педагогинями закладу освіти стоїть завдання щодо створення умов для набуття дітьми соціально-збережувальної компетентності. Це можливо реалізувати через створення безпечного психологічно комфортного середовища та системи планування форм роботи з дошкільниками впродовж року. Педагогами/педагогинями закладу було розроблено перспективне планування роботи з виховання толерантних стосунків у дітей старшого дошкільного віку. (Додаток 1).

Перспективне планування роботи з виховання толерантних стосунків у дітей старшого дошкільного віку Кременчуцького ЗДО №33

Термін про-ведення	Тема	Освітні завдання	Орієнтовні форми роботи впродовж місяця
Вересень	Кожний привабливий по-своєму	Формувати у дитини усвідомлення власного «Я» та адекватної позитивної самооцінки: навчати сприймати себе як унікальну особистість, яка має власну гідність, права та обов'язки, характерні якості та почуття, певні переваги та недоліки порівняно з іншими. Навчати дітей усвідомленому ставленню до себе, своєї зовнішності, особливостей та здібностей, власної неповторності, фізичних особливостей.	<p>Заняття «Хлопчики й дівчатка – всі різні» (дитина в світі людей, індивідуальність, партнерські відносини).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ ранкове коло «Привітаймося!», гра-емпатія «Вгадай емоцію»; ✓ мовленнєва вправа «Який/яка я?», «Скажи комплімент»; ✓ руханка «Підійди до того, в кого», «Мама, тато і я – вся моя сім'я»; ✓ моделювання ситуації «У чому схожі та різні», «Давай знайомитися»; ✓ фізкультхвилинка «Підведіться всі ті, хто...»; ✓ хвилинка милування «Подивимось один на одного»; ✓ читання творів В. Сухомлинського «Найгарніша мама», «Щоб ти став кращим»; ✓ складання оповідей-мініатюр «Я хочу бути кращим, бо...» «Іноді я буваю...»; ✓ психогімнастика «Послухай себе...»
Жовтень	Доброта	Поглиблювати знайомство дітей з власними можливостями, почуттями, емоціями. Знайомити дітей з різними моральними характеристиками та якостями людини. Вчити керувати своїми емоціями, виражати дружні почуття різними способами: усмішкою, спокійною мовою, лагідним поглядом, відповідними жестами та мімікою. Розвивати вміння розрізняти емоційний стан дорослих і однолітків (доброта); спонукати відкрито та щиро виражати свої почуття; розвивати вміння розуміти свій емоційний стан.	<p>Заняття «Доброта врятує світ» (толерантні стосунки з оточуючими).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ бесіди: «Чому добре бути добрим», «Що таке доброзичливість?», «Погано тому, хто добра не робить нікому», «Чого в іншому не любиш, того й сам не роби», «Життя дається на добрі справи»; ✓ читання творів В. Сухомлинського «Білка і добра людина», «Яке щастя?»; ✓ рухлива гра «Дзеркало емоцій»; ✓ дидактичні ігри «Добрі – злі»; «Добре – погано»; ✓ психогімнастика «Хвилі доброти»; ✓ пальчикова гра «Пальчики-помагайчики»; ✓ хвилинка доброти «Подаруй доброту сусідові»; ✓ перетворювальна діяльність «Дерево добрих справ»; ✓ розвага «Поспішаємо на допомогу»; ✓ майстер-клас «Подаруємо серце»; ✓ народна гра «А ми просо сіяли...»; ✓ мнемодоріжки: «Прислів'я вивчаємо – добро плекаємо».

Термін про-ведення	Тема	Освітні завдання	Орієнтовні форми роботи впродовж місяця
Листопад	Ніжність	Учити виявляти ніжність до інших людей, помічати такі прояви щодо себе; розширювати уявлення про внутрішній світ іншої людини; розвивати почуття емпатії, спонукати відкрито та щиро виражати свої почуття; розвивати вміння розуміти свій емоційний стан.	<p>Заняття «Я такий, як усі, бо я – людина» (створення особливих умов піклування, діти з особливими потребами).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ бесіди: «Хто може бути ніжним», «Як ти вчиниш, коли знайдеш загублену тваринку?»; ✓ ранкове коло «Подаруй ніжність сусідові»; ✓ рухлива гра «Хто краще розбудить»; ✓ дидактична гра «Ніжні лапки», «Скажи лагідно»; ✓ мовленнєва вправа «Поклич по-різному», «Скажи ласкаво»; ✓ самомасаж «Ніжні дотики»; ✓ гра-емпатія « Опиши настрої»; ✓ моделювання ситуацій «У нас в садочку новенький...», «Зламалась іграшка...»; ✓ музична розвага «Лісові друзі»; ✓ читання оповідання В. Сухомлинського «Найласкавіші руки»; ✓ народна гра «Подоланочка»; ✓ мнемотаблиці «У слона є слоненятко...»
Грудень	Співчуття	Навчати дітей правилам культурної взаємодії з оточуючими. Формувати здатність дієво відгукуватися на страждання, неприємності інших. Розвивати вміння допомагати тим, хто цього потребує. Сприяти формуванню терпимих і доброзичливих стосунків з оточуючими в різних видах діяльності.	<p>Заняття «Милосердя та співчуття» (здатність відгукуватися на страждання).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ бесіди: «Що таке співчуття?», «Як ти вчиниш, коли знайдеш загублену тваринку?»; ✓ моделювання ситуації «Пожалій друга»; ✓ мовленнєві вправи «Оціни почуття», «Скажи як я»; ✓ руханка «Чарівний стілець», сюжетно-рольова гра «Лікарня»; ✓ гра-емпатія «Я тебе розумію»; ✓ музична вправа «Угадай настрої за голосом»; ✓ бесіда за змістом казок «Колобок», «Коза-дереза»; ✓ читання оповідання В. Сухомлинського «Хлопчик і хвора мама», «Лист до батька», «Склянка води», «Тихо, бабуся відпочиває», «Щоб метелик не поколовся»; ✓ гра-релаксація «Плачу-сміюся»; ✓ народна гра «Кіт і миша»; ✓ дискусія «Як допомогти дітям, у яких немає батьків?»

Термін проведення	Тема	Освітні завдання	Орієнтовні форми роботи впродовж місяця
Січень	Вивчаю себе, вивчаю інших	Дати дітям знання про розмаїття навколишнього світу, своєрідність кожної людини. Познайомити з особливостями різних національностей, релігій, зовнішності, культури; переконати, що людей цінують і поважають не за їхній зовнішній вигляд, а за їхні вчинки, моральні та особистісні характеристики; що кожна людина має право на власну думку та позицію.	<p>Заняття «Доброго ранку, діти Землі!» (своєрідність кожної людини, особливості різних національностей).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☑ бесіди: «Що я вмю, що я знаю, що я можу», «Що об'єднує людей?», «За своє постоя, а чужого не візьму», «Чого в іншому не любиш, того й сам не роби»; ☑ ранкове коло «Без слів»; ☑ вправа на міміку «Як можна дізнатися про настрій людини?»; ☑ дидактична гра «Знайди картинку за описом»; ☑ бесіда за змістом казок «Колосок», «Маша і сандалики»; ☑ зорова гімнастика «Уважні очі»; ☑ моделювання ситуації «Подорож країнами світу», «Ми потрапили до...»; ☑ руханка «Ми українці – дружній народ!»; ☑ театралізована діяльність «Ми маленькі діти на Землі великій»; ☑ музичний конкурс «Танці народів різних країн»; ☑ вправа «Ми схожі – ми різні»; ☑ народна гра «Звідки ти?»
Лютий	Я вчуса не битися	Продовжувати формувати вміння розрізняти свій емоційний стан і стан інших людей; визначати почуття й емоції, що допомагають людям спілкуватися; виховувати інтерес, увагу й доброзичливе ставлення до оточуючих. Розвивати вміння розуміти свій емоційний стан і стан оточуючих; учити встановлювати зв'язок між емоційним станом і причинами, що його зумовлюють, а також стримуватися, коли відчуваєш гнів, злість; формувати вміння виражати свої негативні емоції у соціально прийнятні способи.	<p>Заняття «Злу у світі не бувати !!!» (толерантне ставлення до оточуючих).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☑ бесіди: «Звідки взяли прізвиська?», «Як дружити без сварки», «За своє постоя, а чуже не візьму», «Погано тому, хто добра не робить нікому», «Чого в іншому не любиш, того й сам не роби»; ☑ моделювання ситуацій: «Гніватися, щоб нікого не кривдити», «Посварилися-помирилися»; ☑ мирилки-добрилки «Мирись, мирись, мирись...»; ☑ руханка «Двоє баранів», «Щасливе дитинство», народна гра «Цапок»; ☑ вправа на саморегуляцію «Тримайся в руках»; ☑ бесіда за змістом оповідань М. Коцюбинського «Два цапки», «Дві кізочки»; ☑ гра-драматизація за змістом казок «Двоє жадібних ведмежат», «Лисичка та журавель»; ☑ мовленнєва вправа «Я дружу...», пальчикова гра «Два цапочки посварились»; ☑ розгляд ілюстрацій «Оціни вчинки»; ☑ практична діяльність «Подарунок для друга».

Термін про-ведення	Тема	Освітні завдання	Орієнтовні форми роботи впродовж місяця
Березень	Я вчуся не ображатися	<p>Учити розрізняти та оцінювати емоційні стани оточуючих. Формувати здатність адекватно реагувати на чужі емоції, почуття та позиції. Навчати дітей розуміти, поважати та сприймати культуру і традиції свого та інших народів. Розвивати розуміння того, що всі люди рівні в своїх правах. Виховувати чуйність та милосердя.</p>	<p>Заняття «Ми всі живемо на Землі» (поважати та сприймати культуру й традиції свого та інших народів).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☑ бесіди: «Чи добре ображатися?», «Що я вмію, що я знаю, що я можу», «За що поважають людей?»; ☑ психогімнастика «Господар своїх почуттів»; ☑ драматизація казки «Про лисеня, яке образилося»; ☑ гра-релакс «Простукай образу на барабані»; ☑ моделювання ситуації «Вчимося миритися»; ☑ вивчення вірша «Пробач мені за всі образи»; ☑ дидактична гра «Тренуємо свої емоції»; ☑ Терапевтична казка «Ображайка», «Казка про образу»; ☑ читання оповідань В. Сухомлинського «Як Сергійко навчився жаліти», «Покинута кошеня», «Образливе слово»; ☑ складання речень «Я ображаюся, коли...»; ☑ народна гра «Ой у перепілки»; ☑ руханка «Я і ти – друзі назавжди».
Квітень	Як можна змінити почуття іншої людини	<p>На основі знань про емоційний стан людей розвивати соціальні емоції та мотиви, що сприяють встановленню міжособистісних взаємин із дорослими й однолітками як моральної основи соціальної поведінки; учити допомагати іншим людям боротися з негативними почуттями та емоціями.</p>	<p>Заняття «Школа радості В. Сухомлинського» (як змінити почуття іншої людини, керувати емоціями, виражати дружні почуття).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☑ бесіди «Що тебе радує?», «Як правильно вибачитися?»; ☑ моделювання ситуації «Зміни свій настрій»; ☑ гра-тренінг «Різний настрій», «Розвесели товариша»; ☑ гра на міміку «Сумна – весела Марійка»; ☑ руханка «Сонечко та хмара», «Дзеркало емоцій»; ☑ вправа «Мишко розсердився», психогімнастика «Визнач емоцію»; ☑ мовленнєва гра «Ласкаве ім'я»; ☑ етюди «Музика та емоції», «Тигр на полюванні»; ☑ дидактична гра «Вираз обличчя», хвилинка бешкетування; ☑ читання оповідання В. Сухомлинського «Образливе слово» та бесіда за його змістом; ☑ розвага «Суперечка в лісі»; ☑ народні ігри «Вовк і лисичка», «Іде, іде, дід, дід».

Термін проведення	Тема	Освітні завдання	Орієнтовні форми роботи впродовж місяця
Травень	Дружба починається з усмішки	Ознайомити дітей із секретами (правилами) дружніх взаємин; учити розуміти й оцінювати почуття та вчинки інших, пояснювати свої думки, правильно користуватися сучасними засобами спілкування з друзями та близькими; формувати позитивні взаємини між дошкільниками, спонукати їх до добрих вчинків.	<p>Заняття «Ми за дружбу, ми за мир!» (повага власної гідності, захист від дискримінації).</p> <p>Робота в повсякденному житті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☑ бесіди: «Що таке доброзичливість?», «Як дружити без сварки?»; ☑ мовленнєва гра «Марійка – справжня подруга, тому що...»; ☑ пальчикові ігри «Дружні пальчики», «Дві долоньки сперечались»; ☑ творча гра «Місток дружби»; ☑ програвання етюдів «Вчимося дружити», «Дружба починається з усмішки»; ☑ моделювання ситуацій: «Розмова з другом по телефону», «Селфі для бабусі»; ☑ бесіда за змістом казок «Лисичка та журавель», «Ріпка»; ☑ читання оповідання В. Сухомлинського «Котик і їжачок»; ☑ ранкове коло «Я всміхаюсь сонечку...»; ☑ руханка «Дружні малята»; ☑ вправа «Перевірте свій характер»; ☑ народна гра «Мир миром!»; ☑ мнемодоріжки: прислів'я та приказки про дружбу.

З ДОСВІДУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ №1 КАЛІНІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гедз Галина Миколаївна,
практична психологиня

«Для мене насильство – самоневдоволення та безпомічність. До насильства вдаються люди, які не люблять себе, які не можуть погодитися з тим життям, яке мають. Через насилля вони імітують досягнення чогось кращого, того, про що мріють... Жертви насильства – теж невдоволені собою і готові до насильства у відповідь. Але насильство насильством не подолаєш. Його можна притлумити лише ненасильством. Але для цього треба мати внутрішній спокій, і самому не потребувати насильства. У нас же жертви думають лише про помсту. Йдуть додому та прокручують ситуацію. Мовляв, треба було так сказати, а ще краще – ввалити. І це множить насильство».

Тарас Прохасько,
український письменник

Протидія насильству в дошкільних закладах є дуже важливою темою, оскільки дитячі роки є ключовим періодом у формуванні особистості та вихованні майбутніх громадян. Наш колектив долучився до проекту та створення системи в закладі освіти, яка допоможе зменшити кількість випадків насильства в дошкільних закладах.

Діяльність складалася з декількох етапів. Першим етапом було навчання, дослідження проблеми та виявлення найпоширеніших форм насильства в дошкільних закладах. Для цього була створена команда з двох тренерів – вони вивчали наукові джерела та статистику, опрацьовували змістовний матеріал методичних посібників, які надала ГО «Ла Страда-Україна», та проходили навчання, організоване цією громадською організацією.

На другому етапі були розроблені плани заходів щодо впровадження проєкту, який передбачав роботу з усіма учасниками/учасницями освітнього процесу: вихованцями/вихованками ЗДО, батьками, педагогами/педагогинями, техпрацівниками/техпрацівницями. Добрали та упорядкували інформацію про найпоширеніші форми насильства, про порядок дій в разі його виявлення, контакти осіб, які можуть допомогти в таких ситуаціях, та інші важливі матеріали.

Третім етапом було проведення тренінгів для вихователів/виховательок, техпрацівників/техпрацівниць і батьків з питань протидії насильству. Тренінги проводилися двома тренерами: практичним психологом та методистом, які пройшли навчання. Вони включали теоретичну частину, де вихователям/вихователькам, техпрацівникам/техпрацівницям і батькам надавалася інформація про форми насильства, про булінг та його види в закладах освіти, методи виявлення та запобігання, а також алгоритм повідомлення про випадки булінгу в закладі освіти.

Після теоретичної частини тренінгу були запропоновані практичні завдання, під час яких учасники/учасниці навчалися розпізнавати ознаки насильства у дітей та його види та відпрацьовували алгоритм дії на такі випадки.

Також проводили тренінги, на яких вчили розрізняти конфлікти, обговорювали причини їхнього виникнення та пропонували шляхи вирішення конфліктів. Для профілактики конфліктів та миробудування потрібно вчасно виявляти та вирішувати конфліктні ситуації, надавати сторонам конфлікту можливість висловити свої думки та почуття. Для цього необхідно використовувати різноманітні методики та підходи, зокрема такі, як медіація, ненасильницька комунікація, тренінги для вихователів/виховательок і батьків.

Четвертим етапом стало проведення інформаційно-освітньої роботи серед дітей. Для цього були розроблені заняття, які містили ігри, відеоматеріали, вправи та завдання для дітей, спрямовані на розвиток морально-етичних норм, чеснот і на виховання культури безпеки та протидії насильству. Крім того, вихователі/виховательки регулярно проводили бесіди з дітьми під час ранкових зустрічей на тему безпеки та протидії насильству, булінгу, використовували різноманітний матеріал для формування бажаної поведінки в дошкільнят.

Профілактика конфліктів та миробудування є важливим елементом роботи з дітьми в закладах дошкільної освіти. Надання уваги цьому питанню допоможе забезпечити сприятливі умови для нормального розвитку та виховання дітей, збереження та зміцнення здорової психіки, зниження ризику виникнення конфліктів, а також формування основ мирного співіснування та поваги до інших людей.

Однією з найважливіших складових успішної профілактики конфліктів є створення сприятливого психологічного клімату в закладі дошкільної освіти. Вихованці/вихованки повинні почуватися безпечно та захищено, вільно висловлювати свої думки та почуття, відчувати повагу та розуміння соціального оточення. Для забезпечення таких умов важливо створювати сприятливий мікроклімат у групі, використовуючи позитивний підхід до вихованців/вихованок, підтримуючи їх у самовираженні та розвитку, формуючи в них навички співпраці та підтримки одне одного, розуміння власних почуттів та почуттів інших.

Також важливо розвивати у дітей навички саморегуляції та контролю за власними емоціями та поведінкою. Для цього можна використовувати різноманітні вправи, відеоролики, мультфільми, елементи казкотерапії, спрямовані на розвиток морально-етичних норм, емоційної стабільності та рівноваги. Наприклад, це можуть бути вправи з медитації, дихальні вправи, ігри, зорієнтовані на розвиток самооцінки, емпатії, толерантності.

Важливим елементом миробудування є виховання в дітей навичок поваги до інших людей та розвиток міжособистісних взаємодій. Для цього необхідно формувати навички ефективного спілкування, виховувати толерантність та повагу до різних поглядів та культурних традицій, а також підтримувати позитивні взаємини між дітьми в групі. Для забезпечення успіху в цьому напрямку вихователі/виховательки використовують різні методики та підходи, зокрема групову та індивідуальну роботу, інтерактивні вправи та ігри, а також проводять спільні заходи, які допомагають дітям розуміти та поважати одне одного, тому що спільна справа завжди об'єднує.

Окрім цього, для ефективної профілактики конфліктів залучаємо до співпраці батьків і вихователів/виховательок, оскільки це дозволяє створити єдину концепцію роботи з дітьми та забезпечує позитивний клімат в групі та в закладі. Важливо встановити ділові, але доброзичливі стосунки між батьками та вихователями/виховательками, забезпечити регулярну взаємодію та обмін інформацією. Це дозволяє виявляти можливі джерела конфліктів і швидко їх вирішувати.

Важливо звертати увагу на профілактику конфліктів на рівні групи та колективу в цілому. Для цього проводимо заходи, спрямовані на формування командного духу та сприяння співпраці між дітьми та вихователями/виховательками, вихователями/виховательками та батьками й колективом в цілому. Такі заходи допомагають формуванню позитивного настрою, розвитку співпраці та підтримки одне одного, а також дають можливість зрозуміти значення толерантності, поваги та мирного співіснування.

Для ефективної профілактики конфліктів і миробудування важливо розвивати у дітей навички емпатії та співчуття. Наприклад, для цього можна використовувати вправи, спрямовані на розвиток уяви та відчуття, в яких діти можуть посісти роль іншої людини, відчувати її емоції та переживання. Такі вправи допоможуть дітям розуміти та поважати почуття інших, а також розвивати у них навички взаємодії та співпраці.

Отже, профілактика конфліктів і миробудування є важливим аспектом роботи з дітьми в закладах дошкільної освіти. Вона дозволяє забезпечити безпеку та здоров'я психіки дітей, сприяє формуванню миролюбної та толерантної поведінки, а також підвищує ефективність взаємодії між колективом, вихователями/виховательками, дітьми та батьками.

Коло цінностей – це інструмент відновного правосуддя, який базується на ідеї поновлення зруйнованих взаємин між особами. Цей підхід дозволяє створити безпечне середовище, в якому кожен учасник/учасниця має можливість вислухати інших, висловити свої почуття та думки та вирішити проблеми, що виникають. Були проведені Кола цінностей з усіма учасниками/учасницями освітнього процесу. Ця відновна практика допомогла їм вільно повідомити про свої думки, переживання, почуття, розкрити внутрішній світ та емоції. Використовуючи Кола цінностей, ми дізналися про переконання одне одного, про думки, переживання набагато більше, ніж зазвичай. Змогли обговорити та знайти рішення питань, які нас хвилювали. Кожен/кожна, хто був/була в Колі, мав/мала змогу висловитися, не боячись осуду, критики.

Для ЗДО застосування відновного Кола цінностей допомагає зрозуміти значення взаємовідносин, поваги до інших та розвитку емпатії. Коло цінностей може бути використане для вирішення конфліктів, створення позитивної атмосфери та розвитку навичок співпраці.

Таким чином, застосування відновних практик Кола цінностей в процесі миробудування для дітей в ЗДО може допомогти створити позитивне середовище, в якому діти розвиватимуться як особистості та навчатимуться взаємодіяти з іншими на основі поваги та співпраці. Крім того, відновні практики, зокрема такі, як Коло цінностей, можуть зменшити кількість конфліктів і булінгу в групі дітей, а також допомогти їм виробити навички розв'язання конфліктів та побудови здорових стосунків.

Усі ці дії дозволили досягнути основної мети – зменшити кількість випадків насильства в закладах дошкільної освіти, забезпечити безпеку дітей та сприяти їхньому розвитку та вихованню.

Проте для того, щоб зберегти здобутки, отримані під час впровадження проєкту, необхідно забезпечити його сталість. Для цього потрібно постійно впродовж року проводити тренінги для вихователів/виховательок та батьків з питань протидії насильству. Також необхідно підтримувати інформаційно-профілактичну та просвітницьку роботу серед дітей, батьків, педагогів/педагогинь, регулярно проводити бесіди з ними та виховувати в них культуру ненасильницького спілкування.

За підсумками реалізації проєкту було досягнуто позитивних результатів, колектив став згуртованішим, кожен/кожна вільно може висловити власні думки, не боячись осуду, нерозуміння чи критики, що підтверджує ефективність запровадження таких проєктів в українських дошкільних закладах.

ЗАНЯТТЯ НА ТЕМУ: «ПОЧУТТЯ ТА ЕМОЦІЇ»

Заняття для дітей дошкільного віку (4-6 років)

Завдання:

- 1) розвиток навичок спілкування;
- 2) розвиток емпатії;
- 3) сформувані вміння розрізняти емоції за виразом обличчя.

Хід проведення

Вихователь/вихователька

«Доброго ранку! Бачу, сьогодні до мене прийшли чудові дітки, неповторні та гарні. Один не схожий на іншого, хоча дещо спільне у вас все-таки є. Що ж у вас однакове? Чим ви можете бути схожі між собою?»

«Сідайте, будь ласка, в одне велике коло. Нехай кожен із вас назве своє ім'я та розповість про свою улюблену іграшку, про те, що у нього найкраще виходить, або про те, чим він любить займатися у свій вільний час».

Педагог/педагогиня затискає вільний кінець нитки міцно в руці та кидає клубок дитині, що сидить навпроти.

Таким чином клубок передається далі й далі, доки всі діти не опиняться частиною однієї павутини, яка поступово збільшується. Потім павутинка розпускається. Для цього кожна дитина повинна повертати клубок попередній дитині, називаючи її по імені.

«Молодці, малята, давайте зараз вгадаємо, який настрій у людини, за її обличчям».
(Діти переглядають презентацію про емоції та почуття.)

«А зараз, малята, давайте розіграємо ситуації, які трапляються в повсякденному житті, та спробуємо допомогти:

- дитині, яка плаче, – вона загубила м'ячик;
- мамі, яка прийшла з роботи, – вона дуже втомилася;
- товаришу, який сидить сумний, – у нього захворіла мама;
- ваш друг плаче – у нього щось не вийшло;
- дівчинці-сусідці, яка попросила зробити їй аплікацію.

Як добре ви вмієте розігрувати різні ситуації, як справжні актори! А хто з вас може відчувати те, що й артист після концерту або спектаклю, стоячи перед своєю публікою та слухаючи оплески? Можливо, він відчуває ці оплески не лише вухами. Він може сприймати овації всім своїм тілом, усією душею.

Сьогодні кожен із вас заслужив оплески. І я хочу запропонувати вам гру, під час якої оплески спочатку звучать тихенько, а потім стають все гучнішими та гучнішими. Гра

проходить наступним чином. Ви стаєте в загальне коло. Один із вас починає: він підходить до кого-небудь, зазирає йому в очі, говорить комплімент і дарує йому свої оплески, щосили плескаючи в долоні. Потім вони обидва вибирають наступну дитину – вони обидва підходять до неї, встають перед нею і аплодують їй. Потім вся трійка вибирає наступного претендента на овації. Щоразу той, кому аплодували, має право вибирати наступного».

ЗАНЯТТЯ НА ТЕМУ: «ВСІ МИ РІЗНІ, АЛЕ ВСІ МИ ДІТИ»

Заняття для дітей дошкільного віку (5-6 років)

Завдання:

- 1) розвиток навичок спілкування;
- 2) підвищення самооцінки;
- 3) гармонізація внутрішнього стану.

Хід проведення

Вихователь/вихователька

«Доброго ранку, приємно вас бачити! Я пропоную розпочати наше сьогоднішнє заняття з того, що кожен із нас по черзі скаже сусідові справа щось хороше, який-небудь комплімент. А той, до кого звернеться, у відповідь скаже: «Спасибі, я теж думаю, що я...» (повторить сказане йому), а потім підкріпить ще однієї похвалою на свою адресу: «А ще я думаю, що я...». Тож розпочнемо: «Вітаю, Катю, ти малюєш дуже красиві малюнки!»

Добре! Можете сідати на свої місця. А тепер давайте трохи пограємось. Я буду говорити, що треба робити, а ви будете виконувати. Встаньте всі ті, хто:

- любить бігати;
- радіє гарній погоді;
- має молодшу сестру;
- любить дарувати квіти тощо.

Які ви всі уважні! Молодці, малята. А тепер давайте подивимося, хто у нас в групі виявився найуважнішим та запам'ятав, хто у нас в групі любить солодке? У кого є молодша сестра?

Ми дуже багато дізналися сьогодні одне про одного. А хто може розповісти про свого друга, маму, тата, бабусю чи дідуся?»

Під час спілкування дуже важливо, щоб дитина могла висловити свою думку, підкреслити позитивні риси іншого. Можна попросити дитину розповісти докладніше і про себе, виділяючи і негативні, і позитивні якості, акцентуючи увагу на останніх.

«Давайте зараз переглянемо відео про хлопчика, який хотів бути самим собою».

<https://www.youtube.com/watch?v=ehWjYOhIER8>

Запитання для обговорення

- Хто був головним героєм мультфільму «Аліке»? Як ви думаєте, які риси характеру в нього були?
- Якою була основна проблема, з якою стикнувся Аліке в мультфільмі? Як він її вирішив?
- Що ви можете запозичити з цього мультфільму? Які цінності ви побачили в діях Аліке?
- Чи були в мультифільмі якісь перешкоди, з якими Аліке зіткнувся під час свого шляху? Як він з ними впорався?
- Які почуття ви відчули, переглядаючи цей мультфільм? Які моменти вас засмутили або сподобалися?

Вихователь/вихователька

«Так, малята, наголошую ще раз, що всі ми різні, наші здібності, вміння, таланти теж різні. І важливо розвивати те, що дала нам природа, те, що нам подобається, а не те, що модно або те, що всі роблять. Дотримуйтеся індивідуальності, відстоюйте свої бажання, залишайтеся собою і прагніть, щоб оточуючі поважали вас».

«Дітки, ви любите гратися під теплим літнім дощем? Поки ми з вами розмовляли, пішов лагідний дощик. Але дощик виявився не простим, а чарівним - клейовим. Він склеїв усіх нас в один ланцюжок (діти шикуються одне за одним, тримаючи за плечі того, хто попереду) і тепер пропонує нам погуляти».

Діти, тримаючись одне за одного, пересуваються по кімнаті, долаючи різні перешкоди:

- піднімаються на стілець і зістрибують із нього;
- проповзають під столом;
- обходять «широке озеро»;
- пробираються крізь «дрімучий ліс»;
- ховаються від диких тварин.

Головна умова – діти не повинні роз'єднувати свій ланцюжок.

Вихователь/вихователька

«Ну ось, дощик закінчився, і ми знову можемо вільно рухатися. Але поки ми гуляли, ми опинилися на чудовій галявині. Високо в небі світить лагідне тепле сонечко, і нам дуже захотілося прилягти в м'яку травичку та позасмагати».

Діти лягають на килим.

Вихователь/вихователька

«Заплющте очі... Глибоко вдихніть... Видихніть... Ми лежимо на чудовій галявині і бачимо над собою блакитне небо. Слухаємо, як співають птахи,.. шелестить трава,.. дзюрчить струмок... Ось на сусідню квітку сів прекрасний метелик... Ви бачите, які у нього чудові різнобарвні крильця. Ось ми відчули аромат стиглої суниці і свіжого спеченого хліба – його спекла Добра Чарівниця, яка живе неподалік. А якщо ми протягнемо руку, то зірвемо і покладемо в рот велику ароматну ягоду, і відчуємо смак солодкої суниці... Шовкова трава ніжно лоскоче нам руки,.. ноги,.. обличчя... Хто відчує дотик, може розплющити очі».

Вихователь/вихователька легенько торкається дітей (наприклад, пір'ячком).

«А тепер встаньте в коло і давайте пограємо в «Добру тварину». Візьмемося за руки та уявімо, що ми – одна тварина. Давайте прислухаємося до її дихання. Всі разом зробимо вдих-видих. Дуже добре. Послухаємо, як б'ється її серце. Тук – робимо крок уперед, тук – крок назад. І ще раз тук – крок уперед, тук – крок назад.

Спасибі всім. На цьому наше заняття завершується. До побачення!»

ЗАНЯТТЯ НА ТЕМУ: «ДОБРОТА»**Заняття для дітей дошкільного віку (4-6 років)****Завдання:**

- 1) розвиток навичок спілкування;
- 2) підвищення толерантності;
- 3) розвиток уміння співпереживати;
- 4) гармонізація внутрішнього стану.

Хід проведення

Вихователька

«Доброго ранку, діти! Я рада вас бачити. Давайте сьогодні привітаємося особливим чином: кожен із вас по черзі назве своє ім'я, а ми всі разом скажемо, що ми раді, що він/вона є в нашій групі».

Дитина вимовляє своє ім'я, інші діти хором його повторюють і кажуть, що вони раді, що ця дівчинка чи хлопчик є в нашій групі. Потім наступна дитина вимовляє своє ім'я і так продовжується далі.

Вправа «Хто у нас сьогодні найщасливіший...»

Вихователька

«Діти, давайте станемо в коло, в центрі якого поставимо стільчик. Рухаючись по колу, будемо промовляти наступні слова: «Хто у нас сьогодні найкрасивіший/найкрасивіша, хто у нас сьогодні найщасливіший/найщасливіша?» Вихователька називає ім'я, наприклад: «Оля, Оля, поспішай, на стілець ось цей сідай!» По тому, як обрана дитина сяде на стільчик в колі, ми по черзі, по колу будемо казати їй гарні, приємні слова, компліменти. Коли всі висловляться, дитина дякує за гарні слова і повертається в коло, а гра продовжується».

Вихователька

«Дітки, погляньте, ми всі з вами різні, але всі потребуємо уваги, поваги, взаєморозуміння та любові. Я пропоную зараз нам переглянути мультфільм про їжачка». <https://www.youtube.com/watch?v=CRJJY6sX4Sk>

Запитання для обговорення

- Яким був їжачок?
- Чи були в нього друзі?
- Що заважало йому дружити з іншими?
- Що він відчував?
- Як йому допомогли?

Вихователька

«Малята, в кожного з нас є якісь особливості, що заважають нам спілкуватися з іншими, Чи то зовнішність, чи звички, чи певні фізіологічні особливості. Але ми маємо пам'ятати, що всередині кожного з нас є душа чиста та прекрасна».

Хочу, щоб ви назавжди запам'ятали, що добро виховується лише добром, любов – любов'ю. Як ти до інших ставитимешся, так усі ставитимуться до тебе».

Давайте зараз станемо парами і зробимо психогімнастику.

Повторюйте за мною слова і рухія

Я твій друг (показуємо на себе).

І ти мій друг (показуємо на товариша).

І навколо друзі (розводимо руки).

В мене ніс (торкаємося свого носика).

І в тебе ніс (торкаємося носика сусіда).

Плеснемо в долоні (плескаємо в долоньки).

В мене щічки (гладимо свої щічки).

І в тебе щічки (гладимо щічки сусіда).

Гарні та гладенькі.

Я твій друг (показуємо на себе).

І ти мій друг (показуємо на сусіда).

Друзі веселенькі (плескаємо в долоньки і робимо підскок).

А тепер станьте в коло і давайте пограємо в «Добру тварину». Візьмемося за руки і уявімо, що ми – одна тварина. Давайте прислухаємося до її дихання. Всі разом зробимо вдих-видих. Дуже добре. Послухаємо, як б'ється її серце. Тук – робимо крок уперед, тук – крок назад. І ще раз тук – крок уперед, тук – крок назад.

Спасибі всім. На цьому наше заняття завершується. До побачення!»

**З ДОСВІДУ ОПОРНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ
«ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ЛІЦЕЙ «ПРЕСТИЖ»
ВАСИЛЬКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Бурмакіна Лілія Федорівна,
заступниця директорки з виховної роботи

Охріменко Юлія Володимирівна,
заступниця директорки з навчально-виховної роботи

Ролік Ольга Олександрівна,
практична психологиня

Шагова Оксана Павлівна,
директорка

Роль закладу освіти є вагомю: потрібно підвищити рівень обізнаності здобувачів/здобувачок освіти щодо всіх форм насильства, продовжити процес створення недискримінаційного простору для життя, розвитку та професійного зростання кожної людини.

Опорний заклад освіти «Васильківський академічний ліцей «Престиж» Васильківської міської ради Київської області не залишається осторонь даного питання. У закладі розроблена та оприлюднена програма протидії булінгу. В лютому 2021 р. завершив роботу інституційний аудит Державної служби якості освіти в Київській області. Представники/представниці ДСЯО проводили анкетування щодо створення освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації. На запитання анкети більшість здобувачів/здобувачок освіти (66,1%) відповіли, що не відчують булінгу/цькування, їм комфортно в ліцеї та класі. Однак 30,4% учнів/учениць зазначили, що були поодинокі випадки агресії. Учні/учениці також повідомили, що у випадку булінгу (цькування) вони зверталися по допомогу до класного/класної керівника/керівниці (44%), однокласників (10,7%), практичного/практичної психолога/психологині (8,3%). За результатами звернень учнів/учениць про випадки булінгу (цькування) у 41% випадків булінг припинився, а в 12,8% – частково припинився. При розв'язанні проблемних ситуацій з дитиною переважна більшість батьків найчастіше розраховують на допомогу класного/класної керівника/керівниці. Так, при виникненні проблем із навчальними успіхами своїх дітей батьки комунікують та співпрацюють із класним/класною керівником/керівницею задля вирішення нагальних питань.

Більшість здобувачів/здобувачок освіти нашого ліцею (69,3%) і педагогічних працівників/працівниць (79,2%) вважають освітнє середовище безпечним і психологічно комфортним.

Переважає більшість педагогічних працівників/працівниць (90,6%) наголосила, що в закладі регулярно проводиться навчання, просвітницька робота за участі відповідних служб,

органів, організацій для учасників/учасниць освітнього процесу щодо виявлення ознак булінгу, іншого насильства та запобігання йому. Вивчення документації показало, що заклад освіти реагує на звернення про випадки булінгу.

За результатами анкетування більшість батьків вважає, що в закладі освіти проводиться робота щодо попередження та зниження рівня дискримінації.

Усі учасники/учасниці освітнього процесу ознайомлені з розробленими та оприлюдненими правилами поведінки в закладі освіти, а переважна більшість учнів/учениць (87,7%) за результатами анкетування зазначила, що дотримується їх.

Попри те, що анкетування засвідчило невисокий рівень насильства в закладі, однак його прояви є. Тому зазначена проблема залишається для нас актуальною.

Тому у вересні 2022 р. наш заклад долучився до програми «Школа вільна від насильства» в рамках концепції «Безпечна та дружня до дитини школа».

Яким чином наш заклад працював над впровадженням даного проєкту? Попри всі виклики війни – відсутність світла, а нерідко й опалення, повітряні тривоги, небезпеку обстрілів – нам вдалося працювати в змішаному форматі, але переважно виходили на навчання офлайн, тому в ліцеї вдалося провести ряд заходів.

1. У вересні 2022 р. директорка ознайомила педагогічний колектив із Планом діяльності закладу освіти щодо участі в програмі «Школа вільна від насильства» в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», який впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда-Україна», і рішенням педагогічної ради схвалили впровадження проєкту у 2022/2023 навчальному році.

2. Провели педагогічні ради за темами «Діяльність закладу освіти щодо запобігання та протидії проявам насильства», «Ненасильницьке спілкування як технологія побудови діалогу між учасниками освітнього процесу», «Організація безпечного освітнього середовища в навчальному закладі». Результатами роботи двох останніх педагогічних рад стала розробка та затвердження Кодексу безпечного освітнього середовища. Це документ, який регулює всі напрями діяльності закладу, пов'язані з порушеннями прав дитини та безпеки. Навчальний заклад не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, які мають як позитивний результат, так і містять загрози, небезпеки та ризики. Документ включає основні правила, процедури втручання та рекомендації щодо забезпечення в ліцеї комфортних умов для навчання учнів/учениць, праці педагогів/педагогинь і персоналу закладу. Для розробки кодексу була створена робоча група з педагогів/педагогинь, батьків, адміністрації та представників/представниць учнівського активу.

3. На сайті ліцею і на сторінці у Фейсбук створено розділ «Школа вільна від насильства», де розміщено інформаційні повідомлення щодо проєкту. У ліцеї є стенд, доступний для всіх учасників/учасниць освітнього процесу, де розміщені ліфлети з алгоритмом дій при виявленні насильства.

4. Педагогині-тренерки Ролік Ольга та Охріменко Юлія провели освітньо-методичні тренінги за темою «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми» для:

- здобувачів/здобувачок освіти;
- батьків здобувачів/здобувачок освіти;
- персоналу.

Для класних керівників/керівниць ними проведено освітньо-методичний онлайн-тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти».

5. Педагогині-посередниці Шагова Оксана та Бурмакіна Лілія проводили Коло цінностей:

- для педагогів/педагогинь ліцею;
- для здобувачів/здобувачок освіти;
- для батьків;
- для працівників/працівниць ліцею.

Для учнів/учениць 9-х класів організували тематичне Коло «Стосунки з однолітками».

6. Були цікавими:

- квест для учнів/учениць 4-6 класів «Подоласмо конфлікти дружньою командою»;
- заняття з елементами тренінгу для учнів/учениць 7-8-х класів «Навички миробудування та безконфліктного спілкування учнів/учениць»;
- заняття для учнів/учениць 10-11 класів «Протидія булінгу в учнівському середовищі»;
- тренінгове заняття для батьків «Інструменти для аналізу конфліктів. Вироблення навичок безконфліктного спілкування».

Водночас тривала і робота класних керівників/керівниць 5-11 класів (здійснено вхідне анкетування для учнів/учениць 5-11 класів «Вимір насильства», проаналізовано стан взаємодії учнів/учениць у колективах і проведено заняття в класах та заняття для батьків).

У квітні 2023 р. здійснено вхідне анкетування для моніторингу результатів проведених заходів. За деякими показниками маємо позитивну динаміку.

Труднощі, що виникли під час роботи

- Не завжди заняття проводилися в заплановані дати, це було пов'язано з безпековою ситуацією у місті.
- Оскільки в ліцеї велика кількість учнів/учениць, не було можливості охопити їх усіх, тому вибирали лише певну категорію здобувачів/здобувачок освіти (старости, актив класу, представники/представниці самоврядування ліцею).

Основні досягнення

- До участі в проєкті вдалося залучити весь педагогічний колектив, працівників/працівниць закладу, батьків та учнів/учениць.
- У деяких учнівських колективах виявлено труднощі в спілкуванні між однолітками.
- Цікаві розробки занять та форми їхнього проведення спонукали педагогів/педагогинь до організації роботи з питання протидії булінгу, насильству та для миробудування.

З ДОСВІДУ ГЕТЬМАНСЬКОГО ЛІЦЕЮ БІЛОЦЕРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Булах Марина Василівна,
практична психологиня***

Виклики часу вимагають цілеспрямованої діяльності адміністрації, педагогічних працівників/працівниць, батьківської спільноти щодо забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та перебування в закладі освіти всіх учасників/учасниць освітнього процесу; створення середовища, захищеного від будь-яких форм насильства та дискримінації; зменшення кількості випадків конфліктності та непорозумінь між усіма суб'єктами освітньої взаємодії.

Пропозиція взяти участь у впровадженні програми «Школа вільна від насильства» знайшла активний відгук у колективі ліцею. Програма підводить до розв'язання тих проблем, над якими

сьогодні працюють класні керівники/керівниці та офіцери-вихователі, та відповідає основним завданням цільової гімназійної програми ліцею «Азбука розвитку особистості». Особливо багато спільного в питаннях координації зусиль навчального закладу, сім'ї, громадськості щодо вирішення завдань превентивного виховання учнів/учениць, формування життєвих цінностей особистості, підготовки молоді до активної, творчої, особистісно й соціально значущої життєдіяльності в умовах вільного демократичного суспільства.

Впровадження програми «Школа вільна від насильства» до освітнього процесу Гетьманського ліцею відбувалося відповідно до типового плану діяльності закладів освіти, що взяли участь у запропонованому проєкті. Керівник закладу Анатолій Плешаков став учасником онлайн-тренінгу для керівників/керівниць закладів освіти «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Системний підхід». Надалі для роботи над реалізацією програми була сформована робоча група педагогічних працівників/працівниць ліцею у складі заступника директора з виховної роботи Володимира Пастушенка, практичної психологині Марини Булах, класних керівниць Оксани Дударєвої та Наталії Зіменкової, представниць учнівського самоврядування Кириленко Єлизавети та Крупської Софії.

Учасники/учасниці робочої групи працювали єдиною командою однодумців, які долучилися до участі в онлайн-тренінгах щодо особливостей понятійного апарату програми, основних її завдань і вивчення перспективного досвіду колег/колежанок з інших регіонів нашої країни. Потім навчені педагоги/педагогині-тренери/тренерки та педагоги/педагогині-посередники/посередниці провели презентаційні заходи щодо впровадження програми серед усіх учасників/учасниць освітнього процесу. Результати вхідного анкетування «Вимір насильства в закладі освіти» показали ті напрями, що виявилися найактуальнішими для корекції та профілактики серед ліцеїстів/ліцеїсток. Згодом учасниками/учасницями робочої групи було розроблено план проведення інформаційно-просвітницьких заходів, тренінгових занять з питань протидії насильству в освітньому середовищі серед педагогічних працівників/працівниць, членів/членкинь учнівського самоврядування, технічного персоналу закладу, представників/представниць батьківських комітетів.

І почалася копітка робота! Засідання колективу при директорі, інтерактивні лекції для педагогічних працівників/працівниць, інформаційні повідомлення для учнів/учениць, їхніх батьків і технічного персоналу, тренінгові заняття з класними керівниками/керівницями та представниками/представницями учнівського самоврядування, відновні практики та години спілкування. Попри переважно дистанційний режим роботи ліцею, близько половини запланованих заходів були проведені в очному форматі, що сприяло кращому розумінню основних положень програми та ефективному засвоєнню цінних знань.

Найуспішнішими були заняття з питань протидії насильству, булінгу, кібербулінгу серед ліцеїстів/ліцеїсток. Навчальні матеріали, надані фахівцями/фахівчинями ГО «Ла Страда-Україна» з цих питань, виявилися досить актуальними в умовах дистанційного навчання під час воєнного стану.

Потрібно зазначити, що просвітницька робота з питань профілактики насильства та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій серед учасників/учасниць освітнього процесу – не новий напрям профілактичної роботи в стінах ліцею. Зокрема практичною психологинею закладу серед учнів/учениць середнього підліткового віку вже шостий рік проводяться заняття в рамках факультативного курсу «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе», де розглядаються питання впровадження відновних практик в освітній процес та підготовки учнів/учениць-посередників/посередниць для ефективного вирішення конфліктів серед однолітків.

Особливою популярністю серед ліцеїстів/ліцеїсток користуються тематичні Кола. Навчені тренером діти самі продумують тему, питання та проводять такі заходи в своїх колективах. І це – безцінний досвід, який сприяє розумінню, підтримці, формуванню комфортного психологічного клімату та згуртуванню учнів/учениць класу чи творчої групи представників/

представниць учнівського самоврядування. Участь у проєкті сприяла розвитку вмінь класних керівників/керівниць і зацікавлених учнів/учениць проводити Кола не лише в очному, а ще й у дистанційному форматі.

У перспективах подальшої діяльності закладу є відновлення роботи учнівської служби порозуміння, підготовка учнів/учениць-посередників/посередниць для своєчасного втручання та регулювання конфліктних ситуацій. Активно впроваджуються відновні практики в профілактичну роботу закладу з питань попередження різних проявів насильства та вчасного реагування на випадки агресії й підвищеної конфліктності у взаємодії учасників/учасниць освітнього процесу. Актуальним для нашого закладу залишається посилення просвітницької роботи серед батьківської спільноти щодо профілактики насильства, булінгу та кібербулінгу; вихід на більш якісний рівень стосунків усіх учасників/учасниць освітнього процесу на основі підходу «спільні принципи – спільна діяльність – спільні успіхи».

Тож наша участь у впровадженні програми «Школа вільна від насильства» була доволі результативною, показала доречність і цінність подібних проєктів. Колектив ліцею налаштований на подальшу творчу взаємодію, нові заходи та цікаві проєкти від ГО «Ла Страда-Україна».

З ДОСВІДУ РОБОТИ ВОЛОДИМИРІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ «УСПІХ» ШИРОКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ЗАПОРІЗЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Кондрус Олена В'ячеславівна,
директорка,

Нечитайло Оксана Іванівна,
практична психологиня, тренерка,

Савченко Тетяна Володимирівна,
вчителька основ здоров'я, тренерка-медіаторка;

Данелюк Анна Миколаївна,
вчителька іноземних мов, тренерка-медіаторка,

Тонкошкур Ольга Володимирівна,
педагогиня-організаторка, тренерка

Створення безпечного освітнього середовища – одне з першочергових завдань Володимирівського ліцею «Успіх», виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання, протидію проявам різного виду насильства та булінгу.

Сьогодні, як ніколи, всі учасники/учасниці освітнього процесу стурбовані забезпеченням безпеки в школі. Інформаційний простір став більш насиченим історіями про насильство та булінг, які трапляються в закладах освіти. Тому впродовж 2022-2023 навчального року наш заклад брав участь у програмі «Школа вільна від насильства» в рамках проєкту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків», який впроваджується Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та ГО «Ла Страда-Україна».

У жовтні-листопаді педагогічні працівники/працівниці ліцею пройшли тренінгове онлайн-навчання за програмами «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» та «Включення відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом».

Перед тренінговим навчанням було проведено вхідне анкетування зі здобувачами/здобувачками освіти 5-11 класів. Відповіді на запитання анкети показали, що учні/учениці знають, що таке насильство, які його ознаки, негативно ставляться до різних проявів насильства. Вважають, що вони доброзичливо ставляться одне до одного, що проявів насильства щодо них не було.

З метою впровадження та реалізації моделі «Школа вільна від насильства» Володимирівським ліцеєм «Успіх»:

- видано накази «Про затвердження плану заходів з протидії насильству та булінгу на 2022-2023 навчальний рік», «Про призначення уповноваженої особи, що здійснює невідкладні заходи регулювання в разі виявлення фактів насильства»;
- проведено педагогічні ради: «Про організацію роботи педагогічного колективу в рамках програми «Школа вільна від насильства», «Про підсумки роботи у 2022/2023 н.р. за програмою «Школа вільна від насильства»;
- внесено зміни до посадових інструкцій працівників/працівниць школи, де зазначені обов'язки педагогів/педагогинь щодо вживання заходів запобігання та протидії булінгу, різним проявам насильства серед учнів/учениць та інших учасників/учасниць освітнього процесу; дії працівників/працівниць щодо виявлення та реагування на випадки булінгу, різних проявів насильства серед учнів/учениць та інших учасників/учасниць освітнього процесу;
- створено робочу групу школи з питань протидії насильству та булінгу у складі директора закладу, заступника директора з виховної роботи, тренерів/тренерок; складено та затверджено план її роботи;
- проведено робочі наради з різними категоріями педагогічних працівників/працівниць та персоналу школи із зазначених питань;
- продовжено роботу зі Службою у справах дітей Широківської сільської ради, КУ «Центр соціальних послуг Широківської сільської ради», ювенальною превенцією Запорізької області;
- внесено зміни до річного плану виховної роботи.

Навченою тренерською командою з числа педагогів/педагогинь та дітей було:

- проведено цикл онлайн-тренінгів, техніки «Коло» (відновні практики, що сприяють залученню до вирішення проблеми всіх зацікавлених осіб і забезпечують їхню активну участь в обговоренні ситуації та ухваленні рішень) для класних керівників/керівниць, працівників/працівниць закладу освіти, батьків (членів наглядової ради, батьківських комітетів), учнів та учениць (учнівському самоврядуванню);
- проведено анкетування батьків, педагогів/педагогинь щодо безпеки в закладі освіти, діагностику психологічного клімату в ньому.

Робота Володимирівського ліцею «Успіх» із впровадження моделі «Школа вільна від насильства» здійснювалася за наступними напрямками.

1. Робота з педагогічними працівниками/працівницями

Проведення циклу тренінгів, техніки «Коло»:

- тренінги «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти», «Впровадження відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом»;
- тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Визначення понять «насильство», «домашнє насильство». Форми насильства»;
- тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Нормативно-правова база. Алгоритм дій в ситуаціях конфлікту, насильства, домашнього насильства, булінгу. Практичні вправи»;
- тренінг «Впровадження відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Визначення поняття «медіація». Вирішення конфліктів мирним шляхом (практичні вправи)»;
- Коло «Мирне освітнє середовище».

2. Робота зі здобувачами/здобувачками освіти

Проведення циклів тренінгів та техніки «Коло»:

- тренінг «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми. Форми насильства»;
- тренінг «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми. Визначення понять «булінг», «конфлікт». Ознаки булінгу»;
- тренінг «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми. Алгоритм дій в ситуаціях конфлікту, насильства, домашнього насильства, булінгу. Практичні вправи»;
- Коло « Як себе відстояти» для учнів/учениць 3-6 класів;
- Коло «Конфлікт та булінг» для учнів/учениць 5-11 класів;
- Коло «Як протистояти тиску однолітків» для учнів/учениць 7-8 класів.

3. Робота з батьківською громадськістю

Проведення циклу тренінгів та техніки «Коло»:

- Коло «Допоможи дитині»;
- тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Визначення понять «насильство», «домашнє насильство», «жорстоке поводження», «булінг»;
- тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства. Нормативно-правова база. Алгоритм дій в ситуації домашнього насильства».

4. Робота з персоналом закладу

Проведення циклу тренінгів та техніки «Коло»:

- тренінги «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти», «Впровадження відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом»;
- тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Визначення понять «насильство», «домашнє насильство». Форми насильства»;
- тренінг «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Нормативно-правова база. Алгоритм дій в ситуаціях конфлікту, насильства, домашнього насильства, булінгу. Практичні вправи»;
- тренінг «Впровадження відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Визначення поняття «медіація». Вирішення конфліктів мирним шляхом (практичні вправи)»;
- Коло «Мапа безпечної школи».

Таким чином, участь у програмі «Школа вільна від насильства» дала нам навчену тренерську команду з числа педагогів/педагогинь та дітей закладу освіти; спонукала розробити власні буклети з алгоритмами дій в разі порушення прав дитини або вчинення насильства щодо неї в закладі освіти, а також внести зміни до правил поведінки здобувачів/здобувачок освіти, поінформувати здобувачів/здобувачок освіти, батьківську громадськість та педагогічних працівників/працівниць (сайт школи, сторінка на ФБ, батьківські та учнівські чати у Вайбері) щодо алгоритмів виявлення та реагування на ситуації насильства для кожної з цих категорій, встановити скриньку довіри для повідомлень, оновити розділ щодо профілактики насильства на сайті Володимирівського ліцею «Успіх».

**З ДОСВІДУ НЕТІШИНСЬКОГО ЛІЦЕЮ №3
НЕТІШИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ШЕПЕТІВСЬКОГО РАЙОНУ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

***Сімчук Тетяна Ростиславівна,
заступниця директора
з виховної роботи***

Попри те, що психолого-педагогічна діяльність Нетішинського ліцею №3 завжди була спрямована на профілактику та подолання насильства, для сучасної системи освіти надзвичайно гостро постала потреба вдосконалення безпечного освітнього середовища, пошуку нових форм роботи задля всебічного розвитку дитини, створення умов для засвоєння ефективних моделей поведінки з ровесниками/ровесницями. З цією метою у 2022-2023 навчальному році заклад долучився до впровадження моделі «Школа вільна від насильства».

На підготовчому етапі впровадження відповідальні за цей напрямок особи (директор ліцею, заступник директора з виховної роботи, працівники/працівниці психологічної служби) працювали за таким алгоритмом (Додаток 1): оцінка наявних ресурсів, внесення коректив та правок у планування роботи закладу, опрацювання відповідних нормативно-правових документів і методичних матеріалів з профілактики виникнення проявів насильства серед учнівської молоді, а також підвищення компетентності педагогічних працівників/працівниць з означеної тематики. На цьому етапі також проведено комплекс адміністративних заходів: наради при директорі, розроблені наказів (Додаток 2), протоколи дій учасників/учасниць освітнього процесу, внесені зміни до посадових інструкцій тощо.

Діяльнісний етап впровадження здійснювався за двома напрямками:

- I. Створення системи протидії та реагування на випадки насильства над дітьми;
- II. Впровадження відновного підходу в освітній процес.

Окрім основних заходів, передбачених програмою виховання «Я – особистість, громадянин, патріот держави» Нетішинського ліцею №3, впродовж листопада 2022 р. – березня 2023 р. проведено:

1) методичні заходи:

- методична підтримка класними керівникам/керівницями проведення заходів для здобувачів/здобувачок освіти та батьків;
- фахові консультації з проблемних питань впровадження проєкту;
- освітньо-методичні тренінги в офлайн-форматі для класних керівників/керівниць «Запобігання та протидія проявам насильства в учнівському середовищі»;
- проведення засідання педагогічної ради тощо;

2) активності для учнівства та батьківської громадськості:

- заняття з елементами тренінгу для лідерів/лідерок учнівського самоврядування; розробка за їхньої участі кодексу поведінки здобувачів/здобувачок освіти;
- вхідне анкетування серед учнів/учениць 5-11 класів із використанням платформи google-form «Вимір насильства в закладі освіти»;
- інформаційно-просвітницькі заходи та Кола цінностей;
- заняття з елементами тренінгу для класних керівників/керівниць, для учнів/учениць і батьків.

Варто відзначити, що при організації роботи в рамках проєкту в нагоді стали платформи для забезпечення якісного інформаційного супроводу:

- Telegram – канал для учасників/учасниць проєкту з метою оперативного інформування, поширення світлин з проведених заходів, обміну думками та рефлексії за підсумками проведеної роботи;

- GSuit Education – захищена корпоративна платформа, яка використовувалася для створення опитувальника, формування кейсу методичних розробок, нормативних документів тощо;

- офіційна група ліцею у Facebook для фото та відео звіту з досвіду впровадження програми (лінк на групу -<https://www.facebook.com/groups/756655691472722/>).

Учасники/учасниці освітнього процесу, які долучилися до реалізації моделі, отримали можливість поповнити своє професійне портфоліо сертифікатами про підвищення кваліфікації.

На заключному етапі у березні-квітні 2023 р. відбулася рефлексія за підсумками реалізації моделі «Школа вільна від насильства» між долученими педагогами/педагогинями, проведене вихідне анкетування серед учнівства 5-9 класів (у тих класних колективах, які долучилися), засідання педагогічної ради.

Уже зараз можна говорити про успіхи від упровадження моделі:

- ми отримали змогу вдосконалити систему превентивної роботи в нашому освітньому закладі через використання інноваційних форм та активностей;
- сформували кейс методичного інструментарію з означеного напрямку;
- сформували команду однодумців-партнерів/партнерок серед учасників/учасниць освітнього процесу;
- поліпшилася атмосфера безпеки в учнівському колективі;
- налагоджено конструктивну комунікацію учнівства з оточенням.

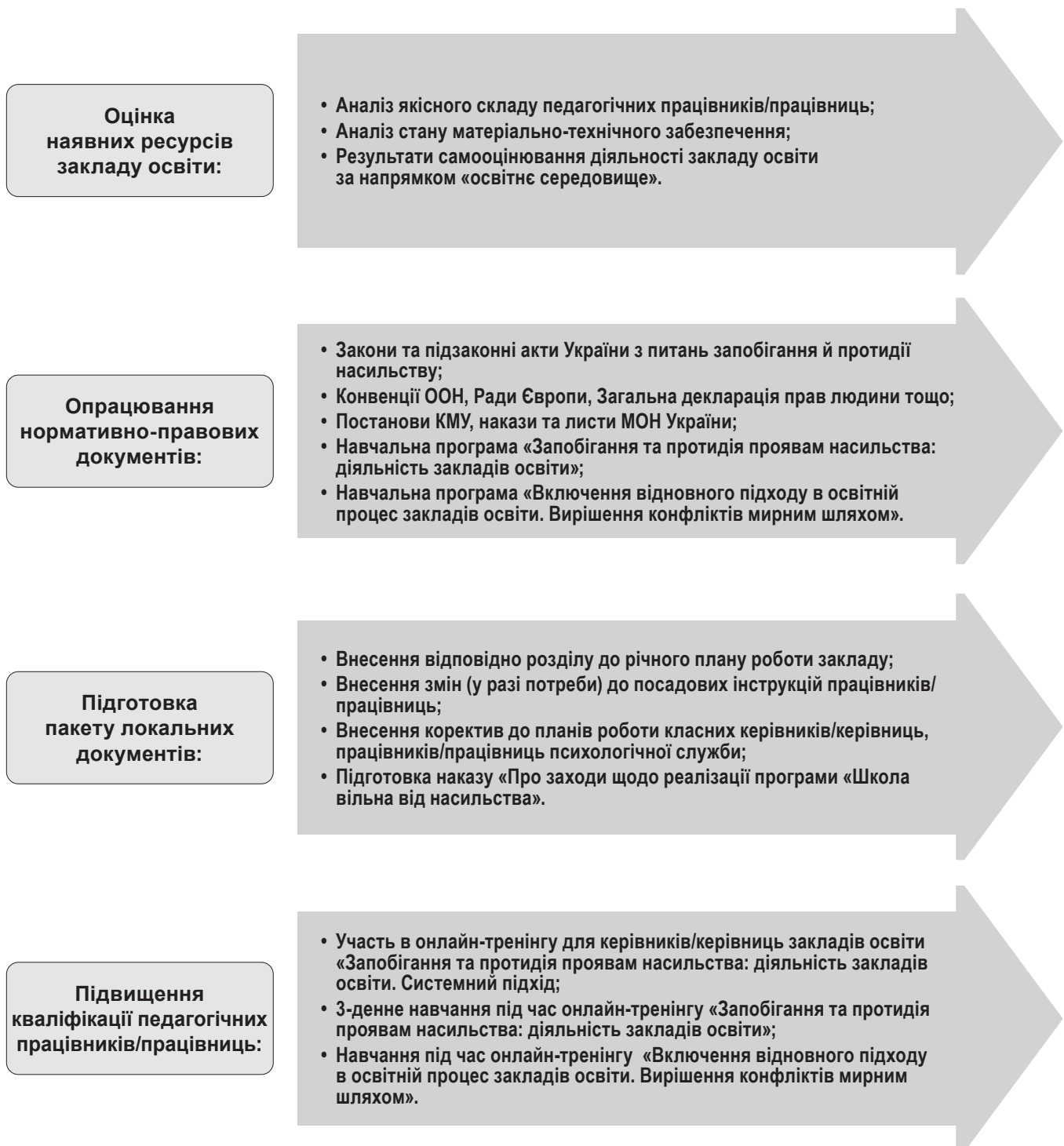
Наші наступні кроки?

Окреслено перспективи подальшої діяльності Нетішинського ліцею №3, а саме:

- розширення кількісного складу учасників/учасниць, які здійснюватимуть реалізацію моделі в закладі, та об'єднання всіх учасників/учасниць освітнього процесу навколо спільної ідеї;
- створення сприятливого мікроклімату в учнівському середовищі;
- зниження толерантності до насильницької поведінки та залучення всіх учасників/учасниць освітнього процесу до створення безпечного освітнього середовища;
- інтеграція теми протидії насильству в навчальні програми;
- забезпечення регулярного моніторингу.

АЛГОРИТМ

ПІДГОТОВКИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ «ШКОЛА ВІЛЬНА ВІД НАСИЛЬСТВА» В РАМКАХ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПРОЄКТУ «РОЗВИТОК СИСТЕМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА НАСИЛЬСТВО В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ І ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ»

Додаток 2

**ПЛАН ЗАХОДІВ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ В НЕТИШИНСЬКОМУ ЛІЦЕЇ №3
МОДЕЛІ «ШКОЛА ВІЛЬНА ВІД НАСИЛЬСТВА» В РАМКАХ ПРОЄКТУ
«РОЗВИТОК СИСТЕМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА НАСИЛЬСТВО
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ І ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ»**

№ з/п	Зміст роботи	Строки виконання	Форма	Відповідальні
I. Підготовчий етап				
1	Участь в онлайн-тренінгу для керівників закладів освіти «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Системний підхід».	15 вересня 2022 р.	Типовий план діяльності	Директор Заст. директора
2	Розробка заходів з реалізації програми «Школа вільна від насильства». Включення заходів до річного плану роботи закладу.	Вересень 2022 р.	План заходів	Заст. директора
3	Проведення наради з педагогічним колективом з метою ознайомлення з особливостями діяльності в рамках проєкту.	Вересень 2022 р.	Протокол	Заст. директора
4	Участь у менторингових зустрічах з експертами ГО «Ла Страда-Україна».	Впродовж навч. року		Директор, учасники/ учасниці проєкту
5	Проведення анкетування для учнів 5-11 класів, класних керівників «Вимір насильства в закладі освіти».	Жовтень 2022 р.	Аналітична довідка	Соц. педагог
6	Участь в онлайн-тренінгу «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти».	11-13 жовтня 2022 р.		Заст. директора Кл. керівник
II. Діяльнісний етап				
7	Проведення тренінгів (онлайн/офлайн) для педагогів.	До 15 листопада 2022 р.	Звіт, Списки учасників	Заст. директора Кл. керівник
8	Проведення тренінгів для голів батьків. комітетів (онлайн-офлайн).	До 01 грудня 2022 р.	Звіт, Списки учасників	Заст. директора Кл. керівник
9	Проведення тренінгів для лідерів учнівського самоврядування (онлайн-офлайн).	До 15 листопада 2022 р.	Звіт, Списки учасників	Заст. директора Кл. керівник
10	Надання методичної підтримки класним керівникам при проведенні заходів для дітей та батьків.	Постійно	Метод. кейс	Заст. директора

№ з/п	Зміст роботи	Строки виконання	Форма	Відповідальні
11	Участь у роботі робочої групи з впровадження відновного підходу в освітній процес закладу.	Постійно		Пр. психолог Соц. педагог
12	Організація та проведення Кіл та інформаційно-просвітницьких заходів для учнів та педагогічних працівників.	Вересень 2022 – березень 2023 рр.	Звіт, Списки учасників	Пр. психолог Соц. педагог
13	Проведення занять для батьків та дітей.	Впродовж навч. року	Звіт	Кл. керівники 1-11 класів
14	Проведення занять для обслуговуючого персоналу.	До 20 грудня 2022 р.	Звіт, Списки учасників	Заст. директора Кл. керівник
15	Проведення засідання педагогічної ради на тему «Про стан реалізації моделі «Школа вільна від насильства» в рамках Всеукраїнського проекту «Розвиток систем попередження та реагування на насильство в закладах освіти і підвищення стійкості підлітків» у Нетішинському ліцеї №3».	До 01 січня 2023 р.	Інформація, Протокол	
III. Заключний етап				
16	Підготовка звітної інформації про проведення заходів.	До 10 січня 2023 р. До 05 березня 2023 р.	Звіт	Заст. директора Пр. психолог Соц. педагог
17	Проведення вихідного анкетування для учнів.	До 1 березня 2023	Довідка	Класні керівники
18	Проведення узагальнення, аналізу та представлення результатів роботи робочої групи в рамках проекту на засіданні пед. Ради.	Червень 2023 р.	Аналіт. довідка, Протокол	Учасники роб. групи

**З ДОСВІДУ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
«КРАЇНА ДОБРА» ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

Зганяйко Ірина Францівна,
директорка,

Кузьменко Марина Анатоліївна,
практична психологиня,

Логин Микола Іванович,
соціальний педагог,

Дудко Світлана Анатоліївна,
вчителька української
мови та літератури,

Вискварка Ірина Володимирівна,
вчителька ритміки

Черкаський НРЦ «Країна добра ЧОР» – це заклад освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема зумовленими складними порушеннями розвитку. В Центрі навчаються діти з порушеннями слуху (глухота та знижений слух), інтелектуальними порушеннями, розладами аутистичного спектру, тяжкими порушеннями мовлення. Діти перебувають в Центрі з ранку до вечора, а деякі – цілодобово.

У зв'язку з тим, що діти мають певні порушення, до того ж більшість свого часу проводять у нашому закладі, коло їхнього спілкування обмежене, і це має як позитивні, так і негативні наслідки.

Саме тому одним із завдань Центру є створення сприятливого й безпечного середовища, що підтримує особистість учня/учениці з особливими освітніми потребами, вчасно реагує на такі потреби та з повагою ставиться до індивідуальних особливостей цих дітей. Також важливо сформувані у них навички конструктивного вирішення виникаючих конфліктів, щоб у своїх діях вони керувалися повагою до особистості та інтересів іншої людини, взаєморозумінням і співпрацею для досягнення спільних результатів.

Впровадження проєкту «Школа вільна від насильства» у «Черкаському навчально-реабілітаційному центрі «Країна добра» Черкаської обласної ради» відбувалося в три етапи впродовж вересня 2022 р. – березня 2023 р.

I етап – навчання педагогів/педагогинь у онлайн-тренінгах «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» та «Включення відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом».

II етап – ознайомлення учасників/учасниць освітнього процесу з впровадженням тренінгу «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти».

III етап – навчання педагогічних працівників/працівниць і учнів/учениць відновним практикам та впровадження відновного підходу в освітній процес.

На першому етапі четверо педагогів Центру пройшли навчання в онлайн-тренінгах «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» та «Включення відновного підходу в освітній процес закладів освіти. Вирішення конфліктів мирним шляхом», за результатами якого систематизували отримані знання та презентували власний досвід учасникам/учасницям освітнього процесу на наступних двох етапах.

Другий етап проєкту розпочався з тренінгу «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» для педагогів/педагогинь. Головною метою стало розширення знань педагогів/педагогинь Центру, розуміння видів насильства, обізнаності щодо проявів,

причин та наслідків насильства. Аналогічний тренінг було проведено для учнів/учениць, батьків та технічного персоналу. На тренінгах учасники/учасниці освітнього процесу навчилися:

- вирішувати конфлікти через співпрацю, підвищили свою впевненість;
- розв'язувати конфлікти ненасильницьким шляхом, що є важливим аспектом формування безпечного шкільного середовища;
- сформувалося бажання до мирного та продуктивного підходу у вирішенні конфліктів та поваги прав сторін конфлікту;
- по-іншому сприймати конфлікт (не тільки з негативного боку, а й з позитивного);
- працювати в команді.

Батьки учнів/учениць та вихованців/вихованок Центру після тренінгових занять розширили, переосмислили своє бачення з питань насильства та булінгу. Обізнаність батьків з даного питання матиме ефективніший вплив, якщо застосовуватиметься як трикутник партнерства між школою, батьками та вчителями/вчительками.

Оскільки в Центрі навчаються діти з особливими освітніми потребами, то надані матеріали опрацьовувалися педагогами/педагогинями-тренерами/тренерками для того, щоб якнайкраще адаптувати для розуміння учням/ученицям і вихованцям/вихованкам. Діти з цікавістю сприймали адаптований матеріал, оскільки він розширив їхню обізнаність щодо проявів, причин, наслідків насильства та булінгу.

На третьому етапі впровадження проєкту педагоги/педагогині-тренери/тренерки навчали педагогічних працівників/працівниць та учнів/учениць Центру відновним практикам, а також впроваджували відновний підхід в освітній процес.

Відновний підхід у вирішенні конфліктів передбачає організацію ефективної комунікації між сторонами конфлікту, побудови відносин співпраці та пошук взаємовигідного рішення. Застосовуючи відновні техніки, учасники/учасниці освітнього процесу можуть управляти конфліктами, ухвалювати правильні рішення та відповідати за власні вчинки.

Під час впровадження відновних практик тренерами/тренерками були застосовані такі техніки відновлювальної комунікації:

- техніка активного слухання;
- техніка «віддзеркалення»;
- техніка «Я – повідомлення»;
- арттерапевтичні техніки;
- техніка «Коло»;
- тренінги, квести, акції та ін.

У результаті застосування даних технік стало зрозуміло, що тренери/тренерки не можуть з легкістю використовувати надані матеріали для роботи, що вони потребують адаптації для сприймання учнями/ученицями з особливими освітніми потребами. А найбільші труднощі виникли під час виконання вправ, де учням/ученицям потрібно висловлювати власну думку.

Оскільки діти з порушенням слуху мають обмежений словниковий запас, тому з ними потрібно було провести попередню словникову роботу, залучити перекладача на мову жестів, адаптувати текст, підготувати наочність та таблички для глобального читання мовних одиниць.

В учнів/учениць із розладами спектру аутизму порушена комунікація, вони частіше виконують завдання, але не висловлюють свою думку. Таких дітей краще залучати до індивідуальних форм роботи.

Завдяки впровадженню техніки «Коло» учасники/учасниці освітнього процесу (учні/учениці та педагоги/педагогині) стали відкритішими для спілкування, почали використовувати нові способи комунікації на засадах безконфліктного спілкування одне з одним.

Результативність роботи учасників/учасниць освітнього процесу в проєкті полягала в повному переосмисленні та зміні життєвих цінностей. Після проходження тренінгу учні/учениці під іншим кутом почали сприймати інформацію про насильство та булінг, відчули актуальність даного матеріалу. Це дало змогу об'єктивно оцінювати та застосовувати отримані знання на практиці. Знання про сприятливе фізичне та безпечне освітнє середовище важливе для перенесення в своє майбутнє життя.

На нашу думку, завдяки реалізації програми в нашому закладі учасники/учасниці освітнього процесу:

- підвищили свою впевненість;
- змінили погляд на конфлікт (конфлікт не завжди негатив, а й позитив);
- сформувалося бажання до мирного та продуктивного підходу у вирішенні конфліктних ситуацій;
- стали емоційно стабільнішими;
- стали згуртованішими.

Ми вважаємо, що ефективність впровадження програми в Центрі відбулася завдяки зацікавленості з боку адміністрації, педагогічного колективу, учнів/учениць і батьків, їхньої активної участі в заходах.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

№	Назва посібника	Посилання
1.	Навчально-методичний посібник «Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект» Київ ФОП Стеценко В. В. 2016.	http://www.la-strada.org.ua/ucp_mod_library_showcategory_65.html
2.	Електронний курс «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»	https://bit.ly/390Sqxf
3.	Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Київ ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.	https://la-strada.org.ua/download/zapobigannya-ta-protydiya-proyavam-nasylstva-diyalnist-zakladiv-osvity-navchalno-metodychnyj-posibnyk
4.	Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». Київ 2018. 140 с.	https://bit.ly/32AKTTK
5.	Навчальний відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація однолітків»	https://youtu.be/TqkbnYA0sul
6.	Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. Київ ТОВ «Агентство «Україна». 2019. 132 с.	https://bit.ly/2PsZ3AR
7.	Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Київ ФОП Нічога С. О. 2018. 174 с.	https://bit.ly/37XOBrr
8.	Ліфлет “Наслідки булінгу”	https://la-strada.org.ua/download/naslidky-bulingu
9.	Ліфлет “Як ти думаєш це булінг?”	https://la-strada.org.ua/download/yak-ty-dumayesh-tse-buling
10.	Ліфлет “Топ 5 рекомендацій, як вирішити конфлікт самостійно”	https://la-strada.org.ua/download/elektronnij-liflet-top-5-rekomendatsij-yak-vyrishyty-konflikt-samostijno
11.	Ліфлет “Адміністративна відповідальність за булінг”	https://la-strada.org.ua/download/administratyvna-vidpovidalnist-za-buling
12.	Інфографіка “Порядок реагування на випадки булінгу”	https://la-strada.org.ua/download/infografika-poryadok-reaguvannya-na-vypadky-bulingu
13.	Серія ліфлетів для педагогів, батьків та дітей “Як уберегти дитину від насильства?”	https://la-strada.org.ua/download/seriya-lifletiv-dlya-pedagogiv-batkiv-ta-ditej-yak-uberegty-dytynu-vid-nasylstva

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ/АВТОРОК ТА УПОРЯДНИКІВ/УПОРЯДНИЦЬ

ПІБ	Місце роботи, посада	Тема публікації
<p>Андреєнкова Вероніка Леонідівна</p>	<p>ГО «Ла Страда-Україна», директорка департаменту науково-методичної роботи та медіації, тренерка, медіаторка</p>	<p>Загальне упорядкування; з досвіду Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) Хорватії щодо реалізації програми «Для безпечного та сприятливого середовища в школах» (SEES); заняття №1 для учнів та учениць «Небажана поведінка», заняття №2 «Правила ненасильницької поведінки», заняття №3 «Права дитини», заняття №4 «Що спричиняє насильство?», заняття №5 «Як ми реагуємо на насильство?», заняття №10 «Як насильство впливає на нас?» Заняття №11 «Поведінка в конфлікті. Що означає відповідальність за власну поведінку?», інструктивно-методичні рекомендації до проведення анкетування «Вимір насильства» серед учнів та учениць 5-11 класів, онлайн заняття для учнів та учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час», онлайн заняття для педагогів «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час»; рекомендації «Як батькам запобігти ризикам домашнього насильства щодо дітей під час війни»</p>
<p>Бондар Валерія Ігорівна</p>	<p>ГО «Ла Страда-Україна», фахівчиня департаменту науково-методичної роботи та медіації</p>	<p>Онлайн заняття для учнів та учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час», онлайн заняття для педагогів «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час»</p>
<p>Войцях Тетяна Володимирівна</p>	<p>Психологиня, сертифікована тренерка та медіаторка Національних тренерської та медіаторської мереж ГО «Ла Страда-Україна»</p>	<p>Онлайн заняття для учнів та учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час», онлайн заняття для педагогів «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час»</p>
<p>Матвійчук Марина Миколаївна</p>	<p>Черкаський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, соціальна працівниця, медіаторка, тренерка</p>	<p>Заняття №11 «Поведінка в конфлікті. Що означає відповідальність за власну поведінку?», заняття 12 «Критичний аналіз інформації»</p>

<p>Мельничук Вікторія Олексіївна</p>	<p>Інститут модернізації змісту освіти МОН України, завідувачка сектору соціально-педагогічної освіти, тренерка Національної тренерської мережі ГО «Ла Страда-Україна»</p>	<p>Заняття №1 для учнів та учениць «Небажана поведінка», заняття №2 «Правила ненасильницької поведінки», заняття №4 «Що викликає насильство?», заняття №5 «Як ми реагуємо на насильство?», заняття №9 «Як насильство впливає на нас?», заняття №11 «Поведінка в конфлікті. Що означає відповідальність за власну поведінку?», онлайн заняття для учнів та учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час», онлайн заняття для педагогів «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час»</p>
<p>Флярковська Ольга Василівна</p>	<p>ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН, начальниця відділу науково-методичного забезпечення змісту позашкільної освіти і виховної роботи, кандидатка педагогічних наук, старший дослідник, психологиня</p>	<p>Інструктивно-методичні рекомендації до проведення анкетування «Вимір насильства» серед учнів та учениць 5-11 класів</p>
<p>Харківська Тетяна Андріївна</p>	<p>ГО «Ла Страда-Україна», фахівчиня департаменту науково-методичної роботи та медіації</p>	<p>Заняття № 8 «Кібербулінг: способи розпізнання та захист», заняття № 9 «Протидія кібербулінгу або Лайфхак, як користуватися інтернетом безпечно», онлайн заняття для учнів та учениць «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час», онлайн заняття для педагогів «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми в умовах дистанційного навчання в період війни та післявоєнний час»</p>

Громадська організація «Ла Страда-Україна»

Київ, 03113, а/с 26,
тел./факс: +38 (044) 205 36 95

✉ info@la-strada.org.ua 🌐 www.la-strada.org.ua 📘 [lastradaukraine](https://www.facebook.com/lastradaukraine)

Національна гаряча лінія для дітей та молоді

(дзвінки безкоштовні)

0 800 500 225 або 116 111 (з мобільного)

📘 [childrenhotline.ukraine](https://www.facebook.com/childrenhotline.ukraine) 📷 [childhotline_ua](https://www.instagram.com/childhotline_ua)

Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні

✉ kiev@unicef.org 🌐 www.unicef.org/ukraine

📘 [UNICEFUkraine](https://www.facebook.com/UNICEFUkraine) 📷 [UNICEF_Ukraine](https://www.instagram.com/UNICEF_Ukraine) 🐦 [UNICEF_UA](https://twitter.com/UNICEF_UA)

Онлайн-консультації за адресою:

✉ info@la-strada.org.ua